

A SZERETET RABJA

**IRTA:
SIENKIEVIC HENRIK**

**BUDAPEST, 1907
A MAGYAR KERESKEDELMI KÖZLÖNY HIRLAP-
ÉS KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT KIADÁSA**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2017
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-176-8 (online)
MEK-17199

I.

- Végre Kievben vagyunk.

Önkéntelenül is így kiáltott fel a fiatal utas, Svarcz József, mikor a vámház szokott formalitásain átvérgődve, Kiev ódon falai, épületei között járkált. Szíve hevesen dobogott. Fiatal volt, volt életkedve, tele tüdővel szivta a friss levegőt és vidáman ismételte:

- Végre Kievben vagyunk!

A kocsi csak lassan haladt előre és minden kiálló kövön nagyot zökkent. Svarczot untatta a lassu haladás, nem akart tovább a vászonernyő alatt guggolni, meghagyta tehát zsidó kocsi-sának, hogy hajtson a legközelebbi vendéglőbe. Azalatt ő maga gyalog haladt a kocsi mellett. Mint Kievben mindig, most is élénk élet volt az utczákon. Mindenféle formájú járóművek robogtak fel-alá, a gyalogjárókon óriási tömeg, kereskedők, katonatisztek, közkatonák, koldusok, csuhás barátok siettek minden irányban, kavarogtak az érkező szemek előtt. Épp vásári nap lévén, még fokozottabb volt a város rendes élénksége. Az üzleti élet zugása, összevisszasága elkápráztatta Svarczot.

- Hisz ez valóságos áradat, - gondolta magában.

Életében még sohasem volt Kievben, vagy más nagyobb városban. Összehasonlítani kezdte a kisváros szerény körét a nagyváros tágkörű, zajos életével. Egyszerre azonban egy jól ismert hang ragadta ki elmélkedéséből:

- Istenemre, József!

Svarcz hirtelen körültekintett, ránézett az emberre, aki nevén szólította, kitárta karját és felkiáltott:

- Gusztáv!

A Gusztávnak szólított fiatalember huszonkét-huszonhárom éves lehetett; sovány volt és kistermetű. Hosszu, csaknem a nyakáig lelógó gesztenyeszin haja és vöröses, nyírott bajusza azonban idősebbnek tüntették fel, mint a mennyi tényleg volt. Bizonyos felsőbbbséggel fogadta ismerősét:

- Hogy vagy, József? Minek jöttél? - kérdezte. - Bizonyosan az egyetemre?

- Igen.

- Igazad van. Nyomoruság az élet, tudás nélkül, - tette hozzá gondolkozva. - Milyen pályára akarsz lépni?

- Még nem tudom. Gondolkozni akarok rajta és csak azután választok.

- Gondold meg jól... Én már egy egész éve vagyok itt, körülbelül tisztában vagyok a viszonyokkal. Magam részéről nagyon sajnálom, hogy hirtelen választottam meg a pályámat, de mit tegyek?... Arra, hogy új pályára lépjek, már késő; hogy előre haladjak, ahhoz pedig, félek, kevés lesz az erőm. Könnyebb a balgaságot elkövetni, mint jóvá tenni. Holnap elvezetlek az egyetemre; addig, ha nincs lakásod, vitesd holmidat az én szállásomra. Kezdetben lakhatol velem, ha nem tudunk megférni, majd keresel más kollégát lakótársnak.

Svarcz elfogadta Gusztáv ajánlatát és rövid idő múlva mindketten a kis diákszobácskában voltak.

Gusztáv elhelyezte Svarcz ládáját és csomagját, közben pedig élénken, de szaggatva beszélt társához:

- Már régen nem láttuk egymást... egy esztendeje, hogy a gimnáziumot bevégeztük. Egy esztendő pedig nagy idő... Mivel foglalkoztál azalatt?

- Apám mellett voltam otthon: nem engedte, hogy az egyetemre menjek.

- Hát mit árthatott az neki?

- Jó, de egyszerű ember volt... Kovács volt. Nem tartotta szükségesnek.

- És most megengedte?

- Meghalt.

- Sajnos, - mondta Gusztáv köhécselve. - Ez az átkozott asztma! már fél esztendeje kinez... Te csodálkozol, hogy köhögök?... Te is így jársz, ha úgy nekifekszel a könyveknek, mint én. Nap-nap után állandó izgalomban, nyugtalanságban élek. Különösen, ha a nyomor is úgy üldöz, mint valami kiverő kutyát... Van pénzed?

- Igen. Mindent, ami az apámról rám maradt, pénzzé tettem. Kétezer rubelem van.

- Kétezer rubel!... Az nálunk sok pénz! Én a magam részéről szegény ördög vagyok, amellet pedig az asztma is sanyargat!... Tanulni azonban kell! Alig van annyi időm, hogy szabad lélekzetet vegyek esténként. Nappal előadásokra járok, éjjel dolgozom... Nincs időm aludni. Majd ha megismered az életünket, meglátod, mi az, támogatás nélkül járni az egyetemre és a magad erejéből megélni! Este elviszlek a klubba, helyesebben a korcsmába, ott megismerkedhetel jövőd kollégáival.

Gusztáv beszédközben szünet nélkül tett-vett a szobában. Beszédét azonban minduntalan megszakította egy-egy köhécselés vagy hosszú, kínos lélekzetvétel. Meggörnyedt alakjáról, beesett arcjáról, hosszú hajáról inkább azt lehetett hinni, hogy a vidám éjjeli élet, mint a munka tette őt tönkre. A könyvekkel tele állvány, az asztalon szanaszét heverő teleirt füzetek és papirlapok azonban az ellenkezőről tettek tanúságot. Éppen az ellentéte volt neki Svarcz, aki ép, egészséges tüdővel szitta be a reá nézve idegen diákszoba levegőjét. Gondolataiba mélyedt. Elmélkedett arról, hogy ezeké a negyedik emeleti diákszobácskáké a jövő. Ideálisan gondolkodott, azt hitte, innen indul ki a jövő társadalom megalapításának munkája.

Gusztáv egy töröttlábu szamovárt vett ki az ágy alól és az egyensúly helyreállítására valami edényfélét tett alá. Közben folyton beszélt:

- Még ma sokat ismersz meg a mieink közül. Egyre azonban figyelmeztetek: a klub ne riaszson vissza... Majd teát főzök... Találkozol egy pár hóbortos alakkal, de azokat nem kell komolyan vened. Ha majd megismered az egész diákságot, meggyőződhet, hogy ostobákban és szamarakban nincs hiány, de vannak komoly és törekvő fiatal emberek is. Különben majd megláthatsz mindent a saját szemeddel. Az életünk kissé nagyzott, kissé hóbortos, de haladunk és tanulunk. Vannak eredeti, tehetséges emberek közöttünk, de semmi emberek is, akik nevetségesek voltak és ostobaságuk mellett is felfuvalkodtak. Egyiknek feje világos belülről, másikéban pokoli sötétség uralkodik.

Néhány pillanatig teljes csend honolt a szobában, csak Gusztáv nehéz lélekzetvétele és a szamovár sustorgása hallatszott. Lassan egészen beesteledett; a falakra és a padlóra eső árnyak mindjobban sötétedtek. A szamovár tüze fényes kört vetett maga körül; nagyobbodott vagy kisebbedett abban a mértékben, a mint Gusztáv fujta. Végre a víz forni, zümmögni kezdett. Gusztáv gyertyát gyújtott és az abbanmaradt beszélgetést folytatta:

- Tessék a teád. Nekem még órát kell adnom; várj meg, vagy ha éppen úgy tetszik, aludj egyet az ágyamon. Ha neked elfogy a pénzed, te is rászorulsz az óraadásra. Unalmas munka, de mit tegyünk? A diákéletnek megvannak a maga árnyoldalai... de minek beszéljek előre! A mi életünk a többi emberekétől egészen különálló. Bennünket a városban nem szeretnek, nem

látnak szívesen. Egymás között is sokat veszekszünk. Nehéz egy élet!... Ha megbetegszel és nincsen olyan kollégád, akivel jó barátságban vagy, senki sem nyújtja feléd segítő kezét. Azt hiszem, másoknak nem tetszik, hogy mi nem komédiázunk, hanem mindent a maga nevére nevezünk.

- Te mindent sötét színekben látsz, - jegyezte meg Svarcz.

- Hogy sötét-e, vagy nem, később meglátod te is, - jegyezte meg Gusztáv keserűen. - Annyit azonban mondhatok előre is, hogy nem fogsz rózságyon aludni... Az ifjú életnek megvannak a maga jogai, követelései és mégis kinevetnek, ha azokat érvényesíteni akarod. Találkozol még sok dologgal, ami fáj és éget... Különben majd meglátod... Tölts magadnak teát, azután fekjüdj le egy órára az ágyamra. Most pedig add ide a sapkát és isten veled.

Két-három pillanatig még hallatszott Gusztáv lépteinek zaja és köhécseleése, amint a lépcsőn lefelé haladt. Svarcz magára maradt. Gusztáv szavai különös hatással voltak reá. Hangja a fülében csengett, keserű hangulatot, félig fájdalmas, félig indulatos kitöréseket vélt benne észrevenni. Nem ilyennek ismerte Gusztávot azelőtt. Akkor teste-lelke egészséges volt, most mozgulatai, beszéde lázas izgatottság bélyegét viselték magukon, olyan emberek lázas izgatottságát, akik életerejüket kimerítették.

- Annyira megviselte volna már az élet? - gondolkozott magában Svarcz... Tehát küzdeni kell, az ár ellen haladni és neki, mint látszik, hiányzik hozzá az ereje... Igaz, Gusztáv nagyon pesszimista és embergyűlölő, komor színben lát mindent. Azonban nem tétovázik, hanem dolgozik. Hátha pesszimizmusa csak külszin, amelylyel önmagát ámitva könnyebben jut előre. Valószínűbb azonban, hogy ereje kimerül és ellankad a küzdelemben... Nos akkor én megyek a helyére!...

Csak ebben a pillanatban vette észre, hogy mennyire elmélyedt gondolataiba. Az utolsó elhatározás azonban egészen átjárta és érezve a reá háruló feladat nagyságát, szinte előre gyűjtötte az erejét.

Egy óra múlva megint léptek és köhécseleések hallatszottak. Gusztáv jött haza.

- Tehát menjünk! - szólt Svarczhoz... Te most a diákélet kezdetén állsz; ma a derültebb oldalát ismered meg. Hanem ne vesztegessük az időnket.

A beszéd alatt sapkáját forgatta kezében és nyugtalanul tekintgetett szét mindenfelé. Azután az asztalfiókhoz lépett, kivette fésűjét és hosszú gesztenyeszin haját kezdte igazgatni. Végre kiléptek az utcára... Abban az időben még Kievnél voltak igazi diákkorcsmai. A viszonyok olyanok voltak, hogy a diákok a kisvárosi társasággal nem érintkezhetek. A különböző kasztok csak nagyon ritkán fogadtak körükbe olyan fiatal embereket, akiknek még a jövőben kellett társadalmi állásukat kivívni. Egyrészt a fiatalság a maga nyersségével, heveségével nem akart meghajolni a társadalom ugynevezett formalitásai előtt, másrészt a társaság nem érezte valami nagyon a hiányukat. Így az egyetem teljesen zárt testületet alkotott, amely nappal könyvei, éjjel a klub körében mozgott és élt. Számos oknál fogva ez a rendszer nagyon jó volt, mert mikor az ifjuság az életbe lépett, ha modortalan volt is, de életre való volt és tette kész. Nem voltak közöttük blazirtak és életuntak.

A két ismerős gyorsan átment az utca tulsó oldalára és a teljesen megvilágított klubhelyiség felé vette az útját. A hold fényesen világított és világánál Svarcz hatalmas, széles vállát jól meg lehetett különböztetni Gusztáv görnyedt, beteg termetétől. Az utóbbi állandóan elől volt néhány lépéssel és vagy önmagában, vagy Svarczal beszélgetett. A klubhelyiség előtt megállt, felkapaszkodott az ablak párkányára és a függöny felett benézett a korcsmába. Azután leugrott, leverte a meszet ruhájáról és komoran jegyezte meg:

- Még nincs itt.

- Kicsoda?
- Vagy itt volt már, vagy nem is jön el.
- De kicsoda tulajdonképpen?
- Hány óra?
- Kilencz elmult... de kit kerestél tulajdonképpen?
- Az özvegyet.
- Micsoda özvegyet? Kicsoda ő voltaképpen?
- Attól félek, beteg.
- Ismerősöd?
- Természetes. Ha nem volna ismerősöm, nem érdeklődnék utána.
- Ez az egy világos, - tette hozzá Svarcz. - De menjünk már be.

Megnyomta a kilincset és beléptek a terembe. Meleg, füstös levegő csapta meg őket. Különböző koru és külsejű alakok voltak bent, akik Svarcz előtt legnagyobbbrészt idegenek voltak. A füstfelhőkből, amelyek az egész termet betöltötték, zongorahangok hallatszottak ki. Néha valaki a gitár hurjai közé is belecsapott. Magas, sovány, kopaszra nyírott fiatalember volt, arczán erős sebforrással. Hosszu, sovány ujjai szinte önkénytelenül futottak végig a hurokon, míg áttetsző kék szemét folyton a terem pamlagára szögezte. A zongoránál ülő még alig hagyta el a gyermekkort; élénk, üde volt az arczsine és haját egyenesen fölfésűlve viselte. Már régen kellett játszania, mert orczái ki voltak pirulva és nagy fáradtságról tanuskodtak. Háttal a lámpavilágnak, a terem közepén a zongora felé fordulva állt néhány szálas, nyulánk fiatal ember. Látható élvezettel hallgatták a zenét, egész lelkükkel odafigyeltek; egy hangot sem akartak elszalasztani. Padokon és székeken fiatal emberek és csekélyebb számban női hallgatók ültek tarka összevisszaságban. Mindenűnnen poharak és söröskancsók csengése, zörgése hallatszott. A teremhez csatlakozó, elfüggönyözött helyiségben kártyáztak; látni lehetett néhány játékos arczát is. Az egyik éppen a gyertyánál szivarra gyujtott és a gyertyának majd fellobbanó, majd kisebbedő lángja különös, sárgás világot vetett az arczára.

A kasszánál ülő hölgy, aki már meglehetősen tul volt első virágzásán, a bejegyzési könyvön át tökéletes közönyösséggel nézte a zajos társaságot. A kasszához támaszkodva állva aludt egy pinczérleány, bámulatosan megtartva egyensúlyát. A sarokban fekűdt egy nagy tarka macska, amely filozófusi közömbösséggel majd behunyta szemét, majd kinyitotta és álmosan tekintgetett körül. Svarcz kíváncsian nézett végig a társaságon.

- Hohó! Svarcz, te vagy! Hogy érzed magad? - kiáltottak feléje néhányan.

- Jól... És ti?

- Huzamosabb időre jöttél?

- Igen.

- Mint klubunk tagját mutatom be őt a tisztelt gyülekezetnek - mondta Gusztáv. - Te pedig jegyezd meg, hogy a mindennapi idejövetel nemcsak kötelezettség, hanem privilégium is.

- Tehát tag vagy?... Annál jobb! Mindjárt hallasz egy beszédet is... Halló, Augusztinovicz, ide!

A játékszobából egy görnyedt tartásu, kopaszra nyírt fiatal ember lépett be. A külseje határozottan nem tett kellemes hatást a nézőre. Sapkáját az asztalra dobta, széket huzott mellé, leült és beszélni kezdett:

- Uraim! Ha nem lesztok csendben, amíg beszélek, tudományos dolgokra fordítom át a beszédemet. Már pedig én nagyon jól tudom, drágáim, hogy ti semmitől sem irtóztok annyira, mint a tudományos előadástól. Különben pedig, Jupiterre! szokjatok hozzá az alkotmányos élethez... Mit... lármáztok! Csendet! Máskülönben tudományosan beszélek!

A fenyegetés hatott. Egy perczre csend állt be, a szónok pedig diadalmaskodva folytatta:

- Uraim! Ha mi itt összegyűlünk, az nem azért történik kizárólag, hogy a pihenésben a kellemetlen pillanatok emlékét elfeledtessük. Naponta idejövök és látom, hogy egyebet nem tesztetek. Ha azonban meggyőződtem róla, hogy az én törekvéseim, hogy összejöveteleink elé bizonyos célú tűzzünk ki, az általános közönyösségen és könnyelműségen hajótörést szenvednek - jogom van ugyanis, hogy általánosnak nevezzem, - az egységes működés pedig, nem az általános óhaj, hanem az egyesek ellentétes törekvései folytán szétszilánkolódik és ha a méltánylandó törekvések, az organikus egész formájában szervezendő összejövétel célja tekintetében csak gondolatban maradnak és nem mennek át a való életbe, akkor én leszek az első, uraim, és kezeskedem, sokan lesznek mellettem, akik a mostani összejöveteleket más eszközök megragadásával is meg fogjuk támadni. A cél felé törekvésre ha nem is mind, de legalább a kiválasztottakat kötelezzük.

- Mi volt ez? - kérdezte Svarcz csodálkozva.

Gusztáv vállát vonogatta:

- Hallottad: beszéd.

- De mit akart vele elérni?

- Azzal senki sem törődik.

- És ő kicsoda?

- Augusztinovicznak hívják. Nagyon jó czimbora, jelenleg azonban be van csipve és a gondolatok összezavarodnak fejében. Ő különben tudja, hogy mit akar mondani és igaza is van.

- És mit akar ő tulajdonképpen?

- Azt mondja, hogy nekünk nem szabad hiába összeülnünk, hanem komolyabb célú is kell adni az egyesületnek. A többiek azonban ezen a célú éppen úgy nevetnek, mint a beszéden. Különben is határoz. A célú olyan korlátlan szabadság és indolencia mellett, mint amilyen a mi egyesületünkben van, el sem képzelhető.

- Augusztinovicz milyen célú akar elérni?

- Valami irodalmi és tudományosat.

- Mindenesetre jó volna.

- Magam részéről is helyesnek tartottam a gondolatát. Hihetőleg, ha ő nem inditványozza, el is fogadták volna.

- Hát őt miért nem hallgatják meg?

- Mindenem, amihez csak hozzáér, rajta hagyja a nevetségesség és lealacsonyítás bélyegét. Óvakodj tőle, Svarcz! Te, amennyire ismerlek, legkevésbé sem hasonlitasz hozzá, káros hatást azonban mindenki gyakorolhat embertársaira...

Gusztáv réveteg szemét Augusztinoviczra irányozta és folytatta:

- Ez az ember sajátságos ellentétekből van összetéve. Minden képzelhető tehetség megvan benne, a legközönségesebb jellembeli fogyatékokkal párosítva. Gondolatai nemesek, de cselekedete nagyon is köznapiak... énjében örökös az ellentét. Soha sincs meg benne az egyensúly a tervezés és munkaerő között. Ebben az örökös ellentétben tönkremegy maga is.

Közben Svarcz beszélgetni kezdett néhány ismerőseivel. A pohár mellett a beszéd természetesen általánossá lett. Svarcz az egyetemi viszonyokról kérdezősködött.

- Valamennyien együtt éltek?

- Nem; az lehetetlen, - válaszolta az egyik litvániai. - Mindenütt vannak olyan emberek, akikkel cselekedeteik, vagy szeszélyeik miatt nem lehet megférti.

- Kellemetlen lehet.

- Éppen nem. Az együttérzésnek más, nagyobb céloknál kell megnyilatkoznia. Egységet bevinni az egész diákság társas érintkezésébe lehetetlen. Az erre fordított erő hiába lenne elpazarolva.

- Hát a német egyetemeken?

- Ott is vannak egyesületek és diákszövetségek, amelyek kizárólag maguknak élnek. Ha különválva vagyunk is, életünknek azonban a való élettel egybehangzónak kell lennie. És mert az szétágazik, szét kell ágaznia a mienknek is.

- Tehát egészen sohasem egyesültök?

- Az már más kérdés. Mi igenis egyesülünk azokban a dolgokban, amelyek az egyetemet, vagy valamennyiünket közösen érdekelnek. Én különben azt hiszem, hogy azok az ellentétek, amelyeket te felhozol, éppen azt bizonyítják, hogy mi élünk, érzünk és gondolkodunk. Abban jelentkezik az egységünk is, ami elválaszt, az egyesít is bennünket.

- Milyen cél hoz össze benneteket?

- A munka és a közös szükség. Éppen azért is viseljük a saját nevünket. A parasztok bennünket csak pékinasoknak hívnak.

- Hogyan?

- Egész egyszerűen. Majd megtanulod a szó jelentését. Valamennyiünk olyan házban iparkodik szállást találni, melyben pék is lakik. Azután megismerkedik vele és iparkodik rávenni, hogy hitelezzen neki. Ez a mi erősségünk: a bizalom. A legnagyobb részünk nem eszik meleget, zsemlyét és kenyeret azonban kapunk hitelre, amennyi tetszik.

- Hisz ez szinte komikus.

- Mindenesetre. A mi egyesületünkön kívül, amelyet különben szorosabb kötelék nem tart össze, vannak még a parasztok. Egyesületüket Antonievicz alapította; most Rylsky és Stanzkovszki állanak az élén. Voltaképpen maguk sem tudják, hogy mit akarnak. Kisorosz dialektusban beszélnek és égett bort isznak: ez az egész.

- Vannak még egyéb egyesületek is?

- Határozottan körvonalazott egyesület nem igen van, de van számtalan érdekszövetség. Egyeseket tudományos eszmék rokonsága, másokat társadalmi állásuk közössége hoz egy csoportba. Vannak arisztokraták és demokraták, ultramontánok és liberálisok, az egyes csoportokon kívül semmittevők, csavargók és ha éppen úgy tetszik, egyesek, akik valóságos fanatizmussal tudnak dolgozni.

- Kit tartanak itt általában a legtehetségesebb embernek?

- A diákok között?

- Természetesen.

- Ahogy vesszük. Egyesek azt mondják, hogy Augusztinovicz tud roppant sokat, - hozzáteszem azonban, nem alaposan. Lelkiismeret és pontos tudás, szakszerű ismeretek terén, azt hiszem, Gusztáv a legkiválóbb.

- Gusztáv?

- Csak nagyon sok furcsa dolgot beszélnek róla. Egyesek nem tudják kiállani és azt mondják, hogy lehetetlenség vele megfézni. Különb, ha együtt lakol vele, legjobban megítélheted. Ott van az özvegygel való viszonya... Exaltált ember és semmi egyéb! Más nem tenné így. Különb azzal az asszonynyal sincs könnyű dolga.

- Gusztáv az elébb beszélt róla. Azt azonban nem tudom, hogy ki és mi ő tulajdonképpen.

- Fiatal, majdnem gyerekasszony, aki azonban már szomorú sorsot élt át. Valamikor egy Potkauskí nevű jogászba volt szerelmes, és az is őt állítólag örülten szerette. Arra az időre nem emlékszem, de Potkauskí személyesen ismertem. Tehetséges, gazdag és szorgalmas fiatalember volt, a maga idejében valóságos bálványa kollégáinak... Hogy és miként ismerkedett meg az özvegygel, nem tudom; különféleképpen beszélnek. Az az egy azonban bizonyos, hogy roppantul szerették egymást. Az asszony akkor még csak tizenhét éves volt. Potkauskí elhatározta, hogy nőül veszi. Családja minden áron meg akarta akadályozni a házasságot, de Potkauskí nem engedett. Körülbelül egy évig éltek együtt. Egyszerre a férj tifuszba esett és meghalt és az asszonyt egy fillér nélkül hagyta hátra. A család nem akart tudni róla. Egy gyermekük volt, aki szintén meghalt. Az asszony magára maradt és ha Gusztáv nem lett volna, ki tudja, hova jut.

- És Gusztáv?

- Valósággal csodákat tett. A maga nyomorult anyagi viszonyaiban harczra kelt Potkauskíékkel, a mágnás familiával. A pert azt hiszem, nem nyerte meg, annyit azonban elért, hogy Potkauskíék, hogy a botrányt kikerüljék, az asszonynak haláláig évi járadékot biztosítottak.

- Szóval ügyesen végezte a dolgát?

- Mesés energia és akaraterő van benne. Gondold meg, akkor alig egy esztendeje volt az egyetemen, ismerősök nélkül, egy idegen városban. Annyi eszközei sem voltak... Azonban tanuld meg barátom, a gazdagnak lehet eszközöket szerezni, a szegénynek azonban kell.

- Milyen viszony van most közöttük?

- Potkauskínak jó barátja volt. Amellett szerette az asszonyt, mielőtt még Potkauskí felesége lett volna, de visszahúzódott. Most azonban már nem titkolja.

- És az asszony?

- Az asszony?... A szerencsétlenség óta, amely őt érte, tökéletes közömbösségbe süllyedt, ugyszólván csendes örült. Tökéletesen el van tompulva minden dolog iránt. Különb megláthatod magad is; eljön mindenesetre.

- Minek?

- Mondom, hogy nem egészen épeszü. Azt mondják, hogy Potkauskí először itt látta. Most pedig nem akarja elhinni, hogy meghalt és szüntelenül keresi... Valóban, ha Potkauskí fel támadna és nem menne egyenesen hozzá, azt hiszem, legnagyobb valószínűség szerint itt lehetne ráakadni. És ki tudja, nem akad-e egyszer egy másik Potkauskira... annyi fiatal ember fordul meg nálunk?...

- De hogy Gusztáv megengedi neki, hogy ide jöjjön?

- Potkauski soha sem engedte volna meg... Gusztáv azonban nem tilt meg neki semmit.

- És az asszony hogy bánik Gusztávval?

- Ugy, mint valami székkal, tányérral, vagy czérnagombolyaggal. Egyáltalában nem veszi őt észre! nem kerüli ki, de tökéletes apátiával viseltetik iránta... Gusztáv vonzódik hozzá... az ő dolga... Nézd, éppen itt van!... ott jön be a jobboldali ajtón.

Az özvegy megjelenése kissé elhallgattatta a lármát. Ennek a titokzatos nőnek a megjelenése mindig csendet teremtett. Kissé magasabb volt a középmeternél, hosszukás, érdekes arcza volt, világos szőke haja és mélyen fekvő, sötét szeme. Az alig észrevehetően hátra hajló márványhomlokról szinte leritt a gyász és szomorúság. Különös szépség nem volt, de acélkék szeme valami sajátos fényben ragyogott.

A ragyogásból azonban hiányzott a melegség, az érzés, a gondolat. Valami megmagyarázhatatlan hidegség áradt róla szét. Révetegen tekintgetett szanaszét; szemhéja majdnem soha sem zárult le és pupillái állandóan a keresésre és kutatásra emlékeztető és mégis mechanikus mozgást végeztek. A többi része is megfelelt e szemnek; az ajak, mint az antik szobroknál, kissé lefelé hajolt, a halvány arczszin a közepe táján barnásba játszott át. Általában nem annyira szép, mint inkább teljesen szabályos arcza volt. E kihalt arczon, az egész alakon volt valami, ami a férfiakat csodálatosan le tudta bilincselni. Szobor, de egyuttal nő is volt a legnagyobb mértékben, aki képes volt vonzani és eltaszítani. Gusztáv érezte ezt legjobban. Bajos dolog lehet egy ilyen élő szoborban igazi életet ébreszteni. Ő szinte nem érzett; a fájdalom elaltatta érdeklődését minden létező iránt. Nem lehetett csodálni; ennek a nőnek a multjában a rövid ideig tartó boldogságot két koporsó pecsételte. Mint leány szeretett, és akit szeretett, meghalt; mint asszony, egy gyermeknek adott életet és gyermekét szintén elragadta a halál. Nem volt többé oka és jogosultsága, hogy éljen. Voltaképpen már nem is élt, csak árnyékként járt-kelt a földön. A sors megrabolta multjától és jövőjétől; ijesztő némasággal meredt eléje a kérdés: miért kellett ennek így történnie? Választ azonban sehonnan sem kapott; szíve tovább sajgott, az idő pedig haladt előre tovább, szokott egyformaságával. A fájdalomban szíve megmerevedett, lelkét pedig a téboly fogta el. Lassanként az a hit erősödött meg benne, hogy férje nem halt meg, csak rövid időre távozott el, karján a siró gyermekkel. Képtelen volt minden más gondolatra, azért folyton őt kereste, különös, gépies nézésével. Rendesen eljárt a klubba, mert azt hitte, hogy ott fog ráakadni, ahol először látta. Jó ideig betegen is feküdt, de szerencsétlenségére nem tudta követni férjét és gyermekét. Felfogta, támogatta is egy erős kar, amely ki akarta őt ragadni a tébolyból, akadt egy résztvevő kebelre, amely újra szeretettel, melegséggel akarta elhalmozni. A fáradtság hiábavaló volt ugyan, de megmentette őt az életnek. Ezt a szerencsétlen asszonyt egyedül a Gusztáv szeretete és gondossága tartotta életben. És itt maradt a földön, de ugyszólván öntudat nélkül, inkább volt élettelen tárgy, semmint gondolkozó és érző lény.

Ilyen volt az özvegy. Belépett a terembe és megállt az ajtó előtt, márványszoborhoz hasonlóan. A klubban a dohányzás sűrűvé tette a levegőt, amelyben szinte rezegtek még egy frivol dalocska utolsó akkordjai, midőn belépett. Egyszerre csend lett. Valamennyien tisztelettel viseltettek iránta, ha ő itt volt, még Augustinovicz is türethetően viselkedett. Neháyan Potkauski emléket tisztelték benne, mások szerencsétlensége előtt hajoltak meg, voltak olyanok is, akik szépsége előtt emeltek kalapot. Gusztáv eléje ment, székkal kínálta meg, levette sálját, azután visszavonult a szögletbe. Svarcznak, aki mindezt tágranyílt szemmel nézte, halkan odaszólt:

- Ő az.

- Tudom.

- Ne menj a közelébe. Minden új arc új csalódás rá nézve; folyton a férjét keresi.

- Régen ismered már?

- Körülbelül két esztendeje.

Aztán keserűen elmosolyodott és hozzátette:

- Tanu és násznagy voltam az esküvőjén. Potkauski halála óta naponta látom.

- Vaszilkievicz azt mondta, hogy te támogatom őt mindenben.

- Félig-meddig. Valakinek csak kellett róla gondoskodni, hát megtettem én.

- És a családja?

- Melyik család?

- Potkauskié.

- Nem törődik vele! - kiáltott fel Gusztáv hevesen.

- Állítólag gazdagok?

- Ugynevezett nagy urak: farizeusok!... Még nem számoltunk le véglegesen és valamikor keservesen meg fogják bánni ezt az eljárást. Hidd el, Svarcz, ha valamikor abból a családból egy gyerek egy darab kenyeret kérne tőlem, hogy az éhségét csillapítsa, nem adnék neki, hanem inkább odadobnám a kutyának.

- Képzeld!

- Svarcz, te nem tudod, hogy mennyire bántasz engem ezzel a szóval... szegény ördög vagyok, de hiába nem pazarlom a szavaimat. Mikor Potkauski a kórházban feküdt, kevéssel a halála előtt magához kért. Én éppen ott voltam és ő kérve-kért, hogy vegyem gondjaimba a feleségét. Megígértem. Azután megkért, hogy ne engedjem éhezni és hogyha valaki megbántja, boszuljam meg. Erre megesküdtem. Az eskümet pedig megtartom. Potkauski nyugodtan halt meg... Most már tudsz mindent.

- Még nem.

- A többi, azt hiszem, elmondta már Vaszilkievicz. Különben ismételhetem az egészet. Nekem nincs senkim a földön, sem atyám, sem anyám, magam is csak napról-napra kinlódom az étellel és egyedül ő az, aki még ideköt.

Svarcz, akinek még nem volt alkalma tapasztalnia, hogy mi a lángoló szenvedély, csodálkozva bámult most Gusztávra. A beteges, kiaszott, összegörnyedt alak, mintha erőből duzzadt volna ebben a pillanatban. Nagynak, erősnek tűnt fel, haja úgy rázódott a fején, mint a haragvó oroszlán sörénye.

Egyszerre Vaszilkievicz hangja hallatszott:

- Nos, uraim, az idő már előrehaladt és néha az alvásra is szüksége van az embernek. Énekeljünk még el valamelyik dalunkat és azután jóéjszakát!

A zongoránál ülő lányos arcú fiatal ember ujjával végig futott a billentyűkön és pár pillanat múlva felharsant a régi diák-nóta, a Gaudeamus. Svarcz közelebb ment a zongorához. Rézsut állt az özveggy előtt az árnyékban, de az egyik fali lámpa profilját élesen megvilágította. Egyszerre az özveggy tekintete ráesett. Mereven nézett rá; iparkodott az ujonczot saját gondolatainak fonálával összekötni. A következő pillanatban hirtelen felugrott, egészen elhalványodott, kitárta karját és felkiáltott:

- Kázmér, Kázmér, csak hogy megtalálalak!

Hangjából egyszerre remény, ijedség, öröm, újjáébredés érzett ki... Halotti csend támadt. Valamennyien Svarczra tekintettek és akik Potkauskit ismerték, csaknem megkövülve álltak meg. A lámpa a tulsó oldalról világította meg. Magas, erős alakja, arcza egészen olyan volt, mintha Potkauski szilhuettje állt volna előttük...

- Nem hittem volna, monologizált Gusztáv, mikor reggel felé hazatért... Már túl vagyunk rajta, de lázba esett!... Csakugyan hasonlít hozzá... Ma megint elfogott a köhögésem... Hm, hm.

II.

Svarcz sokáig fontolgatta, hogy melyik fakultást válassza.

- Megfogadtam, hogy erőmet nem pazarlom el hiába. Azért gondolkozom ennyit a pályaválasztásomon, - mondta Vasszilkievicznek.

Tény, hogy az egyetem teljes mértékben lebilincselte. Érdekelte a fiatalság, amely a szélrózsa minden irányából sereglett össze. Egyesek üres kézzel jöttek, mások a tudományok tárházával megrakodva távoztak. A tudományt szomjuhozó lelkek összegyűltek, ittak a tudás kelyhéből. Befogadták és magukévá tették a tudományt. Előrehaladtak, vagy megálltak; elbuktak, vagy küzdöttek és győztek. Ebben a tengerben fuldokolva, sokan elmerültek, de sokan fenn is tartották magukat a víz színén. Mozgás, zaj, élet volt mindenütt. Az egyetem olyan, mint a tudás fája, amely minden évben új gyümölcsöket terem.

Olyan volt, mint a tenger, amely mindig újabb, meg újabb hullámbarázdákat vet ki a partra... Svarcz előtt még egész szélességében terült el ez a tenger, amelyen neki át kellett vergődnie. Milyen pályát válaszson? A különböző fakultások, mint megannyi rév csalogatták. Sokáig gondolkozott, míg végre megállapodásra jutott. Az orvosi pályára lépett.

Svarcz főleg azért nem tudott rögtön választani, mert mint ügyes, értelmes embert az összes tudományok vívmányai érdekelték. Érdekelte az irodalom és a jog, a természettudományokat azonban úgy tekintette, mint az emberi tudás koronáját. Ezt a hitet még a középiskolából hozta magával. Volt egy professzora, aki a kémiát tanította és valósággal rajongott tárgyáért. Ez szokta gyakran mondogatni:

- Higyjétek el, fiaim, a természettudományok igazságain kívül minden üres fecsegés ezen a világon.

A prefektus, aki a záróvizsgálatokon elnökölt, kijelentette ugyan, hogy csak a hit igazságaival való foglalkozás adhatja meg az embernek az örök boldogságot, Svarcz azonban, akit a prefektus különben is csak közönséges eretneknek nevezett, ehhez a kijelentéshez olyan képet vágott, hogy egyrészt az összes jelenlevőket hangos kacajra fakasztotta, másrészt pedig a prefektus részéről magára zuditotta az ég összes villámain. - Egyszóval Svarcz, mint neki legmegfelelőbbet, az orvosi pályát választotta. E tekintetben nagy hatással volt elhatározására Vasszilkievicz is. Vasszilkievicz, aki maga is orvostanhallgató volt, joggal vagy jogtalanul nagy hatást gyakorolt társaira. Különböző dolgok roppant népszerűséget szereztek neki.

Egy alkalommal egy filologus több ügyességgel, mint őszinteséggel arra a következtetésre jutott, hogy akik magukat egészen a tudománynak áldozzák, azok elvesztik maguk elől a boldogságot és csak reflexzei, orgánumai a mindent felemésztő tudásnak.

- Azt mondják, - fejezte be Tetoine, ez volt a neve, dedukcióját - hogy egy izlandi halász egyszer oly merően tekintett bele az északi fénybe és az őt annyira lebilincselte, hogy az örvényt nem vette észre. A hullámok örült gyorsasággal ragadták a mélység felé és ő még mindig a rejtelmes fényre szögezte tekintetét. Végre a habok összecsaptak a feje fölött. Utolsó pillantásával is azonban csak az északi fényt látta... Így vagyunk, uraim, mi is a tudománynyal és az élettel. Aki egyszer a tudománynak áldozza magát, az csak azt látja és ha az élet hullámai az örvénybe sodorják is, csak a tudás ígéző fényét látja, amely tekintetét a veszedelemtől elfordítja.

Akárhányszor vagyunk úgy, hogy olyan elméleteket hallunk, amelyeket egyáltalában nem tudunk a magunkévá tenni, de mégis olyan lebilincselően hatnak reánk, hogy nem merünk megcáfolásukra vállalkozni. Tetoïn szavait is általános hallgatás követte, csak Vasszilkievicz morgott magában. Egyszerre kirugta a széket maga alól és hevesen kezdett beszélni:

- Amit hallottunk, csak üres szó volt! Ezek az elméletek német gyomornak valók, de nem nekünk. Én azt hiszem, hogy a tudomány van az emberekért és nem az emberek a tudományért. Ha a német a pergament olvassa, maga is pergamenné válik, de én nem... A halász egyszerűen bolond volt. Ha az evezőhöz kapott volna, láthatta volna az északi fényt és mégis visszatért volna családjához... A nép nyomorog és szenved. Mi nem azért tanulunk, hogy tudásunk ebből a világból kiragadjon, hanem hogy segíteni tudjunk rajta. Tetoïn, szavaidnak inkább a jelentését, mint csengését tartsd szem előtt. Te az ész az ostobasággal kevered össze! Ma talán magad is azt hiszed, hogy néhány elsárgult lap kedvéért el tudnád vetni magadtól a boldogságot. Önmagadat ámitod vele. Ha majd a fájdalom lesújt, bekövetkezik a pillanat, mikor magad sóhajtozol szeretet és boldogság után... Az én otthonomban például, Szamogicziában, egy kis kunyhóban élnek a szüleim. Hófehér már mind a kettő és ha hazamegyek, mindig úgy mesélnek nekem, hajdani nyomoruságukról, mint más gyermeknek az arany haju hercegről. Tisztesség lenne-e tőlem, ha könyveim közé bujva, megfeledkeznék róluk?... Ide jöttem, hogy tanuljak, de tanulás közben sem róluk, sem énemről nem feledkezem meg. Tiszteljük a tudományt, de a tudós ne vonuljon vissza az élettől, különben emberi voltát tagadja meg. Tudás, tudás!... mit ér, ha mellényedet nem tudod begombolni, ha feleségedre nem gondolsz, ha gyermekeidet nem tudod felnevelni. Miért ne hozzuk az életet összhangzásba a tudománnyal? Miért ne vigyük át a tudást az életbe, miért ne tegyük a világ közkincsévé?

Ez a gondolkozásmód, ez a praktikus felfogás nyerte meg Svarcz tetszését is. Ezért hallgatott tanácsára, mikor az orvosi pályát ajánlotta.

Akármit mondanak, az ember hajlamokkal jön a világra. Svarcz a realizmusra volt predesztinálva. Inkább a tárgyat látta, mint az eszmét; nem volt barátja a dialektikának. Mindent úgy látott, amint volt, nem szépítve. Az emberi ész gondolatmenete kétféle, a központból kifelé irányuló és a központba ható.

Az első megközelíti a tárgyakat, a külvilágot, új életre kelti, különös összeköttetéseket, új dolgokat alkot belőlük. Akikben ez a gondolkozás a tulnyomó, azok a teremtő elmék. Akik ellenben a tárgyakat olyanoknak látják, amilyenek, akik párhuzamokat állítanak fel, vizsgálódnak, részleteznek, rendszereznek, azok a tudományos elmék. Az a viszony áll fenn közöttük, mint a fősvény és tékozló, a belélegzés és kilélegzés között. Nehéz meghatározni, melyik tulajdonság a becsesebb: a teremtés adománya-e, vagy az átalakítás, javítás, reformálás. Mindkettő valódi, igazi erőt tételez fel és ami a kétféle működést egyenértékűvé teszi, az a zsenialitás.

Svarczban a második tehetség volt meg. Maga is tudta nagyon jól és ez megóvta őt a túlzásoktól; tervei és ereje között mindig megvolt az egyensúly. Sohasem vállalkozott olyanra, aminek véghezvitelére képtelen volt. Mindig számolt az énjével... Inkább szeretett gondolkozni, mint valamibe belevágni. Nem a kitalálás, hanem a kutatás volt az erőssége. Éppen azért sohasem tanult meg valamit félig.

Mint a pók a legyet, úgy fonta körül gondolatának hálójával a tárgyakat, míg ugyszólván kiszitta és magába olvasztotta őket. Gondolatainak amellet megvolt a szükséges ruganyosságuk. Egész valója komoly volt és szinte hiányzottak belőle az ifjúságot jellemző tulajdonságok. Egyáltalában nem hitt az ifjúság általános elvében.

- Élvezzük az életet, amíg lehet, mert előbb vagy utóbb, ugyis elvisz az ördög.

Idővel a komoly orvosi tudományok között lassan el szokta veszteni az ember érzéseinek finomságát; a közömbösség brutalitássá szokott változni, a nemes verseny irigységgé, a szerelem szenvedélylyé, a szenvedély állatias érzéssé. A szerelem úgy tűnik fel, mint a nap kormozott üvegen át; érzik a melegét, de nem látják a fényét. Svarcz ettől a felfogástól ment maradt. Kizárólag a tudomány alapjára helyezkedett. Az ő tudományában Hypokrates ideje óta minden a tapasztalásra volt építve. Minden, amihez a tudomány nem tapasztalati uton jut, kétes. Ezen a szemüvegen át nézve, minden föltevés, amely szemhatárunkon kívül esik, még ha igaz is, könnyelműségnek látszik. Csak tapasztalás útján megállapított igazságok vannak a világon. Ezt véve alapul, a történelem többé-kevésbbé skandalumok krónikája; a tapasztalatra épített jog a társadalom megélhetésének modus vivendije; a spekuláció szellemi betegség.

Svarcz ezekkel a dolgokkal nem törődött, mert haladásában nem gátolták. Komolyan neki feküdt a tanulásnak.

III.

Eltelt egy hónap.

Tiszta őszi este volt, a nap lassan áldozott le Kiev ódon tornyai és a steppék végtelen rónája felett. A padlósszobában, ahol Svarcz és Gusztáv laktak, még világos volt. Mindketten könyvük fölé hajolva tanultak; felhasználták az utolsó napsugarakat. Gusztáv csak röviddel előbb jött haza a városból és többet köhögött, mint rendesen. Arczáról nyugalanság, keserűség, sőt titkolt fájdalom ritt le. Mélyen beesett szeme szinte lázban égett. Mindketten hallgattak, látni lehetett azonban, hogy Gusztáv meg akarja törni a csendet. Többször kémlelve vette szemügyre Svarczot; láthatólag neheze esett azonban, hogy az első szót kiejtse; mindig újra, meg újra könyvébe mélyedt. Végre nem tudta magát türtőztetni, idegesen a sapkájához kapott és megkérdezte:

- Hány óra van?

- Hat óra.

- Mért nem mégymár Potkanskinéhez?... Hisz minden este elmegy hozzá.

Svarcz felállt és Gusztávnak szeme közé nézett:

- Gusztáv, te magad vittél hozzá az ő kívánságára. De ne beszéljünk róla. Kellemetlen volna mindkettőnknek; értsük meg inkább egymást. Nos tehát én megígérem, hogy sohasem megyek többé hozzá, sem ma, sem holnap, sem máskor... Itt a kezem.

Hallgatva álltak egymással szemben. Svarcz odanyújtotta jobbját. Gusztávot a kényes helyzet zavarba hozta. Végre elfogadta és megragadta az odanyújtott kezét. Láthatólag nehezükre esett mindkettőjüknek, hogy egy szót is mondjanak. Az egyik hiába keresett kifejezést, amelylyel a kéznyújtást kísérje, a másiknak pedig nem jött ajkára szó, amelylyel az áldozatot megköszönje.

Svarcz tehát megígérte Gusztávnak, hogy az özvegyet többé nem keresi fel. Hogy szerette-e vagy nem, az körülbelül mellékes volt, mert egyhangu életében ez volt ugyszólván az egyedüli pont, ahol gondolatai megpihenhettek. Még abban az esetben is, ha érdeklődése tényleg csak a két-három szabad, munkától ment percznek szólt, nagy volt részéről az áldozat. Élete kellemesebb felét dobta el magától. Rövid gondolkozás után, habozás nélkül lemondott. Meghozta az áldozatot.

Mikor azonban Gusztáv eltávozott, kedvetlenség és harag fogta el. Talán sajnálta a történeteket és megbánta a pár pillanat előtt hozott áldozatot?... Nem... Csak maga is érezte, hogy kellemetlen a nagylelkűséget másra erőszakolni. Érezte, hogy helyzete mindig kellemetlenebbé válik Gusztávval szemben. A nagylelkűség mindig a hitelező, elfogadása pedig az adós szerepét játszsza. Ezt a viszonyt akarta volna kikerülni... Gusztáv szintén nem volt megelégedve önmagával.

Mikor kilépett az utcára, összeszorította ajkát és keserűen beszélt önmagához:

- Mindig szebben megy a dolog!... Nagylelkűség, irgalom! Már azt fogadod el Svarcztól és kénytelen vagy megköszönni neki. Kellemes egy élet!

Elmerült nyomasztó gondolataiba. Valóban azonban mintha megszűnt volna gondolkozni, egész lelkére végtelen, fájdalmas sötétség borult, amelyben nem volt egyetlenegy világító sugár. Mintha bensejében valami megmerevedett volna, minden keserű visszhangképpen pattant le róla. Ész és érzés különvált benne. Az egyik kimerült, nyugalomra vágyott, a másik azonban, amely komor, de még ruganyos volt, ösztönözte, hogy vesse magát bele az élet

árjába. Egyikkel még látott maga előtt világosságot, célzt, a másikkal elmerült a sötét éjszakában, a semmiben. Ami ennek a komor, sötét embernek az igazi kegyelemdőfést megadta, a benne lakozó gonosz démon volt, amely tulajdon fájdalmát kigunyolta, amely folyton elébe állította egyik oldalon a saját képét halványan, visszaszítván, összegörnyedve, a másik oldalon pedig az özvegyét rózsaszín felhők között, márványszoborszerű pazar szépségében.

Valami ismeretlen belső harcz viharzott benne. Alvajáróként haladt végig az utcákon; nem látott, nem hallott. Egyszerre jól ismert diákdal csendült meg a háta mögött. Vasszilkievicz és Augusztinovicz voltak.

- Hová készülsz, Gusztáv? - kérdezte Vasszilkievicz.

Gusztáv órájára nézett.

- Hová?... hm, hová?... Potkanskinéhoz még nem mehetek... Egyelőre benézek a klubba.

- Akkor inkább menj egyenesen az özvegyhez.

- Hogyan? miért?

- Augusztinovicz karját az ég felé emelte és szavalni kezdett:

«A pompás, fényes, gazdag várat
Már a gyász fedi,
Falát, büszke, csipkés ormát
Vad gyom ellepi».

- Már nincs keresni valód a klubban - tette hozzá Vasszilkievicz.

- Mi történt tulajdonképpen?

- Fájdalom és gyász honolnak - folytatta Augusztinovicz.

- Beszélj értelmesen! Mi történt?

- Óriási szerencsétlenség!

- Micsoda?

- Rettenetes!

- Beszélj te, Vasszilkievicz, ha már tőle nem lehet megtudni semmit.

- Az egyetemi tanács klubunkat bezáratta. Valaki feljelentette, hogy ott diákösszejöveleteket tartunk.

- Mikor történt a dolog?

- Körülbelül két órája.

- Odamegyek, hogy mindent megtudjak.

- Nem ajánlom. El találnak fogni.

- «Fehér karok vetnek rád nehéz bilincseket.»

- Hallgass, Augusztinovicz!... Miért nem tették ezt este? Akkor a halak is belekerültek volna a hálóba.

- Azt hiszem, inkább a bezárás, mint az elfogatás volt a céljuk. Ha azonban most valaki véletlenül odamenne, valószínűleg lefűlelnék.

- És ti most hova mentek?

- «A véstől óvjuk a mit sem sejtő népeket»...

- Kérlek, hallgass.

- «Miként a derék Rodrigó»...

- Ugy van, - mondta Vasszilkievicz. - Figyelmeztetnünk kell a többieket. Sietnünk kell. Ha tetszik, jöjj velünk.

- Nem tehetem.

- Hová még?

- Potkanskinéhoz.

- Szervusz.

- A vizionlátásra!

Gusztáv vidáman dörzsölte kezét. Egy pillanatig vidám mosoly játszadozott sötét arcán. Örült, hogy a klubot bezárták. Legalább az özvegy, ha megtudja Svarcz elhatározását, nem mehet a klubba, hogy ott találkozzék vele. Félelme nem volt alaptalan. Eszébe jutott, hogy mikor első ízben nem bocsátotta Svarczot az özvegyhez, ez az egész napot a klubban akarta tölteni és csak Svarcz megjelenése csillapította le némileg. Most nem kellett ilyesmitől félnie. Rövid idő múlva az özvegy lakásán becsengetett.

- Hogy van az asszony? - kérdezte a cselédet.

- Egészséges, de folyton fel-alá járkál a szobában és magában beszélget.

Gusztáv belépett. Az özvegy lakása két kis szobácskából állt, amelyek közül az első szalon-féle volt, a másik pedig hálószoba. Az utóbbiba nyitott be Gusztáv. A szoba ablaka fönt ivalakban végződött; színes üveg volt rajta, amelyen át rózsaszínűen és kékesen szűrődött be a világosság. A sarokban kicsiny, bársonnyal bevont mahagóni asztal állt, rajta pedig tartóban két kis fénykép. Az egyik egy fiatalember arcképe volt, magas, nyílt homlokkal, szőke hajjal, szép arisztokratikus vonásokkal. Potkanski képe volt. A másik kép az özvegyet ábrázolta, rózsásarcu, fehérbe öltözött kis leánnyal az ölében. A két kép előtt gyászfátyollal bevont örökzöld koszoru és mirtuszág feküdt.

A szoba másik sarkában két ágy és bölcso állt egymáshoz közel. Most üresen állt a bölcso, valamikor azonban a rózsás arcu kis lány gügyögése, zajongása töltötte be. A szobára ugyszólván csendes, gyászos hangulat nehezedett. Az ablak előtti akáczfák sötétes árnyékot vetettek a szobába, és amint a szél megrezegtette lombjukat, a napfény át-átvillant rajtuk. Az ajtófélfára kis szenteltvíztartó volt erősítve, fölötte az engesztelés angyalának bronzszobrocskája, amelyet a levelek közt beszűrődő fény mintegy a szeretet, ártatlanság és nyugalom glóriájával vont be.

Amennyire a fájdalom honolt most a szobában, annyira volt valamikor a boldogság tanyája. Milyen öröm volt, ha esténként Potkanski fáradtan hazatért, egyik kezével átölelte feleségét, a másikkal pedig félresimitotta hajfürteit, hogy homlokon csókolja. Aztán egymást átkarolva a bölcso fölé hajoltak, gyönyörködtek a gyermek gügyögésében és kapálódzásában. Most minden üres volt. A bölcsoból többé mozgás, hang nem hallatszott. A borzasztó csapás után, amely érte, az asszony nem egyszer, mikor fölriadt álmából, a bölcsohöz kapott, abban a hitben, hogy Isten csodát tett vele és visszaadta neki gyermekét. Sokról tanuskodnak ezek a falak, csendes, zavartalan boldogságról és szerelemről, azután könnyekről, kétségbeesésről, végre állhatatos, merev, egészen az örültséggel határos gyászról.

A kis szalon, mint általában az ilyen helyiségek, elegáns volt és üres. Azonban itt is mintha az elenyészett boldogság visszfénye verődött volna le a falakról. Mellette volt a cseléd szobája; sötét, kis alkov, kijáráttal a lépcsőre. Azelőtt Potkanski legényszobája volt. Nehéz volt meg-

érteni, hogy az ő halála után honnan telt erre a lakásra. Ez azonban Gusztáv dolga volt és ő tudta, mit csinál.

Valahányszor Gusztáv ebbe a lakásba belépett, mindig bizonyos mértékben összeborzadt. Itt, ahol mindent ő töltött be, ahol minden neki volt rendelve, mindig úgy érezte, mintha egy vasmarok szívéét összeszorította volna. Ő azonban roppantul szerette ezt a reá nehezedő terhet. Mindig a legellentétesebb érzések viharzottak benne, ha ide belépett. Most is, mikor az asszony eléje lépett, érezte a reá nehezedő tehernek egész súlyát.

Az özvegy halvány volt és mindössze az arcza közepén volt némi pirosság, mintha csak a lenyugodó nap vetette volna oda utolsó sugarát. Fésűt tartott a kezében és egy kis ezüst keretes tükör előtt a haját rendezte. A sűrű aranyszínű hajfonatok hullámszerűleg estek le vállára. Mikor Gusztávot meglátta, kezével intett neki és alig észrevehetően elmosolyodott. Merev közönyössége minden iránt, ami körülvette, már megszűnt.

Az a hirtelen lélekrázódás, amely Svarcz megpillantásakor elfogta, ugyszólván visszaadta az életnek. Egyet nem tudott mindössze megmagyarázni magának. Gondolataiban Svarcz alakja összeolvadt Potkanskiéval és nem tudott különbséget tenni közöttük. Ez a téboly maradványa volt még. Rövid idő múlva azonban eszmélete egészen visszatért. Kérte Gusztávot, hogy vezesse el hozzá Svarczot. Gusztáv vonakodott ugyan, de beleegyezett. Az özvegy aznap aggódva, türelmetlenül várta az estét, hogy régi boldogságának emléke előtte felujjuljon.

Nem Svarczot várta ő, hanem az emlékezetet kereste benne, azért volt reá nézve nélkülözhetetlen. Lassan, alig észrevehetőleg azonban a mult jelenné és az álom valósággá változott át. Svarcz észrevette ezt és azért ígérte meg Gusztávnak, hogy többé nem megy hozzá. Gusztáv ezt akarta most Helénának tudomására adni.

Előre lehetett gondolni, hogy milyen hatást fog vele előidézni. Heléne kiejtette a fésűt kezéből és idegesen összerázkódott. Haja szinte zizegve hullott vállára.

- Hol látom akkor ezentul? - kérdezte hevesen.

Gusztáv hallgatott.

- Látnom kell, akár itt, akár másutt. Ő hasonlít Kázmérhez... Istenem! Hiszen csak ebből az emlékezetből élek... Gusztáv!

Gusztáv nem válaszolt. Az özvegy egoizmusa, amely pedig egészen természetes volt, fájdalmasan érintette. Bensejében újból egész dráma folyt le. Azt kívánták tőle, hogy tönkretegye a saját boldogságát. Nem!... akkor örülnék kell lennie!... De ő kívánta tőle. Véresre rága ajkát és még sem tudott szóhoz jutni. Mindaz, ami csak emberi volt benne, kétségbeesetten ösztönözte, hogy tagadja meg a kívánságot. Az özvegy pedig folyton kérte, követelte:

- De Gusztáv, ön intézheti úgy a dolgot, hogy láthassam. Látni akarom!... Miért okoz nekem ekkora fájdalmat.

- Én nem okozok fájdalmat, de... nem akar eljönni - tette hozzá alig hallhatóan.

Sokat nem adott volna érte, ha ezt a percet elkerülhette volna. Heléna arcát kezébe rejtette és egy karosszékbe rogyott. Megint nyomasztó csend honolt, csak a levelek rezgése hallatszott be az ablakon... bent pedig egy emberi lélek szörnyű küzdésben volt önmagával. Gusztáv tudta, ha Svarczot odavezeti, magát teszi vele tönkre. És mégis a küzdelem rövid ideig tartott. Letérdelt az özvegy előtt, kezét ajkához emelte és szakadozva mondta:

- Megteszek, amit lehet... Majd eljön... Eljön, csak nem tudom biztosan, mikor... magam hozom ide.

A következő percben elhagyta Heléna lakását. Utközben elégtelenül morogta fogai között.

- Igen... eljön, de nem én hozom ide... Eljön egy hónap múlva. Meglehet, akkor én már pihenni fogok.

Egy köhögési roham kizavarta gondolataiból. Még sokáig ödöngött cél nélkül fel-alá a folyton jobban elnéptelenedő utcákon. Mikor hazatért, a toronyórák egymásután kongatták el a kettőt. Svarcz már régen aludt. Rendesen, nyugodtan lélekzett... A lámpafény odavetődött homlokára és fedetlen mellére... Gusztáv lázasan nézte ezt a hatalmas mellkast... Szemében pokoli tűz villogott. Jó egy óra hosszat ült így, majdnem önkivületi állapotban. Végre hirtelen összerázkódott... Feleszmélt. Egyszerre egészen ellentétes érzés fogta el, amelyet eddig jóformán nem volt ideje észrevenni. Éhes volt. A könyvállványhoz lépett, egy darab kiszáradt fekete kenyeret vett elő és hevesen enni kezdett. Két napja már semmit sem vett a szájába.

IV.

Az ős egészben beállt. A szegényebb diákok szobái hidegek voltak. A legtöbben takaróba burkolózva, sapkával fejükön ültek a könyvnél és úgy tanultak. Azoknak lakásai, akiknek módjukban állt a fűtés, állandóan telve voltak melegedő kollégákkal. A klubba nem lehetett eljánni. Egyesek mindenáron új klubot akartak alapítani, de a terv hajótörést szenvedett Gusztáv, Svarcz és mások ellenzésén. Svarcz, aki rövid idő alatt meglehetősen tekintélyre tett szert a diákság körében, meg volt róla győződve, hogy a klubok tulságos sok időt rabolnak el és egyáltalában nem járnak megfelelő eredménnyel. Minden ellenkező véleménynyel szemben állandóan fenntartotta és védte ezt a meggyőződését, úgy az egyetemen, mint Vasszilkievicz lakásán, ahol szívesebben jöttek össze, mint bárhol.

Vasszilkievicz Karvovskinál lakott, vagy ha úgy tetszik, Karvovski Vasszilkievicznél, mert ámbár Karvovski volt a vagyonosabb és ő fizette a lakásbér nagyobb részét is, a náluk összejött társaságnak lelke és szelleme mégis mindig Vasszilkievicz maradt.

Csodálatos, de őszinte és igaz barátság állt fenn a két fiatalember között. Az egyik gyenge alaku, elkényeztetett, szép, ideális gondolkozású nagyuri fiú, akit mindenki szeretett és aki gondtalanul, kényelemben haladhatott előre. A másik igazi litvániai, rut, himlőhelyes, rövidre nyírott hajjal, élénk, tüzes szemekkel, alapos tudással, - szinte bátyja, vagy gyámja az előbbinek. Vasszilkievicznek azonkívül igazán jó szíve volt és roppantul szerette lakótársát. Mikor Karvovski egyszer veszedelmesen megbetegedett, hetekig alig mozdult el betegágya mellől és szüntelenül bámulatos önfeláldozással ápolta. Vas szervezetének az irtózatossá váló fáradtság és kimerülés nem ártott meg és Karvovski felgyógyult. Mikor barátja kilábolt a betegségből, alig tudott mit csinálni örömeiben. Kollégáik «házaspár»-nak nevezték őket, az öreg ukrainai koldus pedig, aki a legközelebbi utcásarkon szokott kéregetni és akinek rendszeren juttattak valamit a magukéból, csak a «jó fiatal urak» néven ismerte őket. Több körülmény játszott közre, amely őket oly szorosan összekötötte. Nyáron a szünidőt rendszeren falun töltötték Karvovski szüleinél. Karvovski testvérei közül már csak egy volt otthon, egy leány. Nem volt szép, amellet gyenge és beteges, de csendes, nyugodt és amellet bámulatos szívóssággal volt felruházva. Valóságos angyal, barna arccal, kissé esetlen alakban. Karvovskinak ezt a hugát szereti Vasszilkievicz, már a maga módja szerint, mindenesetre azonban igazán és őszintén és szerelmét a leány viszonzta is.

A szülők ugyyszólván csak halványan sejtettek valamit, de ha tudták is, úgy sem akartak utjokba állni a fiataloknak. A lány nem volt szép, a fiatal ember ellenben becsületes, törekvő és szerény volt - ilyenformán a társadalmi állás különbsége kiegyenlítődött. A szülők különben fiuktól sem akartak egy olyan társat elvenni, aki reá nézve minden tekintetben csak hasznos lehetett.

Ennek a durva külsejű, de nagyon derék litváni fiúnak volt még egy másik nagyon szép tulajdonsága: roppantul szerette szüleit, vagy mint ő nevezte, az öregeket. Az öregek messze bent laktak Szamogicziában, már közel Livlandhoz. Szegények voltak és fiuk támogatta őket. Az «öreg» erdőőr volt. Az erdő közepén állt kunyhójuk. Köröskörül az erdő zugott és a fákon túl a mocsaras tó vize csillogott. Az erdőn túl megint erdő és tó következett, elhagyott része volt a világnak. A környékbeli parasztok hite szerint ott lakott az ördög. Vasszilkievicz szüleinek azonban még sohasem ártott semmiben. Ebben a kunyhóban pillantotta meg a fiú is a napvilágot. Innen indult gyermekkorában mindig halászatra; iparkodott meglesni a vadkacsákat, hogy fészkeiket kiszedhesse. Egészséges és tevékeny természetű, önálló gyerek volt már kiskorától fogva. A szabad természet dajkálta, a madarak, fák és hullámok voltak első tanítói. A földmohától kezdve a legmagasabb fenyőig, amelyeknek csúcsa a kis gyermek számára

elérhetetlen magasságban veszett el, minden nyitott könyv volt előtte, amelynek betűit önmagától tanulta meg olvasni. Ismerte a madarak országának jogait; megleste, mikor a hódok gátat építettek a folyóban; meg tudta találni a vad méhek tanyáit az odvas tölgyeken; elszedte a borz kölykeit, sőt néha farkaskölykeket is hozott haza élve. Mikor megnőtt, apja úgy, ahogy megtanította írni, olvasni, aztán pedig előszedte a láda fenekéről keservesen összekuporgatott vagyonkáját és iskolába küldte. A fiúnak tanulnia kellett és - tanult. Sokáig tartana annak az elmondása, hogy mennyi és milyen akadályon törte magát keresztül, míg az egyetemre jutott. Szülői, akik földhöz ragadt szegény emberek voltak, miután kis megtakarított pénzüket rája költötték, már semmivel sem támogathatták. Csak végtelen szeretetük volt az, amelylyel bőségesen elárasztották. Egymást is kimondhatatlanul szerették. Csendes boldogság honolt állandóan kunyhójukban. Egyike volt ez a kunyhó az igazi boldogság azon tanyáinak, amelyek ritkábbak a földön, mint az oázis a sivatagban. És milyen nagy volt az öröm, ha egy-egy esztendei távollét után fiuk hazakerült. Azt elmondani sem lehet... Vasszilkieviczczel együtt rendesen eljött Karvovski is. A derék öregek Karvovskit is nagyon megszerették, mindenük azonban mégis Jasick maradt, akit egymás között csak a «mienk»-nek neveztek. Gyakran, mikor a fiatal emberek az erdőben való hosszas kószálás után teljesen elfáradva este hazajöttek, az öregek már lefeküdtek és halkan beszélgettek egymással. Karvovski ilyenkor néha a vékony deszkafalon át akaratlanul is hallotta beszélgetésüket.

Egy alkalommal az öreg erdőőr éppen róla beszélt:

- Szép fiu ez a Karvovski.
- De a mienk sokkal szebb, egészítette ki az asszony.
- A mienk... no természetesen!

Valósággal pedig a «mienk» rut volt a szó legszorosabb értelmében, a szülői szeretet szemüvegén át nézve azonban szebb volt, mint az egész világon akárki. Tényleg mi nem annyira a valóság, mint inkább az érzés alapján fogjuk fel az alakokat és színeket.

...Ami a kievi diákéletet illeti, nem csoda, ha olyan házigazdánál, mint Vasszilkievicz és Karvovski, akiknek még pompás cserépkályhájuk is volt, állandóan ott hemzsegett a diákság egy része. Még az egyetemnek ugynevezett magasabb intelligenciája is megjelent és valószínű irodalmi esték képződtek. Mindenki, aki csak egy kis költői vénát érzett magában, itt olvasta fel alkotásait. Rövid idő alatt a hosszú őszi estéken egész irodalmi egyesület alakult meg, amelynek a két háziúr, Gusztáv, Svarcz, főként azonban Augusztinovicz kerültek az élére. Svarcz maga is megkísérelte, hogy valamit alkosson, de nem igen sikerült neki. Nem volt hozzá tehetsége, hogy dolgait a képzelő erő szivárvány színeivel bevonja és hogy azt életre keltse. Az ő tehetsége más irányu volt. Helyesen ítélte, amellet elmés volt és élczelni tudott. Ha analizálni és bírálni kezdte a gyengébb irodalmi termékeket és bírálatát a maga sajátos humorának fényével vonta be, mindenki kénytelen volt nevetni. Ha gunyolt, egyenkint foszladoztak le a sallangok a művészet oltárára helyezett irodalmi csecsemőkről. Akárhányszor a legszomorubb tárgyaknál fakasztotta a legnagyobb nevetést. Ez a kritizálás tiszteletet szerzett neki. Azok azonban, akik szentimentalizmussal és a holdhoz való sóhajtozással akartak művészi hatást elérni, úgy féltek tőle, mint a sátántól.

Vasszilkievicz a litvániai tavakat és erdőket szerette beleszőni tárgyaiba. Karvovski költeményeket irogatott, szerelemről, örömről, bánatról. Akárhányszor olyanok voltak, hogy Svarcz kritikája nyomán hangos nevetést keltettek, de máskor szép dolgok is akadtak közöttük. Mindenkit felülmult azonban ilyen tekintetben Augusztinovicz. Akárhányszor teljesen beugva jött el Karvovskihoz, papirjai zsirosak, piszkosak voltak és alig olvashatóan írva. Azonban ha olvasni kezdett, elfeledkeztek mindenről és testtel-lélekkel szavára figyeltek. Sokan

irigyelték érte titokban; mások el akarták lesni eszközeit, amelyekkel ilyen hatást tudott elérni. Irtak is némileg értékes dolgokat, de mindennapiak voltak.

Augusztinovicz ellenben, akárhányszor ha eljött, ott a szobában, láрма és zaj közepette tintát és tollat vett elő és írni kezdett. A papirokat azon nedvesen az asztal alá hajigálta és mikor kész volt, összeszedte. Aztán hanyagul leült és olvasott. Alakjai igazán éltek, gondolatai csillogtak és meséinek fonala aranyzálszerűleg huzódott át azon, amit olvasott. Neki igazi teremtmény, alkotó tehetsége volt. A szép szavakat és a szebbnél-szebb gondolatokat úgy szórta ki fantáziájának bőségszarujából, mintha önnönmagával összefüggésben sem lettek volna. Virágok voltak, amelyek mocsárból nőttek, egy erős tehetség megnyilatkozásai, amelylyel a morális sülyedés és lealacsonyodás jártak karöltve.

Kollégái nem egyszer mondták Augusztinovicznak:

- Augusztinovicz, te kötnivaló, ha tehetségeiden kívül az ördög nem lakoznék benned, mit tudnál te alkotni?

- Éppen azért akarom magamba fojtani az ördögöt - válaszolta ilyenkor.

Gusztáv mind ritkábban és ritkábban jött el esténként. Nem szerette Karvovskit, mindössze azért, mert a többiek mindnyájan szerették őt. Amilyen mértékben nehezedett rá az élet és kevesbedtek reményei Helénánál, úgy keseredett el fokozatosan jobban-jobban. Szenvedélyes és szerencsétlen szerelemmel gyakran vele jár az éppen oly heves gyűlölet egy másik szerencsésebb halandó irányában.

Ilyen, de személyre még nem irányzott gyűlölet forrt Gusztávban. Gyűlölt mindent, ami másoknak meg volt, de neki nem volt elérhető. Távol tartotta magát a fiatal emberek támogatásától, ámbar csak ott számíthatott részvétre és támogatásra. Ő maga is tudta ezt, - minden gyűlölete mellett vonzódott hozzájuk, - de távol tartotta magát tőlük. A részvét megalázta; minden lépésnél érezte, hogy szánakoznak rajta és ettől félt roppantul. Különben azt is tudta mindenki, hogy Svarcz megígérte neki, hogy többé Helénát nem látogatja meg. Nem Svarcz, hanem ő maga beszélte el egy izgatott percében. Svarcz ezáltal természetesen sokat nyert kollégái előtt. Gusztávnak ez is rosszszul esett. Közte és Svarcz között mélység tátongott, amelyet nem lehetett áthidalni.

Az özvegy pedig ez alatt mind jobban nógatta, hogy vigye el hozzá Svarczot. Gusztáv előtt sajátos, de neki keserves látvány tárult fel. Potkanskiné gondolatvilágát egészen Svarcz foglalta el. A hosszú, céltalan várakozás férje után meggondolatlanul makacscsá tette és most újra ezzel a meggondolatlan állhatatossággal sóhajtozott Svarcz után. Sóhajtozott, sirt, de rá nézve az új boldogság korszaka kezdődött, amely Gusztávra azonban a teljes boldogtalanságot jelentette.

- Meddig tartom még így ki? - kérdezgette önmagától. - Történiék azonban bármi, Svarczot nem hozom el még egyszer.

Gusztáv a munka, a tanulás által akarta magát lecsillapítani. Azonban mindjobban kimerült és csak néha, mikor aludt, voltak igazán boldog perczei. Egyszer azt álmodta, hogy Heléna előtt térdel és csókolgatja a kezét. Ez a fehér kéz különben is folyton előtte lebegett. Azután szenvedélyesen átölelte és ajkai az övét érintették... csaknem szenvedett a nagy boldogság súlya alatt... Azután következett az ébredés és kiábrándulás. Mindennap látta Helénát, oly közel volt hozzá és mégis olyan távol. Napról-napra jobban összeesett, arcza egész fakóra vált, csak a szemében lobogott állandóan a törhetetlen akarat lázas felcsillanása. Ez a láz merítette ki, de ez adott erőt is neki, hogy vonszolni tudja magát.

- Kiváncsi vagyok, mi történik majd... azután? - mormogta néha kiszáradt ajkai között.

A rendkívüli, majdnem a kimerülésig menő gyötrődés közben azonban annál jobban ragyogott Gusztáv tehetsége. Nem volt álmodozó.

Minden fájdalma mellett az életet úgy fogta fel, amint tényleg volt. Megrongált egészsége mellett képes volt dolgozni, sőt még többet dolgozott, mint máskor. A legcsekélyebb megterhelésére sem került, hogy az özvegytől hazatérve, egyenesen a munkához üljön. Néhány nagyon képzett fiatalemberrel együtt, mintegy Vaszilkieviczék estéivel szemben egy kört alkottak, amely kizárólag tudományos dolgokkal foglalkozott. Ő és két más egyetemi hallgató nekiültek, hogy megírják a lett nyelvek grammatikáját. Minden czivódása mellett, amelyet munkatársaival folytatott, ő volt ennek a vállalkozásnak a lelke és összes idejét, amely lelki-világának küzdelmeitől ment maradt, ennek szentelte. Helénát mindennap látta.

V.

Svarcz és Gusztáv viszonya folyton elviselhetetlenebb lett, azonban még mindig együtt laktak. Végre egy nap, mikor Gusztáv hazatért, látta, hogy Svarcz holmija nagyrészen be van csomagolva, ő maga pedig fehérneműjének és könyveinek összeszedésével foglalkozik. Mindketten hallgattak, míg Svarcz a csomagolással elkészült. Azután Svarcz megszólalt:

- Isten veled, Gusztáv!... Én elköltözöm.

Gusztáv szó nélkül kezet nyújtott neki. Teljes hidegséggel váltak el egymástól. Az uton Svarcz találkozott Vasszilkieviczczel.

- Mit jelentsen ez? - kérdezte megütődve az utóbbi. - Te elköltözel a lakásodról?

- Te tudod, hogy milyen viszonyban vagyok Gusztávval. Itéld meg magad, hogy lakhatok-e vele tovább.

- De talán mégsem helyes, hogy olyan állapotban elhagyod.

- Tudom; de hidd el, az én jelenlétem csak még jobban felizgatja. Tudod, hogy mit tettem eddig is, hogy ne legyen oka a nehezítésre... és mégis!...

Vasszilkievicz melegen megszorította a kezét.

Svarcz új lakása egy nagy, háromemeletes házban volt. Két tágas, világos szobából állt. A hazulról hozott pénzen kívül Kievben is akadt jövedelmi forrásokra, amelyek lehetővé tették, hogy tőkét kímélje. Most a jövőre való számítással kezdett berendezkedni és lakása bizonyos tekintetben elegáns is volt. Első pillanatra szobája jólétről, sőt kényelemtől tanuskodott. Az ágytakaró diszes volt, a padló fényes és esténként a kandallóban barátságos tűz lobogott. Különben az egész háznak előkelő színezete volt. Az első emeleten lakott egy tábornok két leányával, akik közül egyik csunyább volt a másikinál, a másodikon Svarcz és egy francia mérnök, akitől a két szobát bérelte, a harmadikon egy elszegényedett gróf. Valamikor roppant gazdag volt, de tönkrement és most leányával és két ukrainai cselédjével egy három- vagy négyszobás lakásban huzódott meg. Svarcz lakásának az volt az egyetlen kellemetlen oldala, hogy nem volt csendes. A mérnök gyerekei egész nap felváltva nyaggatták a zongorát és táncoltak mellette; a tábornoknál örökké táncmulatságokat és fogadóesteket tartottak. Egész éjjel úgy dobogtak a padlón, mintha robotoltak volna; a szolgaszemélyzet éjjel-nappal fel-alá nyargalászott a lépcsőkön. Zaj, lármá volt elég. Csak az öreg gróf volt állandóan csendes. Valóságos olyan volt nagy vagyonának roncsain, mint a zsidók a lerombolt Jeruzsálem falain. Svarcz jóformán nem is ismerte őket. Csak néha, estefelé tudta a szobája előtt elhaladó nehéz, kimért lépésekről, hogy a gróf leányával sétálni megy. Azonban mivel különben sem volt a koronáknak és czimeknek barátja, a legcsekélyebb vágyat sem érezte, hogy közelebről lássa őket. Egyszer tűnt fel mindössze neki valami, ami jobban érdekelte. Egy nap, mikor hazatért, az első és második emelet között megpillantott egy karcsú leányalakot, csinos fejjel, kék szemekkel és sötét hajjal. A leány kezét ellenző formájában szeméhez emelte és kutatva nézett le a homályos lépcsőházba. Mikor Svarcz meggyorsította lépéseit, hogy közelebből meglássa, hirtelen felsietett és eltűnt.

- Ohó, a fiatal grófnő! - gondolta magában Svarcz.

A fiatal grófkisasszony érdekelni kezdte. Anélkül, hogy tudta volna, miért, esténként a kandalló előtt ülve, a növekvő sötétségből tisztán látta kiválni a grófné fehér arcát, sötét haját és szeme fölé ellenzőnek tartott kezét. Néhány nappal később, késő éjjel, mikor a lámpát el akarta oltani és le akart feküdni, egy szomorú olasz dal akkordjait hallotta. A fájdalmas és rokonszenves hang tisztán hallatszott szobájában és minden egyes szót teljesen meg lehetett érteni:

«Espietato, da un' altre amato
Dici é delirio e non é amore
Piange mivadi, ne a me tu credi.
Or tu sei! tu sei barbaro che non hai cuore».

- Odafent énekelnek! - gondolta magában Svarcz.

Másnap reggel öltözés közben minden különös ok nélkül ő is egyszerre dudolni kezdte:

«Or tu sei, tu sei barbaro...»

Nemsokára azonban abba hagyta és a grófnő helyett az özvegyre kezdett gondolni.

- Ez az asszony szeret, vagy legalább is rövid idő alatt belém szeretett volna, - gondolta... Csakugyan sajnálom, hogy akkor este meglátott... Különös egy asszony. Hogy szerethette annak idején Potkanskit!... Hanem Gusztáv! Akár elmegyek hozzá, akár nem, tönkremegy. Különben mindenki önönmagának felelős elsősorban. Hanem szeretném tudni, mit szól most Heléna, hogy nem megyek el hozzá?

Sokszor eszébe jutott az a pillanat is, mikor Heléna halotthalványan, karját kitarva, felkiáltott:

- Kázmér, Kázmér, csak hogy megtalálalak.

Tudta, hogy most kizárólag tőle függ, hogy szeressen és hogy őt szeressék. És ez a tudat elrabolta az álmát. Mint minden fiatal szív, az övé is érezte, hogy szeretetre és szerelemre van szüksége. Szíve néha oly hevesen dobogott, mintha szét akart volna pattanni. Egészen mostanáig az özvegyen kívül más nőt nem ismert. Néhány nap óta fel-felmerült előtte a fiatal grófnő arcza és alakja is, de ez, mint csalóka álom, rögtön szertefoszlott a semmiségben. Sokkal többször gondolt arra a pillanatra, mikor egy alkalommal Helénától el akart menni és az kezét fogva, nem akarta elbocsátani.

Neki kedve lett volna kezét csókolni, de látva Gusztáv boszus és ingerült arczát, nem tette meg. Érezte, hogy nemcsak Gusztáv, hanem némileg ő is féltékeny. Rejtetten nem egyszer felmerült benne a gondolat, hogy nem volt-e oktalanság tőle, hogy oly hirtelen szavát adta. Ilyenkor azonban győzött a jobb érzése és erős elhatározással mondta magában:

- Megigértem, hogy nem megyek oda többé és meg is tartom a szavamat.

Még valami boszantotta őt, ami meglehet, tiszteletreméltó és idősebb egyének előtt paradoxonnak tűnik fel: a nyugalmas élet. A tanulás könnyen ment nála, ezen a téren nem volt akadály előtte, ereje még sok munkát elbirt volna. Fiatal és tetterős egyének olyanok, mint az ifju katonák a csata, a harcz, a küzdelem hevében akarnak megacézózkodni. A küzdelemre való vágyakozás, amely később oly dőreségnek tűnik fel az ember előtt, valósággal életszükséglete az ifjúságnak. Vannak perczek, mikor némelyik fiatal ember képes volna a keztyűt odahajítani az egész világnak. Fiatal sasok repülni akarnak a felhők között és nem félnek az alattuk tátongó szakadékoktól. Még a legközönségesebb embernek is, mielőtt észrevenné, hogy voltaképpen csiga, vannak pillanatai, mikor sasnak érzi magát.

Ilyen állapotban volt Svarcz is, de nem talált teret, ahol érvényesülhessen. Az egyetemen volt több rokongondolkodású fiatal ember, akikkel tevékenységük körét gyakran megrajzolták: ez a kör azonban most még távol volt tőlük. Egyszer történt mindössze, mikor saját meggyőződését, akarát szabadon állithatta szembe mindenkinek ellenkező meggyőződésével.

Augusztinovicz valami olyast követett el, amit kollégái egyhangulag a diákbecsület súlyos megsértésének minősítettek. Elhatározták tehát, hogy az összes diákszövetkezetekből kizárják. Nem első eset volt részéről, de eddig társai mindig iparkodtak a dolgot úgy elsimitani, hogy belőle a korporációra szégyen ne háromolják. Most azonban már nem akarták tovább tűrni maguk között. A diákok megalakitották a szokásos becsületbiróságot, amelynek ítéleté-

vel szemben nem volt kifogás és fellebbezés. Amellett ezeket az ítéleteket az egyetemi tanács is mindig tekintetbe szokta venni. Ez alkalommal pedig mindenki Augusztinoviczczal szemben foglalt állást, kivéve Svarczot, aki a fél egyetemet megmozgatta megmentése érdekében.

A becsületbíróóság ülése nagyon viharos volt. Svarcz csaknem az összes tagokkal volt kénytelen szembeszállni. Hevesen beszélt, szinte tulkiáltotta az általános zsitvajt, lármát:

- Ti el akarjátok üzni? Ki akarjátok üzni a körötkből? Azt gondoljátok, hogy ez nem gyalázza meg az egyetem méltóságát? És ő mit csináljon azután? Hova forduljon? Miből éljen?... És ami őt magát illeti, tudjátok-e, mi vitte ennyire?... Nem!... Hát kérdezzétek meg, volt-e ennivalója mindennap?... Egymás között vagyunk. Emeljétek fel akár a jobb, akár a bal lábát és ha egyik cipőjének egész a talpa, üzzétek el. Nekem az a meggyőződése; és azt hiszem, hogy nem gondolkozik nemesen, aki másként fogja fel a dolgot. Nekünk inkább arra kell törekednünk, hogy valakit megmentsünk, mint hogy magunktól eltaszítsuk. Nyujtsatok neki kezet, adjatok neki kegyelmet és én felelősséget vállalok érte.

- Ki vállal érte felelősséget? - kérdezte egy gunyos hang.

- Én! - kiáltott vissza Svarcz menydörgő hangon.

Lárma és kavargás támadt a gyűlésben. Vasszilkievicz és néhányan Svarcz mellé csatlakoztak; pokoli zaj támadt. Végre Svarcz felugrott egy padra és Augusztinovicz felé fordulva elkiáltotta magát:

- Az ügy be van fejezve!... Megbocsátottak! Szedd össze magad és gyere.

Mikor kimentek az ajtón, Svarcz kezét vidáman dörzsölte és mondta:

- Kár lett volna érted. Különböznék most senkinek sem tanácsoltam volna, hogy velem összekapjon.

- Svarcz, miért mentettél meg engem tulajdonképpen? - kérdezte Augusztinovicz.

- Még ma hozzám költözöl, - volt Svarcz válasza.

...Körülbelül ugyanezen időben egészen más színezetű dráma játszódott le Potkanskiné lakásán. Egészen véve különös természetű asszony volt és nem tudott anélkül élni, hogy egy érzelem uralmának ne engedje át magát. Először Potkanski volt mindene és a legszeretőbb feleség és legjobb anyja lett mellette. Most úgy érezte, hogy Svarcz pótolhatja csak őt, de a fiatal ember nem került a szeme elé. Ő pedig annál állhatatosabban sóvárgott utána és annál makacsabban kívánta látni, mennél jobban ellenezte Gusztáv.

Ez este különösen hevesen viselkedett. Könyezve, sirva könyörgött Gusztávnak:

- Ha nem engedi meg, hogy lássam, én magam megyek el, hogy őt fölkeressem. Letérdelek és úgy kérem, Gusztáv, ha akarja! Azt mondja, Kázmér arra kérte magát, hogy segítsen, támogasson engem... Az ő nevére esküszöm!... Istenem, Istenem!... Ön nem tudja, hogy mennyit szenvedek! Gusztáv maga még sohasem szeretett!

Gusztáv úgy érezte, mintha valami hegyes aczélfegyvert egyenesen a keblébe döftek volna. Csendesen, alig hallhatóan válaszolt:

- Én... soha?... Meglehet, igaza van... Hát még semmit sem vett észre; nem látott meg semmit? Igaz, még soha senkit sem szerettem... ha már meg kell mondanom... kívül!

Heléna lábaihoz borult. Egyszerre halotti csend lett a szobában. Heléna ijedten huzódott hátra az előtte térdelő férfi elől. Gusztáv pár perczig maradt ebben a helyzetben, aztán összeszedte magát és fölemelkedett. Hidegen, halkan, nehéz lélekzétételek által megszagatva beszélt:

- Bocsáss meg, Heléna!... Nem kellett volna tennem, de már nagyon régen szenvedtem. Először... három esztendeje a templomban láttalak, mikor a pap a kelyhet nyújtotta neked. Te lehajoltál... Akkor még jártam templomba! Azóta még többször láttalak... Bocsáss meg!... Magam sem tudom, hogy történt! Te aztán hozzá mentél feleségül és én hallgattam... Most sem akartam hozzád közeledni... nem akarlak sérteni... de te mondtad, hogy még sohasem szerettem... Látod, nem volt igaz... Nehéz volt, hogy utolsó reményemről kellett lemondanom!... Bocsáss meg... Még ma eljön hozzád Svarcz... becsületes, derék ember... Szeresd és légy vele boldog... Isten veled!

Lehajolt, fölemelte az özvegy ruhájának szegélyét és mint valami szentséget megcsókolta. Azután eltávozott.

Heléna magára maradt.

- Mit mondott? - kérdezte önmagától... Azt mondta, hogy ő eljön. Nem álmodok?... Nem... Eljön okvetlenül.

VI.

Augusztinovicz beköltözött Svarczhoz. Óriási különbség állt be előbbi életéhez képest. Azelőtt nem volt egy meleg zug, ahol meghuzhatta volna magát, most Svarcz adott neki. Nem volt ágya, ágyneműje, egyetlen tisztességes ruhadarabja, Svarcz ellátta vele. Megosztotta vele ebédjét, vacsoráját és egészen más körülmények közé juttatta.

Tisztességes lakásban, rendes étkezés mellett, jó ruhában, megfésülve, beretvált arczczal, megmosakodva, egészen más emberré lett. Augusztinovicz nagyon gyenge jellemű ember volt, a viszonyok alkották őt és önállóság alig volt benne. Svarcz szigorú keze alatt a felismerhetetlenségig megváltozott. Kezdett élvezetet találni a tisztességes, munkás életmódban. Azelőtt egyáltalában nem volt szégyenérzete, most pedig visszaborzadt mindentől, ami ruhájával és keztyűjével nem volt összhangban. Legnehezebben esett neki, hogy az ivásról leszoktassa magát, nem volt azonban alkalma, hogy előbbi bűnébe visszaessék. Svarcz adott neki néha egy-egy pohár pálinkát, de pénzt abszolút nem bocsátott neki rendelkezésére.

Szinte lázas türelmetlenséggel várta Augusztinovicz, ha Svarcz szekrényét kinyitotta, hogy kijusson a pohárka pálinkája. Majdnem rajongott érte, előre érezte a szesz illatát, ízét, nyeldekklőjének mozgását és amint utána meleg járta át egész testét. Svarcz különben ugyanakkor majdnem mindig ivott maga is, hogy a pohárka szeszt Augusztinoviczra megszátyenítő voltától megfoszsza.

Lassan-lassan Svarcz enyhébben kezdett Augusztinoviczczal bánni, különösen mikor látta, hogy dolgaiban, az egyetemi ügyekben, gondolatmenetében hozzá alkalmazkodik. Maga Augusztinovicz azonban abban a hitben élt, hogy mindez a változás a saját érdeme. Roppant gyakran ismételte Svarcz szavait, de rendesen elébe tette:

- Magam részéről abban a véleményben vagyok...

Nem lehetett ráismerni. Ő, aki azelőtt nem ismert dolgot, amelytől visszariadt volna, most akárhányszor felszólalt kollégáinak összjöveleire:

- Uraim, ne feledjük, hogy a testület méltóságát mindenekelőtt meg kell őriznünk.

A diákok nevettek, Svarcz csendesen mosolygott, de művével meg volt elégedve. Minthogy ugyanegy fakultáson voltak, minden este együtt mulattak. Ilyenkor Svarcznak elég alkalma nyílt, hogy Augusztinovicz csodálatos képességeit megbámulja. Előtte nem volt különbség könnyű és nehéz között, valami csodálatos feltaláló ösztön pótolta nála az elmélkedést. Amit a munkában, tanulásban elmulasztott, bámulatos emlékező tehetségével pótolta ki.

Gyakori vendége volt Svarcznak és Augusztinovicznak Vasszilkievicz. Eleintén Karvovskival együtt szokott eljönni, utóbb azonban maga jött el mindennap a meghatározott órában. Beszélgetései Svarczczal, amelyek a legfontosabb tudományos és életkérdések körébe vágtak, mind bizalmasabbak lettek. A két fiatal ember kölcsönösen megtanulta becsülni egymás értékét, tudását, erős akaratát. A kölcsönös nagybecsülésre épült baráti viszony pedig tartós-nak mutatkozott a jövőre nézve is. Mindketten vezető szerepet játszottak az ifjusági életben és most együttesen még nagyobb tekintélyre tettek szert.

- Mondd csak, - kérdezte egy este Svarcz - hogy vélekednek általában az Augusztinoviczczal való dolgomról?

- Egyesek roppant dicsérnek érte - válaszolta Vasszilkievicz, - mások kinevetnek. Egy alkalommal ott voltam egy ellenfelednél a könyvtár ügyében. Nagy társaságot találtam együtt és éppen rólad meg Augusztinoviczról folyt a szó... És tudod, ki védelmezett legjobban?

- Nos?
 - Találd ki!
 - Lolo Karvovski?
 - Nem.
 - Akkor csakugyan nem tudom...
 - Gusztáv.
 - Gusztáv?...
 - Igen és azoknak, akik rajtad gunyolódtak, olyanokat vágott a szemük közé, hogy egyhamar nem felejtik el. Tudod, hogy szokott beszélni!... Majdnem széttépte őket.
 - Komolyan, nem hittem volna!
 - Mert régen nem érintkeztem vele... Szegény nyakig benne van szerencsétlen szerelmében. Derék fiu különben... Nagy kár érte. Te jobban ismered a betegségét... Komolyan félted őt?
 - Bizony nem áll a legjobban.
 - Mi baja van tulajdonképpen? Asztma?
- Svarcz idegesen intett a kezével.
- Asztma... tulfeszített munka... idegbaj...
 - Kár érte.

Hirtelen lépések hallatszottak a lépcsőn. Az ajtó kinyílt és Gusztáv lépett be. Hihetetlenül el volt változva. Arcza csaknem teljesen szintelen, fakó volt. Homloka sárgás színbe játszott, mintha viaszból lett volna. Ajkai el voltak fehéredve és fakó arcyszíne mellett sötét szakálla, bajusza, haja csaknem komoran feketék voltak. Egészen olyan benyomást tett az emberre, mintha csak most épült volna fel valamely nehéz betegségből, amely arczára a tompa rezignáció bélyegét nyomta. Svarcz meg volt lepődve, kissé zavarba jött, nem tudta, mire vélje a váratlan látogatást. Gusztáv maga segítette ki zavarából.

- Svarcz, - kezdte Gusztáv - nagy kéréssel jövök hozzád. Te egy alkalommal megígérted, hogy többé nem mégy el Potkanskinéhez. Vondd vissza, kérlek, az ígéretedet.

Svarcz csodálkozó tekintettel mérte végig. A beszéd tárgya láthatólag kellemetlenül érintette. Csak kurtán válaszolt:

- Én meg szoktam a szavamat tartani.

Gusztáv nyugodtan beszélt tovább.

- Igen... tudom. Azonban itt másról is van szó. Ha én például meg találnék halni, téged nem kötne tovább az ígéreted. Én pedig nagyon, de nagyon beteg vagyok. Neki támaszra van szüksége. Én már nem vagyok rá képes... nem vigyázhatok rá tovább. Le kell feküdnöm, ki kell pihennem magamat... úgy érzem, nagyon ki vagyok merülve... Különben megmondhatom a tiszta igazságot is. Ő szeret téged... én utatokban voltam eddig, de most visszalépek. Kényszerből teszem, nem áldozatot akarok hozni nektek...

Nagyon szerettem és volt rá parányi reményem, hogy talán ő is szeret majd engem... De csalódtam... Engem sohasem szeretett senki. Mindig keserű volt az életem... De hogy segítek rajta? Az utóbbi időben roppant sokat kinlódtam, de hiába! Most már csak azt akarom, hogy ne maradjon egészen magára... Svarcz, te megtehetnéd ezt nekem... Te kitartó vagy, van akaraterőd, gazdag vagy hozzám képest és ő szeret téged. Te nem juthatsz az én sorsomra.

Nekem csak nyomoruság volt az életem... De hagyjuk! Még mindig nagyon szeretem és éppen azért nem akarom, hogy miattam legyen boldogtalan... Menj, menj el hozzá! Azelőtt együtt laktam veled; örömet és fájdalmat megosztottunk... most is meg kell tenned ezt a kedvemért. Hidd el, nagyon beteg vagyok és nem tudom, viszontlátlak-e még egyszer.

Vasszilkievicznek könny ragyogott a szemében. Felállt és szinte parancsoló hangon mondta Svarcznak:

- Svarcz, neked mindent meg kell tenned, amire Gusztáv kér.

- Elmegyek hozzá, - válaszolta Svarcz határozottan. - Elmegyek és támogatni fogom mindenben. Mindkettőtöknek a szavamat adom rá.

- Köszönöm, - válaszolt Gusztáv. - Menj akkor rögtön.

Néhány percz múlva Gusztáv és Vasszilkievicz magukra maradtak a lakásban. A litván egy ideig hallgatott, saját magát igyekezett először lecsillapítani, azután pedig igazi részvétellel fordult Gusztávhoz:

- Gusztáv, szegény barátom, mennyit szenvedhetsz!

Gusztáv nem tudott válaszolni. Néhány nagy lélekzetet vett, fogait összeszorította, ajka görcsösen megrándult és hirtelen hangosan zokogni kezdett. Közel volt az ájuláshoz.

*

Három nappal később Svarcz és Vasszilkievicz Gusztáv szobájában ültek. Gyönyörű este volt, a hold halvány világot terjesztett a szobában. Az ágy fejénél gyertya égett. A beteg eszméleténél volt. Fejét csaknem szépnek lehetett mondani, amint a nyomoruságtól elszintelenedett arcával, magas homlokával félig felemelkedve feküdt a párnákon. Egyik kezét az ágytakarón nyugtatta, a másikat mellére szorította. A gyertya halványvörös fényt vetett az arcára. A szoba másik része egész homályos volt. Gusztáv nagyon gyenge volt, de eszmélete egy pillanatra sem hagyta el.

Valóságos utasításokat adott Svarcznak, hogy miképpen gondoskodjék Potkanskinéről. Azután ritkábban beszélt. Időről-időre szólt egy szót majd Svarczhoz, majd Vasszilkieviczhez, aki az ágy fejénél állt és az izzadságot törölgette homlokáról.

- El ne felejtse, - mondta Gusztáv - kétezer lengyel forintot küldenek neki évente. Esetleg többet is... A többi magam kuporgattam össze... Tegyétek félre a gyertyát és adjatok innom... Dolgoztam... a számtól vettem el mindent, hogy neki legyen; nem aludtam... Gyakran napokig nem ettem... Emeljete fel, tegyétek jobban alá a párnát... Nem tudok beszélni... Ott a szekrényben van harmincz rubel számára... Olyan homályos itt minden... Hagyjatok pihenni...

Teljes csend volt a szobában, csak a tulsó sarokban a szekrény alatt rágcált egy egér valamit. Mintha a halál lehelletét lehetett érezni.

Gusztáv újra beszélni kezdett.

- Szeretném, ha munkám be lenne fejezve... Mondjátok, hogy ne veszekedjenek... Borzadok tőle... Szeretném tudni, van-e menyország vagy pokol!... Sohasem imádkoztam és mégis... mégis...

Vasszilkievicz fölője hajolt és csendesesen megkérdezte:

- Gusztáv, hiszel te a halhatatlanságban?

A beteg már nem tudott szóhoz jutni, de igent intett a fejével. Többé szavát nem is hallottuk. Ezen a csendes, derült nyári estén a két jó barát karjai között költözött el szerencsétlen, sokat szenvedett lelke egy más világba.

Temetése nagy ünnepséggel ment végbe. Koporsójánál képviselve voltak az összes egyetemi testületek. Most ismerték meg csak igazán az elhunyt tudását, energiáját, és áldozatkészségét. A hátrahagyott számadásokból Svarcz megállapította, hogy minden évben körülbelül négyezer lengyel forintot keresett. Mindezt az özvegyre fordította s maga rosszabbul élt a kutyánál. Egész csomó irodalmi és tudományos munkáját találták meg, amelyekben a tehetség és alapos tudása nyilvánult meg. Ráakadtak a naplójára is. Az egész napló rövid volt, de egy keserves küzdelmekkel teli élettörténetet foglalt magában. Elejétől végig végtelen láncolata volt az álmodott és mégis valódi szenvedéseknek. Egy rendkívüli természet belső élete tárult fel ezekben a sorokban. Szinte ijesztő volt átolvasni ezt a komoran ünnepies könyvet.

Közönséges ember előtt szinte megfoghatatlan volt, ami ezekből a sorokból kiáradt. A naplót, egy szerencsétlen lélek küzdelmeinek emlékkönyvét, Vasszilkievicznél felolvasták. Voltak, akik ki akarták nyomtatni, de a terv nem valósult meg. Augusztinovicz azonban megírta Gusztáv nekrológját. A maga sajátos, jellemző tollával mutatta be az elhunyt egész életét. Vázolta gyermekéveit, mikor még otthon boldognak érezte magát. Aztán elhagyta a szülei házat... A kép elkomorult, az élet kezdte ide-oda hányni, dobálni, törni, tépni... Egyszerre megjelent az özvegy. Valóságos mennyei fénytől övezve tűnt fel előtte... És ő utána rohant...

- A többit ismeritek, - írta Augusztinovicz. - Nyugodjék békével, legyenek szépek álmai. A pacsirta dala hangozzék sirja fölött... Nyugodjék csendesen. A tűz kialudt, a varázslat eltűnt - ez volt Gusztáv.

És Svarcz? Nála semmi sem változott, csak mióta az özvegyet újra meglátogatta, járt némán és szórakozottan. Augusztinovicz is mindjobban beleszokott új helyzetébe. A tábornoknál folytak a mulatságok, mint azelőtt, a mérnöknél az örökös zongoranyaggatás nem szűnt meg és néha a grófné is énekelt esténként, úgy, mint azelőtt. Gusztáv lakásába egy suszter költözött be feleségével, két beteges gyerekkel és kíséretképpen a nyomorral. Ott, ahol azelőtt egy nagy, de félreismert lélek gondolatai népesítették be a szobát, ahol szavai elhangzottak, most a suszter kalapácsa csattogott és foltok készültek a czipőkre. Heléna nem is tudta meg mindjárt Gusztáv halálát. Svarcz eltitkolta előtte, hogy tulságos felindulást ne okozzon neki. Később azonban csodálattal győződött meg róla, hogy az özvegy, ámbár sajnálkozással, de minden különösebb felindulás nélkül hallgatta a halálhírt... Hisz oly könnyű a holtakról megfeledkezni!

VII.

Svarcz a Gusztávnak adott ígéret folytán csakugyan elment Helénához és már a második látogatás után egész szerelmesen jött el tőle. Késő este tért haza; az égen fényesen ragyogtak a csillagok.

Az idő pompás volt; a Dnyeper felől friss és hűvös szellő fujdogált a város felé. Kelet felé könnyed párafelhők huzódtak... Ugy érezte, mintha valami melódia hangja töltené be a levegőt, és a mindenséget. Szeretett. Azt hitte, hogy ez a tiszta csillagos ég kizárólag az ő boldogságával van teli. Svarcz még érezte Heléna kis kezecskéjének szorítását és a visszaemlékezés pillanatában a remény még erősebben lángolt fel benne. Szeretett! Megragadva a csendes éj titokzatosságát, a sötét égbolton ragyogó csillagok nagyszerűsége által, félredobta minden materializmusát, elragadtatva suttozta magában:

- Ha vagy, úgy nagynak és jónak kell lenned.

Már maga ez a «ha vagy» nagyon sok volt a Svarcz realizmusának. Boldogságtól eltelve sietett hazafelé. Mikor hazaért, Augusztinovicz már mélyen aludt; az ajtón kihallatszott lassu, ismétlődő horkolása. Svarcz felkeltette, hogy elmondja boldogságát. Augusztinovicz először csodálkozó tekintettel meredt rá. Azután boszusan kiáltott fel:

- Hogy az ördög vitt volna el!...

Svarcz vidáman felkaczagott.

- Feküdj le, - morgott Augusztinovicz. - Beszélj el holnap, hogy hol voltál. Ma aludni akarok.

Másnap vasárnap volt. Svarcz korán reggel fölkelte és teát főzött. Augusztinovicz még az ágyban feküdt és a padmalyra bámulva pöfékelt hosszuszáru pipájából. Végre is ő törte meg a csendet:

- Tudod, Svarcz, mi jutott most az eszembe?

- Nem én.

- Elhiszem... Az, hogy az embernek nem érdemes mindjárt az első asszonyba belebolondulni, aki elébe akad. Az életnek ugyanis olyan rövid és többet érő dolgok is vannak a világon?

- Honnan jutott ez az eszedbe?

- Egyenesen ebből a pipából. Az ember maga elé képzeletileg jövőjét, tökéletesen beleéli magát. Egyszerre valami akadály kerül az útjába és mindezekből a légvárakból nem marad meg semmi. Ugy eloszlanak, mint a pipafüst.

Ebben a pillanatban egy óriási füstgomolyag szállt fel a pipából, a mennyezetig és ott szétszórult. A beszélgetés egy percre újból megakadt. Azután Augusztinovicz újra kezdte:

- Svarcz, voltál már egyszer szerelmes, mielőtt Potkanskinét megismerted?

- Hogy voltam-e szerelmes? - kérdezte Svarcz, miközben merően belebámult a szamovár tüzebe... Hogy voltam-e szerelmes? Egyszer emlékszem olyasvalamire; elcsavarta a fejemet. Különben a legkevésbé sem alterált... Őszintén mondván, még nem szerettem senkit.

Augusztinovicz száránál fogva az égnek tartotta pipáját és ünnepélyesen szavalta:

- Te asszony! Üres buborék. Könnyű szélkakas!

- Miért? - kérdezte Svarcz nevetve.

- Majd megtudod az én emlékirataimból. Ha az örültségnek minden variációján úgy átméntél volna, mint én, majd másként gondolkoznál. Egyszer valaki kedvéért még azt is elhatároztam, hogy tisztességesen fogok élni. Eleget próbáltam, de nem sikerült.

- És mi lett a vége?

- A legtökéletesebb próza. Leczkéket adtam egy többszörös háziurnál. Két gyereke volt, egy tökéletlen fiú, meg egy felnőtt leány. A fiút tanítottam, a leányt meg szerettem. Egy este könnyes szemmel vallottam meg neki, hogy szeretem. Ő először zavartan hallgatott, azután hangosan elnevette magát. Te nem hiszed, milyen gunyosan, visszataszítóan tud egy lány ilyenkor nevetni! Azután a mamájához futott és elbeszélte a dolgot.

- És a mama?

- A mama?... Először azt mondta, hogy lump vagyok... Ez ellen nem is tiltakoztam. Azután kijelentette, hogy többet a házukba ne tegyem be a lábamat és kiadta a hátralékos öt rubelemet. Én pedig átvettem a pénzt és ittam egész reggelig.

- És azután?

- Azután ittam estig és harmadnap az egész napon át. A negyedik napon rémitően kisírtam magam és később, mikor úgy éreztem, hogy kissé kikuráltam magam, - ne érts félre, nem az ivásból, hanem a szerelemből, - megkísérlettem, hogy újra beleszeressek valakibe. Többé azonban már nem sikerült.

- A jövőre nincs már reményed?

Augusztinovicz rövid gondolkozás után válaszolt:

- Nincs. Ma már nem becsülöm a nőket. Amennyire becsültem őket, rajongtam azelőtt értük, annyira kiábrándultam belőlük. Ma csak nagyon tetszenek nekem... Értesz? Ez azonban kizárja a szerelmet.

- De a boldogságot is.

- Erről ne beszéljünk. Azért pipázom most mindig, ha sirnom kellene és azért vagyok most is valósággal irigy...

- Mire? - kérdezte Svarcz, hirtelen pillantást vetve Augusztinoviczra.

- A Helénával való viszonyodra. No, ne ránczold úgy össze a homlokod és ne csodálkozz annyira, hogy mindent oly jól tudok... Van itt tapasztalat! Különben mondhatom, hogy valamikor én is bele akartam szeretni Potkanskinéba... Az ilyen asszonyokat még többre becsülöm a többinél... Ámbár másrésről... Különben nem mondom, hátha megharagszol...

- Beszélj!

- Én féltem attól, hogy Potkanskinéba beleszeressek. Kétségkívül szerencsétlen teremtés, de a próféta szakállára! az nekem nem elég ok... Csak annyit tudok, hogy végrendeletileg kézzől-kézre megy és aki közelébe kerül, rövid földi boldogság után, az örökkévaló boldogságban részesül. Ebben a tekintetben pedig én babonás vagyok és ilyen ajándéknak nem akarnék a hagyományosa lenni, még ha legjobb barátomtól kapnám is.

Svarcz letette a teáscsészét, Augusztinoviczhoz fordult és hidegen jegyezte meg:

- Lehet, de mert én vagyok a végrendelet végrehajtója, kérlek, légy szives, beszélj róla több tisztelettel.

- Jó, én azonban egész komolyan beszélek. Én nem azt mondom, hogy ki vagy mi Potkanskiné, hanem, hogy mit kell tenned vele. Minden érdek nélkül beszélek...

Augusztinovicz szünetet tartott, majd ágyában felemelkedve folytatta:

- Én ismerlek téged és ismerem őt is. Ő most önmaga veti magát a karjaidba... Hohó, barátom, ilyesminek nem szabad történnie! A szerelemért küzdeni kell. Meglátod egy hónap múlva unod a dolgot és a pokolba kívánod az egészet. Svarcz, én jót kívánok neked... Ha már így van, vedd feleségül Helénát, még nem késő...

Svarcz még jobban összeránczolta homlokát és röviden válaszolt:

- Majd azt teszem, amit jónak látok.

Tényleg azonban eddig a házasságnak még gondolata sem kísértett Svarcz lelkében. Miközben Heléna kezét csókolgatta, egyáltalában nem gondolt ezeknek a kézcsókoknak következményeire. Két-három nap múlva bizonyosan gondolt volna rá, de így, egy másik személy figyelmeztetése elvette az önálló elhatározás minden gyönyörét és az egész dolgot a kényszerűség látszatával vonta be.

Ugyanaz nap este Augusztinovicz megkérdezte Vasszilkieviczt:

- Tudod, hogy Svarcz jár Potkanskinéhez?

- Nos, és?

- Az az asszony örülésig bele van bolondulva. Mit gondolsz, mi következhetik ebből és miféle kötelesség háramlik belőle Svarczra?

Vasszilkievicz egyenesen, minden tétozázás nélkül válaszolta:

- Hogy viszont szeresse.

- Jó. És tovább?

- Azt majd tudni fogják ők maguk.

Augusztinovicz idegesen intett a kezével:

- Még egy kérdést. Mit tennél te hasonló esetben?

- Ha Potkanskinét szeretném?

- Természetesen.

- Minden további bölcsekedés nélkül nőül venném.

Augusztinovicz megfogta Vasszilkievicz karját és láthatólag teljes meggyőződése szerint kezdett beszélni.

- Látod, én nagyon sokat köszönök Svarcznak és igazán szeretném legalább jó tanácscsal meghálálni. Ő most nagyon különös helyzetben van és vannak bizonyos erkölcsi törvények, amelyeket áthágni nem szabad... Értesz engem?... Én pedig nem akarom, hogy akárki is azt mondhasa Svarcznak, hogy nem járt el helyesen. Nyíltan megmondva: én nem akartam beleavatkozni a dologba, neked azonban van rá befolyásod és sokat tehetsz, amit nekem nem lehet.

Vasszilkievicz azonban ahelyett, hogy meggyőzni engedte volna magát, haragba jött.

- Minek ütöd te az orrod a más dolgaiba?... Különben is csak néhány napja jár hozzá. Ugy veszem észre, hogy te csak alkalmat kerestél, hogy kátói köpenyt vehess magadra és frázisokkal dobálózz. Ne komédiázz, nincs rá szükség. Magad se tudod, hogy komolyan beszélsz-e, vagy hogy nem bolondítod-e önönmagadat. Schvarczot ne féltsd! Mindenkinek azt kívánhatom csak, hogy oly egyenes, korrekt ember legyen, mint ő. Az egész dologhoz neked semmi közöd. A beleavatkozásod csak azt mutatja, hogy nincs egy szikrára való tapintatod.

- Tartsd meg a tanításaidat magadnak. Szóval, te nem akarsz szólni neki?

- Ha ez a bizonytalan helyzet sokáig tart, akkor igenis beleszólok és keresek rá módot, hogy Svarczot a házasságra rávegyem. Hogy azonban most közénk tolokodjam, azt ostobaságnak tartom.

Augusztinovicz nem válaszolt. Igazságérzete azonban azt sugta, hogy a litvánnak igaza van és hogy az ő bölcsessége csakugyan nem ért tovább az orránál.

VIII.

Eltelt néhány hónap. A tél elmúlt, a tavasz is végére járt és a viszony még mindig nem változott. Svarcz szerette Helénát, Heléna őt és a napok teltek anélkül, hogy jövőjükre gondoltak volna. Azonban lassankint egy árnyék férközött közéjük, amelyet egy véletlen esemény idézett elő. Egy szép nyári napon Heléna felvette nagy, kékszalagos szalmakalapját, felvette könnyű köpenyékjét és Svarcz karján sétálni indult. A nap erősen sütött, a levegő erősen poros volt, ámbár már délután hat órára járt az idő.

Roppant sokan sétáltak a városban, az ismerősök, kollégák barátságos köszönéssel üdvözölték Svarczot és sokan még idegenek is érdeklődve néztek utánuk. Svarcz, mióta Kievbe került, megerősödött, férfiasabb lett. Erős, vöröses szakálla és arcvonásai is határozottságot, férfiasságot árultak el. Heléna ellenben fiatal jegyeshez hasonlított. A kék szalagok lobogtak a szélben, amely vissza-visszacapta a könnyű kalapot és látni engedte szép szabásu arcát. Mióta Svarcz az övé volt, mintha újra született volna. Könnyedén belekapaszkodva Svarcz karjába, igazán örült a napfénynek, levegőnek, életnek. Svarcz többet nézett rá, mint az egész nyüzsgő tömegre, amely az utcákat, tereket mindenfelé ellepte. Amit beszéltek, azt alig lehet elmondani, mert nem volt egyéb, mint a szerelmeseknek mások előtt érthetetlen susogása.

Egyszerre komoly dologra fordult a beszéd, Heléna megkérte Svarczot, hogy menjenek ki a temetőbe elhunyt férjének sírjához.

- Nyáron, - mondotta - olyan kellemes árnyék van kint a temetőben. Különben már oly régen nem voltam ott. Pedig ha pótolod is őt nekem, nem akarok egészen megfélekezni róla. Szeretnék egyet imádkozni érette.

Svarcznak mindegy volt, akárkiért akar imádkozni Heléna. Azért hát nyájasan, csaknem mosolyogva válaszolta:

- Jól van, jól, Heléna. Imádkozzál halottaidért, ha az neked jól esik.

Válasz helyett Heléna Svarcz karját könnyedén megszorította és közben, mint egy serdülő leányka, elpirult. Svarcz pedig megfogta kis kezét, amelylyel az ő karjába kapaszkodott és - tökéletesen boldognak érezte magát. Így mentek a temetőbe. Utközben szembe jött velük Augusztinovicz. Két hölgy, anya és leány társaságában jött és erősen szitta szivarját. Augusztinovicz és a leány szorosan egymás mellett haladtak, a mama valamivel hátrább követte őket. A nagy meleg és kövérsége nem engedték, hogy lépést tartson velük. Augusztinovicz nagyon jókedvű volt és néha a leány is alig tudott hova lenni a nevetéstől.

Mikor közvetlen Svarcz és Heléna mellett haladtak el, Augusztinovicz egyet hunyorgatott a szemével, ami nála minden valószínűség szerint azt akarta jelenteni, hogy jelenleg a világ folyásával és a világrenddel egyaránt meg van elégedve. Svarcz megkérdezte Helénát, hogy ismeri-e Augusztinoviczot. Heléna elgondolkozott és azután révedezve válaszolt:

- Az arcza nagyon ismerős, de a nevét nem tudom. Hosszabb ideig akkor láttam, mikor Kázmér meghalt. A temetésen mellettem állt. Azóta nem találkoztam vele.

- Egyike a legtehetségesebb naplopóknak, akiket csak ismerek. Amellett egyszer téged is szeretett.

- Miért mondd ezt?

- Minden különös ok nélkül. Csak az különös, hogy mint mágnes a vasat, te minden férfi lelket magadhoz vonasz.

- Hidd el, József, ez az egyetlen ajándék, amelyben a sors engem részesített. Te nem tudod, milyen szomorúan teltek el az én gyermekéveim... Ugy-e nem ismered az egész történetemet? Nagyon előkelő házban neveltek fel, a háziur úgy bánt velem, mint tulajdon gyermekével... Mikor meghalt, a rokonok nekem támadtak és annyira elkeserítették az életemet, hogy menekülnöm kellett. Ide jöttem Kievbe. Egy nagyon jó öreg ur fogadott örökbe. Vagyonilag azonban tönkrement és a következő esztendőben maga is meghalt. Hátrahagyott úgy, hogy egy napra sem volt a jövőm biztosítva... Ekkor ismertem meg Kázmért. Te bizonyára csodálkozol, hogy elmentem a klubba. Hidd el, majd kiégett a szemem, mikor oda először beléptem, de rettenetesen éhes voltam. Két napja nem ettem már semmit és fáztam kimondhatatlanul. Magam sem tudtam, hogy mit teszek és hogy mire vezethet ez. Ekkor jött hozzám Kázmér. Akkor azonban egyáltalán nem tetszett nekem. Nevetett és jókedvű volt, míg nekem minden homályba borult a szemem előtt. Végre megkérdezte, hogy el akarom-e kísérni? Én azt válaszoltam, hogy igen. Utközben, mikor látta, hogy didergek, rám adta bundáját és elvitt a lakására. Csak ott, mikor már nem fáztam és mikor a meleg visszaadta látásomat, láttam csak, hogy mit tettem. Egyedül voltam egy idegen férfi lakásán.

Teljesen hatalmában voltam. Kezdetben sirni kezdtem. Ő először csodálkozott, hogy sirok, aztán mellém ült és mikor feltekintettem, láttam, hogy neki is könnyek vannak a szemében. Azután megpróbálta, hogy megnyugtasson. Elbeszélte velem az egész történetemet. Megígérte, hogy úgy bánik velem, mint testvérevel. Oly jó volt hozzám! Ettől a naptól fogva nem ismertem szükségét. Mikor elment, megcsókolta a kezemet. Én is meg akartam tenni neki, de ő nem engedte. Akkor szerettem meg igazán.

Heléna, míg beszélt, a földre sütötte a szemét. Mikor föltekintett, hálakönyök ragyogtak a szemében. Arcza át volt szellemülve, ígézően szép arcza volt. Svarcz arcza azonban egészen elkomorodott. Homlokát szinte haragosan ránczolta össze. Az a gondolat, hogy ő egy nyomorult véletlennek, egy ostoba hasonlatosságnak köszönheti ennek az asszonynak a szerelmét, elvette minden kedvét. Potkanski egészen másképpen nyerte meg Heléna vonzalmát. Az összehasonlítás szinte nyomasztólag hatott rá és amellet élénken emlékezetébe idézte Augusztinovicz szavait. Némán haladtak tovább.

Befordultak a temető kapuján. A fák között fehér keresztek, sirdombok, siremlékek tűntek eléjük. Néhány szembejövő csendesen, hallgatagon haladt az utakon. A faágak között egy-egy madárka csattogott. Egyébként csönd uralkodott itt, a halottak birodalmában. Heléna nem-sokára ráakadt Potkanski sirjára. Nagy vaskorlással körülvett sírhely volt, amelynek közepén a sirdomb csaknem elenyészett. Az alatt feküdt Potkanski és Heléna kis gyermeke. A siron meglátszott, hogy gondozzák.

Széle körül volt ültetve rezedával, a közepén virágok voltak. Svarcz oda szólitotta az egyik temetőőrt és kinyitatta a rácsot. Heléna letérdelt és imádkozott.

- Ki gondozza ezt a sirt? - kérdezte Svarcz az őrt.

- Ez a hölgy jött ide azelőtt mindig egy hosszuhaju urral. Ő csináltatta a rácsot és ő fizetett a virágokért is. Most már régóta nem láttam.

- Az az ur már maga is idekint van - jegyezte meg Svarcz. - Egy éve temettük őt.

Az őt némán csóválta fejét, mintha csak mondotta volna:

- Te is ide kerülsz valamikor.

Heléna befejezte az imádságot és fölkelt. Svarcz újra karját nyújtotta neki. Azután a nélkül, hogy egy szót szólts is volna, szándékosan, vagy akaratlanul más uton vezette kifelé. Csaknem a kapu előtt egyszerre megállt, az egyik sirdombra mutatott és sajátságos hideg hangon monddta Helénának:

- Nézd, Heléna, ez az ember életében talán még jobban szeretett, mint férjed és te most nem is gondolsz rája.

A nap már erősen nyugovóban volt. Heléna odatekintett, ahova Svarcz mutatott. A sir fejénél igénytelen kereszt állott és rajta fekete betűvel voltak e szavak olvashatók:

«... Gusztáv... meghalt... évben.»

Az alkonyodó nap sugarai a felírást szinte vörösnek mutatták.

- Menjünk... már sötétedik, - suttogta Heléna s szinte félve simult Svarczhoz.

Mire beérkeztek a városba, már csaknem teljesen bealkonyodott. Az éj azonban nagyon szépnek ígérkezett. A hold tányérja csaknem megnagyobbodva, élénk vörös színben tünt fel a Dnyeper felett. A csendőrök kertjének széles fasoraiban itt-ott léptek hallatszottak. Az egyik szomszédos nyári lakásban zongoráztak, egy kedves női hang Schubert egyik dalát énekelte mellette. A hangok szinte rezegve terjedtek szét a meleg levegőben. Távol, valahol a steppén egy postakocsis túlkölése hallatszott.

- Gyönyörű éjszaka... Miért vagy oly szomorú? - kérdezte Heléna.

- Üljünk le egy kissé - válaszolta Svarcz.

Leültek és egymáshoz simulva mindketten gondolataikba mélyedtek. Egyszerre egy élénk, csengő hang riasztotta fel őket álmodozásukból:

- Igazad van, Károly. A legnagyobb boldogság ezen a földön a tiszta női szerelem, ha az a férfilelek visszatükröződése.

A két fiatalember karöltve haladt el a pad előtt, amelyen Heléna és Svarcz ültek.

- Jó estét! - köszöntek egyszerre kalapjukat megemelve.

Vasszilkievicz és Karvovski Károly voltak. Svarcz, mikor elváltak, hosszú csókot nyomott Heléna kezére és erősen felindulva csak késő éjjel érkezett haza.

IX.

Másnap reggel, miután jól kialudta magát, Svarcz már sokkal nyugodtabb volt és szinte nevetett az előző nap felmerült aggodalmain.

- Az emberek kelleténél jobban szeretnek a frázisokkal dobálózni, de a boldogságot senki sem veti el szívesen magától, - gondolta. - Gusztáv volt a legigazibb, de szomorú példája is egyuttal, hogy mit jelent a tulságosan heves, de nem viszonzott érzelem. Számítani kell az étellel. A tragikus hősöknek nincs létjogosultságuk. Különben pedig kinek mi köze hozzá, ha én Helénát szeretem?

Megnyugodva fordult Augusztinoviczhoz, aki még mindig az ágyban heverészett:

- Augusztinovicz, hát téged meg tegnap micsoda piros napernyő bolondított el?... Beszélj!

- Láttad az arcját? - kérdezte Augusztinovicz nagy sóhajtást erőltetve magára.

- Láttam és Jupiterre mondom, feltűnően hasonlít egy friss hónapos retekhez... Csak nem lettél belé szerelmes, öreg?

- Ki tudja?... Nagyon gazdag.

- Mennyit kap a lány?

- Képzeld el akkora összeg pénzt, hogy nem lehet megolvasni. Éppen annak a dupláját.

- Ide valók?

- Nem, az anyja egy pör miatt jött Kievbe. És tudod, kivel perel?... Szomszédunkkal, a gróffal. Néhány ezer forinttal adós neki.

- Honnan tudod? Régen ismered talán őket.

- Dehogy. Tegnap ismerkedtem meg velük véletlenségből. Ismeretlenek voltak Kievben és tölem kérdezték meg az utat. Hogy hova, már magam sem tudom... Én megkérdeztem, megengedik-e, hogy oda kísérjem őket. Aztán beszélni kezdtem nekik, hogy milyen szép az idő... A mama valóságos cséphadaró volt, úgy, hogy tíz percz múlva már tudtam, hogy kik, hova valók és miért jöttek Kievbe. Aztán megkérdezte, hogy nem ismerem véletlenül a gróft. Azt válaszoltam, hogy mindennapos vendég vagyok nála és majd ráveszem, hogy fizesse meg az adósságát. Aztán elmeséltem nekik, hogy a teológia, orvostudományok és az összes szép-művészetek doktora vagyok és hogy rettenetesen kiterjedt praxisom van Kievben. A mámi erre a fülembe kezdett sugdosni, hogy mi baja van, hol érez köszvényt, reumát, csuizt. Megígértem, hogy majd megvizsgálom. Irtózatoss hálás volt érte.

- És a lány?

- Folyton csitította anyját, hogy ne beszéljen ilyeneket. Az anyja megszidta érte, nekem pedig megígérte, hogy ha kigyógyítom, mindennap három Miatyánkot imádkozik értem... Látod, hogy nyert ügyem van az égieknél.

- Nagy bolond vagy te mégis...

- Ma náluk leszek.

- Az égieknél?

- Nem... az ismerőseimnél. Ma megkérem a leány kezét.

- Csak talán nem?

- Föltétlenül. Remélem, hogy nemsokára együtt fogjuk szerencsekivánatainkat neked meg Helénának kifejezni.

- Kértelek már, hogy ne avatkozz az én dolgaimba.

- Jó... de azért nem haragszol, ha azt mondom, hogy Heléna bámulatosan szép.

- Bah! - válaszolta Svarcz rosszul titkolt meglepéssel.

Ebben a pillanatban belépett Vasszilkievicz.

- Csak egy pillanatra jöttem fel, - mondta. - Károly odalent vár. Ma utazunk a birtokukra. Veled azonban még előbb szerettem volna valamit beszélni. Rövid leszek. Svarcz, én a te magánügyeidbe egyáltalában nem akartam beleavatkozni. Még akkor sem tettem, mikor Augusztinovicz egyenesen felszólított rá. Most azonban már magam is úgy veszem észre, hogy a dolog tulságos sokáig tart. Beszélj őszintén. Mit akarsz te tulajdonképpen Potkanski-nél?

Svarcz a kezében tartott pipaszárat hirtelen egy sarokba dobta. Azután leült és erősen szemébe nézett Vasszilkievicznek:

- Kérdésre kérdést... Miért törődöl te vele?

Vasszilkievicz összeráncolta homlokát. A válasz láthatólag nem volt kedvére. Mégis nyugodtan folytatta:

- Ugy kérdezlek, mint barát barátot. Heléna nem tartozik az olyan nők közé, akiket az ember ideig-óráig szeret. Különbözik Potkanski emléke is, amelyet én szentnek tartok, szintén feljogosít ennek a kérdésnek a feltevésére.

Svarcz haragosan pattant fel:

- És ha nem adok választ?... Mi történik akkor. Fel van talán valaki jogositva, hogy gyámkodják Heléna felett?... Szeretném látni, hogy ki mer kettőnk közé állni?

Erre már Vasszilkievicz is kijött a sodrából:

- Hát szép maszk, te azt gondold, hogy szabadon üzheted a játékaidat azzal a szerencsétlen asszonnyal, anélkül, hogy valaki felelősségre vonhatna érte? Neked velünk szemben felelned kell Potkanskinek becsületéért és ha nem teszed, én felszólítalak rá.

Egy pillanatra farkasszemet néztek egymással, mintha kölcsönösen egymásra akartak volna rohanni. Végre Svarcz összeszedte magát és haragosan ugyan, de mégis türtőztetve magát, beszélni kezdett:

- Tudod, Vasszilkievicz, ha ezt nem te, hanem más valaki merészelt volna mondani, azt egyszerűen kihajítottam volna az ajtón. Az én természetem nem olyan, hogy parancsolni engedjek magamnak. Azt pedig egyáltalában nem értem, hogy avatkozhatnak mások az én ügyeimbe. Mindenesetre sértő rám nézve. Éppen azért neked és mindazoknak, akik ebbe a dologba beleütik az orrukat, azt válaszolom, hogy Heléna becsületéhez egyedül nekem van közöm. Az én eljárásomat, az én tisztességemet bemocskolni pedig senki se merje. Az eljárások pedig mindenesetre durva, kiméretlen és oktalan. Most egyelőre eltávozom és időt adok neked, hogy gondolkozzál azon, amit tettél.

Vasszilkievicz és Augusztinovicz a szobában maradtak.

- Nos?... Hát megmosta a fejedet? - kérdezte az utóbbi.

- Kétségtelenül.

- Elismered, hogy megmosta a fejedet?

- Mondtam már, hogy igen.

- Kár volt így kezdeni. Vele csak szépen lehet beszélni. Kemény koponyája van.

Svarcz pedig egyenesen Helénához ment. Nagyon fel volt izgatva.

Vasszilkievicz fellépését nem tudta magának megmagyarázni és mégis úgy érezte, hogy ez a beavatkozás, ahelyett, hogy közelebb vitte volna Helénához, bizonyos mértékben még eltávolította tőle. Mikor belépett Heléna lakásába, szobájának ajtaját csukva találta és a cseléd nem tudta megmondani, hogy urnője mit csinál. Svarcz csendesen kinyitotta az ajtót. Heléna fejét karosszékének támlájára hajtva aludt. Svarcz állva maradt az ajtóban és sajátságos tekintettel meredt reá.

Heléna nem ébredt fel. Keble a nyugodtan alvók szabályos lélekzetvételével emelkedett fel és szállt alá. Nincs valami édesebb és kedvesebb dolog, mint egy nyugodtan és szabályosan emelkedő női kebel. Az egész regevilág, a képzelet összes képei, amelyekkel a nőt körülvevesszük, megnyilatkoznak ebben a semmis életjelenségben. Ilyen gondolatok fogták el Svarczot is. Azután csendesen Heléna mellé állt és lehajolva könnyű, szinte leheletszerű csókot nyomott a kezére.

Heléna összerezsent, felébredt és tágra nyitott szemével nevetve tekintett Svarczra. Első eset volt, hogy Svarcz ilyen kedveskedéssel jött hozzá, rendesen, ha nem is szigorú, de komoly volt. Most azonban azért jött, hogy a Vasszilkieviczczel való összezőrdülés kellemetlenségeit mellette ne érezze, hogy elfeledje. Egyszerre azonban nem tudott szabadulni a visszaemlékezés hatása alól. Fejét hátravetette, szemébe nézett Potkanskinének és úgy beszélt:

- Heléna, én azt hiszem, hogy téged nagyon, de nagyon szeretlek. Az emberek ostobasága azonban sarkalja a hiúságomat és nem hagy nyugton. Pedig én belőled, általad is új erőt akartam meríteni... Bizzál bennem, Heléna!

- Nem értelek.

Svarcz megragadta Heléna kezét és magát türtőztetve ugyan, de mégis izgatva, szakadozottan beszélt:

- Pedig meg kell értened... Hidd el, én éppen úgy szeretlek és ugyanugy dolgozom érted, mint Potkanski tette... És mégis nagy különbség van közöttünk. Ő gazdag, nemes embernek volt a fia, ő rögtön az oltár elé vihetett téged és körülvehetett jóléttel és gazdagsággal. Az én apám szegény mesterember volt, nekem még sokat kell küzdenem és fáradnom a te boldogságodért. Nem akarlak elhagyni, de azt sem akarom, hogy feleségem megismerkedjék a nyomorral, amelyből Potkanski kiszabadította. Ehhez azonban őszinte szeretetre volna szükségem. Beszélj, Heléna.

Heléna nem válaszolt, hanem odalépett Svarczhoz, fejét annak mellére hajtotta és gyermekies bizalommal tekintett fel reá.

Svarcz hirtelen átölelte és hevesen megcsókolta.

- Ez volt a legszebb válasz, amit csak adhattál, - mondta. - Meglehet, csak álbüszkeség volt, amit beszéltem... Bocsáss meg érte. Én téged nem küzdés, nem szenvedések árán hódítottalak meg; én eddig éppen semmit sem tettem érted. Eddig a gazdagságnak az a képe és az önfeláldozás, amelylyel Gusztáv körülvelt, valóságos válaszfal volt közöttünk. Most ki akarom érdemelni a szerelmedet és mondhatom, nem hiányzik hozzá sem az erőm, sem az akaratom. Meglátod, nem csalatkozol bennem.

Meglehet, Svarcz maga is azt hitte, hogy föltétlenül őszintén beszél. Pedig abban, amit tett, nagy része volt a megsértett önérzetnek. Hisz ha rögtön megkérte volna kezét, életviszonyai egyáltalában nem rosszabbodtak volna. Megszabadult volna Augusztinovicztól és minden rája

fordított kiadástól. Az az egy azonban föltétlen bizonyos volt, hogy Gusztávnak adott szavát teljes lelkiismeretességgel megtartotta. A viszonyok két év óta alig változtak, Helénát most is úgy elvehette volna minden perczen, mint akkor. Amit Helénának az álbüszkeségről mondott, csak félig volt igaz; inkább a keztyűt akarta azoknak odavetni, akik ügyeibe belevetkőztek.

A legigazibb ok azonban, amiért Helénát nem vette el, az a viszony volt, amelylyel kölcsönösen egymás irányában viseltettek; bizalmas viszony két személy között, akik szeretik egymást, anélkül, hogy az eskü köteléke szerepet játszanék benne. Ilyenkor az ember úgy érzi, hogy még több joga van a csókokhoz és egyéb gyöngédségekhez. Az a jog, a melyet a házasság nyújt, megfosztja az embert a tiltott gyümölcs élvezetének örömétől, anélkül, hogy egyebet nyújtana helyette. Augusztinovicznak részben mégis igaza volt, ámbár Svarczról nem lehetett egészen mondani, hogy nem akart viszonyain változtatni, mert a jelenlegiekkel teljesen meg volt elégedve. Hisz szerette Helénát. Máskülönben nem látogatta volna meg naponta, nem csókolta volna kezét, haját, homlokát.

A jegyes, a menyasszony fogalma áttetsző fátyol, amely részben elfedi az asszonyt. Ha az oltárhoz lépünk vele, letépjük róla és eloszlatjuk a varázst, amelyet bennünk keltett. A becsületes természet ilyenkor a hajlam fogalmában keres kielégítést. Ha az nincs, helyébe lép egy sokkal kevésbé csábító dolog: a megszokás. Svarcz már félig felfedte a fátyolt. Hogy teljesen megtegye, arra két ut is vezetett. Az egyik volt az oltár, a másik a kevésbé becsületes ut, a pillanatnyi megfélemlítés önmagáról, a szenvedély győzelme a tisztességen. Minden pillanat alkalmat adott a kísértésre, minden csók sarkantyuzta, hogy megtegye. Az első ut becsületes volt, a második nem.

- Svarcz a válaszon állott. Moralisták könnyen mondhatják, hogy becsületes embernek nem szabad habozni; az azonban mindig kérdés, hogy cselekednék a legbecsületesebb ember is, ha másik oldalról a szenvedélyt kellene belevetni a mérleg serpenyőjébe.

...Talán igaza volt Augusztinovicznak abban is, mikor azt mondotta, hogy nem érdemes egyetlenegy érzésért az egész életet föláldozni. Az élet árja nagy és széles. Nem ér-e többet, ha az ember inkább eltaszítja hajóját a parttól, helyett, hogy horgonyt vetne a nyugodalmas öbölben, hogy ott várja, mit hoz számára a jövő. Ilyenkor el kell csitítani érzéseit a gondolatok kedvéért, fel kell esetleg szerencsáját áldoznia a kitartó munkának. De talán ez a jellem aranypróbája. Svarcz is ki volt téve a kísértésnek. Eddig azonban még teljes erejével küzdött ellene.

X.

Hazatérőben Svarcz találkozott az öreg gróffal és leányával, amint lefelé mentek a lépcsőn, még egyszer vizsgálódva tekintett vissza. Svarcz viszont azt tapasztalta, hogy a leány igen szép és valóságos örömmel hallotta, mikor odaszólt apjának:

- Ez a fiatal doktor, aki alattunk lakik.

Tényleg már nem sok hiányzott egyetemi pályájának befejezéséhez és örült, hogy már most doktornak nézik. Mikor belépett lakásába, ott találta a házmesternét, aki neki takarítani szokott. Tőle több apróságot megtudott az öreg grófról és leányáról. A házmesterné a maga részéről nem szerette őket, azt tartotta, hogy rangjukhoz képest nagyon is takarékosak. Másrészt azonban megjegyezte, hogy nagyon rossz anyagi viszonyok között lehetnek, mert egyáltalában nem fizetik pontosan a házbért.

- A kisasszony olyan, - mondotta - mint a nagy urak leányai egytől-egyig. Egész nap nem csinál egyebet, mint zongorázik meg énekel. Nem jár hozzájuk senki, mert nagyon fenhéjázók, a zsebük pedig üres.

- Már régen meghalt a grófné? - kérdezte Svarcz.

- Négy esztendeje. Ő volt a legjobb valamennyiök között, de folyton betegeskedett. Nagyon derék asszony volt. Még az ő életében jöttek ide lakni, hat évvel ezelőtt. Valamikor a gróf nagyon gazdag volt, Odesszában azonban elvesztette a vagyonát. Azt mondják, hogy másokat akart beáztatni és maga maradt a páczban.

- Vannak rokonaik?

- Azt hiszem, de én még egyet sem láttam.

Mikor a házmesterné eltávozott, Svarcz az ágyra vetette magát és úgy várta Augusztinoviczt. Végre türelmetlenkedni kezdett, megivott egy csésze teát, lefeküdt és elaludt. Pár órával később felébredt, nem érezte egészen jól magát. Már erősen látszott az esteli szürkület, de Augusztinovicz még mindig nem volt otthon. Végre igen rózsás hangulatban megérkezett. Magyarázni kezdte, hogy már teljesen ismeri az asszonyt és a leányt, akikkel együtt sétált. Mindkettőjüknek orvosi tanácsot adott, az asszonynak lovaglást, a leánynak tánczolást ajánlott. A nevük Witzberg volt. Különben megígérte nekik, hogy még felkeresi őket és hogy Svarczot is bemutatja. Azután a gróffal való ügyét mesélte el.

- Az öreg asszony azt mondta, hogy ajánlatot tett a grófnak, hogy kiegyezzenek, sőt már fel is kereste őket. Csak a kisasszonyt találta azonban otthon, aki rémitően meg volt ijedve, mikor a váratlan látogatás célját megtudta. Megkérdeztem az asszonytól, hogy miért lőt-fut ennyire néhány nyomorult ezres után, mikor valószínűleg Krózus volt a férje. Azt válaszolta, hogy tévedek, mert az urát nem Krózusnak, hanem Kleofásnak hívták. Ami az adósságot illeti, ő maga nem is szólna érte, de az leányának a tulajdona. Közben valósággal könyezve csókolta meg a leányát, úgy, hogy én is majd elolvadtam a meihatottságtól. Mikor eltávoztam, kezet csókoltam az asszonynak... A leányt Malinkának hívják. Elég szép név, ámbár nőknél a név mindig mellékes?... De miért vagy oly halvány, Svarcz?

- Nem érzem magamat egészen jól. Nem tudok aludni. Adj egy csésze teát.

Augusztinovics teát főzött, beleöntötte a csészébe és átnyujtotta. Maga pedig pipára gyújtott és lefeküdt. Svarcz hiába kísérelte meg az alvást. Végre is felkelt, az asztalhoz ült és inni kezdett. Pár pillanat múlva azonban elhajította a tollat. A gondolatok összevissza, zavarosan kavargtak az agyában. Hátradőlt székén és szabad folyást engedett nekik. Összegezte és

átgondolta multját, mérlegelte a jelen körülményeit és megkísérlette, hogy képzeletben megépítse jövőjét. Azután az elmúlt nap eseményei merültek fel emlékezetében és szinte hallani vélte újból a fiatal grófnő ezüstcsengésű hangját:

- Ez a fiatal doktor, aki alattunk lakik.

Az előlegezett doktori czim végtelenül jól esett neki. Hisz ugyanis abban látta az egész jövőjét. Ez a czim jogositotta fel arra, hogy papja legyen a tudománynak, amelyért életében oly sokat küzdött, fáradt. Ezzel akart magának állást kivívni, vagyont, hirt, nevet, mindent megszerezni, a figyelmet magára vonni... Még abban a korban volt, mikor az ember fogékony a hírre, dicsőségre. Azután Heléna jutott eszébe. Most volt rá első eset, hogy tisztán érezte, hogy újabb érzelmek is előre törnek az énjében. Akárhogy erőltette magát, nem tudott folyton rágondolni. Mindig a fülében csengett:

- Ez a fiatal doktor, aki alattunk lakik.

Első eset volt, hogy arra gondolt, hogy Heléna gátolhatná is őt haladásában. Ezuttal tisztába akart jönni ezzel a gondolattal. Koruk nem képezhetett akadályt. Heléna huszonkét éves volt, ő huszonégy. Más valami volt, ami elválasztotta őket egymástól. Nem tudta szeretni eléggé. Bensejében óriás tömegben forrongtak az érzések, de azoknak csak nagyon csekély része illette Helénát. Érezte, hogy ez így van és ez a tudat nem hagyta nyugton. Érezte, hogy diadalmaskodik az akadályokon, de nem volt benne biztos, hogy Heléna megérti-e küzdelmeit és méltó részese lesz-e diadalainak. Kinzó gondolatok gyötörték és úgy tűnt fel neki, mintha illuzióit egyszerre sötét felhők takarták volna el.

Közben a lámpa zizegve, serczegve égett. Lassan fogyott az olaj is és a szoba homályosodni kezdett. Ő ülve csaknem álomba merült. Egyszerre erős zöreje ébresztette fel, a mely felülről hangzott. Csodálkozott, hogy ott még nem alusznak. Azután újra elgondolkozott:

- Milyen szépen és nyugodtan alhatik egy olyan leány, mint ő! Csakugyan igaz, hogy a leányok olyanok, mint a madarak... A férfi küzd, dolgozik, gondolkodik és ők... ő... ő olyan, mint egy csinos kis madár... Szeretném egyszer így nyugodtan alva látni... Hanem már félkettő és én... De mi ez?

A következő perczben felpattant székéről.

Erős, többször ismétlődő csengettyűrázás zavarta ki gondolataiból. Az ajtóhoz lépett és magasra emelve a lámpát, kinyitotta. A fiatal grófnő állt előtte. Halotthalvány volt, a jobb kezében gyertyát tartott.

Alig érthetően, kapkodva beszélt:

- Uram, az istenért... Apám halálán van!... Segitsen, segítsen!

Svarcz válasz nélkül felkapta orvosi műszereit és miután rákiáltott az ébredező Augusztinoviczra, oly gyorsan, ahogy csak tudott, felrohant a lépcsőn. Az első szobában volt a grófnő ágya, amelyet csak az imént hagyott el. Az ágytakaró ledobva a földre hevert. A másik szobában feküdt a gróf. Hangosan lélekzett, jobban mondva hörgött. Eszméletét már elvesztette.

Pár pillanat múlva Augusztinovicz is megérkezett.

Haja zilált volt és a ruha rendetlenül volt magára hányva. Mindketten a beteggel foglalkoztak és alig vették észre a grófnőt, aki zokogva állott az ágy lábánál. Néha Svarcz és Augusztinovicz önkéntelenül is egymásra pillantottak; jóformán semmi remény sem volt már.

A grófnő észrevette ezt a néma beszédet és sirva kérdezte:

- Istenem... nem lenne jó, ha még valakit ide hívnánk?

- Augusztinovicz, szaladj el Skotniczkiért! - kiáltott Svarcz.

Augusztinovicz elment, ámbár meg volt győződve, hogy mire az orvossal visszatér, a gróft már nem találja életben. Svarcz azalatt minden erejével igyekezett a betegten segíteni, eret vágott rajta és végül látta, hogy állapota javulófélben van. Megmondta a grófnőnek is. Az kezét összekulcsolva kérdezte:

- Hát csakugyan van remény?

Svarcz tőle telhetőleg nyugodtan magyarázta a beteg állapotát. Közben visszatért Augusztinovicz is Skotniczkivel.

Az orvos megvizsgálta a beteget és szintén mondta, hogy egyelőre tul van a veszedelmen, de hozzátette, hogyha a szélütés ismétlődik, menthetetlenül vége van. Mondotta, hogy állandóan legyen valaki mellette és pillanatig se hagyják magára. Éppen azért Svarcz és Augusztinovicz egész éjjel mellette maradtak. Korán reggel magához tért a beteg és papot kért. Megint Augusztinovicznak kellett elmennie. Körülbelül félóra mulva tért vissza és hozott magával valami sovány barátot vagy káplánt, aki a gróft meggyóntatta, megáldoztatta és ráadta az utolsó kenetet. A nap folyamán a gróf csaknem állandóan eszméleténél volt, beszélt Svarczal, megáldotta leányát és mindenféléről intézkedett.

Ilyenformán eltelt a nap. Mikor alkonyodni kezdett, Svarcz rá akarta venni a grófnőt, aki az izgalomtól és fáradságtól alig tudott a lábán állni, hogy pihenjen le kissé. A grófnő sokáig vonakodott és csak akkor engedelmeskedett, mikor Svarcz arra határozottan felszólította. Távozásánál kezét nyújtott neki és megköszönte fáradozását. Svarcz most vette először szemügyre. Körülbelül husz évesnek látszott. Közepes termetű volt, gyönyörű szép szabásu szájjal és gesztenyeszin hajjal. Egész megjelenése határozottan szimpatikus és kellemes benyomást tett az emberre. A sötét hajjal beárnyékolt magas, fehér homlok, tekintete és minden mozdulata igazi arisztokratikus szépségnek tüntették fel. Feltűnően szép fehér kezei voltak.

Körülbelül távozása után egy órával a gróf elaludt. Svarcz és Augusztinovicz mellette ültek és gyakran rátekintettek a lámpaernyő által homályban tartott arcára. Végre Augusztinovicz halkan beszélni kezdett:

- Te, mi lesz a grófnővel, ha esetleg...

A gróf arcára mutatott, aztán behunyta szemét és ujját torkára téve, jelezte, hogy mire gondol.

- Én is éppen arra gondoltam, - válaszolt Svarcz... Meglehet, valami rokon magához veszi.

- És ha nem?

- Arról majd beszélünk később... Azt tudom, hogy ők nagyon szegények. A házmesterné mondta, hogy a házbért is alig tudják fizetni. Rokonaik vagy legalább ismerőseik azonban lesznek mindenesetre.

- Majd meglátjuk... Beszéljünk másról.

- Különben is minden eshetőségre gondoltam már félig-meddig. Eddig még senki sem jött hozzájuk és meglehet, hogy ha az öreg gróf meghal, ezt a szegény leányt nem veszi magához senki. Magára pedig nem maradhat... Mondd csak, milyen asszony Witzbergné?

- Rettenetesen együgyű teremtés.

- Jó, jó... De egyébként. Becsületes, jólelkű?

- Irtózatosan... De minek kérde?

- Az ő gondjaiba akarom ajánlani a grófnőt.

- Hiszen perelnek egymással.

- Éppen azért, hogy vége szakadjon a pernek.

A beteg ebben a pillanatban megmozdult. Svarcz hirtelen rátekintett, azután suttogva folytatta:

- Csak a lakbérrel nem tudom, hogy leszünk. Különben majd meglátjuk. Talán mégis marad valami utána a halála után.

- A házbér, a házbér!... Hogy el ne aludjunk, majd elbeszélék valamit. Életemben soha sem fizettem még házbért és bámulatos, egyik gazdám se tudtam még arról meggyőzni, hogy nem is szándékozom fizetni. Mindössze egynél sikerült. Valami hivatalnokfélénél laktam. Öreg ember volt és ostoba, mint Midász király fülei. Egyszer a házához tartozó kertben ültem. Nyári este volt és mert semmi dolgom se volt, számolni kezdtem az égen a csillagokat. Tudod, a csillagos ég hajlandóvá teszi az embert az álmodozásra. Eközben oda jön ez a szamár a maga ostobaságaival és felszólít, hogy fizessem ki, amivel tartozom.

Felkeltem a helyemről és kezemmel nagy ívet huztam végig nyugatról keletnek. Azután ünnepélyes pózba vágtam magam és misztikus hangon kérdeztem tőle:

- Látja Isten millió csillagának végtelenségét?

- Látom, - válaszolt megijedve a hangomon. - Hanem...

- Hallgasson! - kiáltottam rá komoly hangon. Azután levettem kalapomat és az égre tekintve, menydörögni kezdtem a megriadt házigazda előtt:

- Pedig ez is semmiség a végtelenséghez képest!... Hasonlítsa össze azzal a maga rongyos tiz rubelét.

Tompa hörgés szakította félbe Augusztinovicz beszédét. A gróf elkékölt, ujjai görcsösen összerándultak, láthatólag a második roham jött reá, Svarcz hozzáugrott, hihetetlen erővel kiegészítette karját és Augusztinoviczra kiáltott:

- Gyorsan, gyorsan! Vágj eret rajta!

Aztán csend lett. A lámpa homályosan, serczegve égett. Csak néha hallatszottak Svarcz szavai:

- A pulzus?... Vízet!

- Megfullad, - suttogta Augusztinovicz.

Mindketten lélekzetüket visszafojtva, dolgoztak. Hallani lehetett a lancetta csattanását, mikor éle behatolt az érbe. Vér azonban nem jött ki.

- Vége... Nem lehet már segíteni, - szólt Svarcz, nehéz lélekzetet véve. - Homlokáról nagy izzadságcsöppek gyöngyöztek alá.

- Élt, míg meg nem halt, - mondá Augusztinovicz a világ legközöségebb hangján... A magunkét megtettük, mehetünk aludni.

XI.

A gróf csakugyan meghalt. Két nap múlva temették el szigorú egyházi szertartás szerint. Temetése után Svarcz felkereste Witzbergnét. A fiatal grófnő sorsáról akart vele beszélni. A családtagok közül ugyanis senki sem mutatkozott. A gróf után alig maradt valami hátra és különben is, ha lett volna, a leány nagyon fiatal volt, hogy saját házat tartson. Az asszony istenfélelme és lelkipurdalása mellett Svarcznak nem volt nehéz, hogy a kívánt célját elérje. Az asszony ugyanis meg volt győződve, hogy a grófot ő ölte meg perével és könnyen elhitte, hogy kötelessége áldozatának gyermekét pártfogásába vennie. Az asszony rettenetesen félt a pokol kinjaitól, amelyeket Augusztinovicz neki élénk színekkel lefestett és hallgatott Svarczra is, aki azt állította, hogy a kiváló műveltségű grófkisasszony társasága Malinkájának nagy hasznára válik. Witzbergné ugyanis nagyon derék és jólelkű asszony volt, de nem dicsekedhetett valami nagy életbölcsséggel. Bizonyítéknak elég volt erre, hogy Augusztinoviczot tartotta az elegancia, finomság és jó modor mintaképének, míg Svarcz látogatása mindig bizonyos félelmet keltett benne. Őszintén örült azonban, hogy ilyen előkelő, okos fiatal emberek lépik át a küszöbét. Malinka, aki nagyon sok tekintetben anyjára ütött, komolyan bele volt bolondulva Augusztinoviczba. Rábirta anyját, hogy telepedjenek meg állandóan Kievben. Különben maga Witzbergné is részben ilyen szándékkal jött Kievbe. Malinka ugyanis már tizenkilencz éves volt, be akarta mutatni a világnak. Ez alatt a tizenkilencz esztendő alatt ugyanis nem valami sokat látott belőle. Egyszer volt életében Kievben, egyszer Zitomirben, egyébként egész életét otthon, a falun töltötte. Vagyonuk pedig megengedte, hogy a városban telepedjenek meg.

A boldogult Witzberg ur ugyanis vámhivatalnok volt és hivatalnokoskodása alatt körülbelül kilenczszázezer lengyel forintocskát kuporgatott össze. Mikor a pap a gyászbeszédet mondta fölötte, a következő ékes kifejezésekkel akarta őt jellemezni:

- Nyugodjál békén Witzberg Kleofás!... Európa népei még sok évszázadon át fogják becsületeségedet és puritán jellemedet mintaképnek tekinteni.

Mindazonáltal hihető, hogy puritán becsületessége dacára is még nagyobb számu lengyel forintokat hagyott volna hátra gyászoló özvegye és leánya számára, ha a kegyetlen párkák oly korán el nem vágják élete fonalát. Az összegyűjtött vagyon azonban jó kezekben maradt, mert az özvegy és a leány egyaránt jószívuék voltak és talán némileg kiengesztelést is szereztek azokért a módozatokért, amelyekkel Witzberg ur vagyonát szaporította. Segítették az özvegyeket és árvákat, rendesen fizették cselédeiket, adományokat adtak a templomoknak, egy szóval hiven teljesítették keresztényi kötelességeiket. A fiatal grófnőt is tárt karokkal fogadták, úgy bántak vele, mintha ágszerinti rokonuk lett volna. Különösen Malinka szerette meg első találkozásuk alkalmával roppantul a főrangú árvát. Mindenesetre Svarcz olyan ellátásról gondoskodott számára, amelynél otthon is alig élvezett jobbat. Igaz, hogy a grófnőnek magának is nagy része volt benne, hogy így fogadták, mert egész megjelenése nagyon alkalmas volt arra, hogy mindenkiben rokonszenvet ébresztsen maga iránt. A csapás, a mely érte, nem tompította el annyira, hogy köszönetet ne tudjon mondani azoknak, akik vele jót tettek. Svarcznak könnyező szemekkel, kezét nyújtva köszönte meg fáradozását. Még Augusztinoviczot is annyira meghatotta a néma fájdalom, hogy este kijelentette:

- Micsoda szeme van! Majdnem végigfutott rajtam a hideg, mikor ránéztem!... És akármilyen legyek, ha nem százszor szebb nálam, mikor szomorkodik.

Igy került bele a grófnő alakja hőseink történetének menetébe. Hogy milyen szerepet fog játszani benne, senki sem tudta előre. Az élet olyan, mint egy nyitott tiszta könyv, amelybe azonban senki sem azt írja be, amit akar, hanem amire a sors kényszeríti. Amit az ember előre

szokott látni, az rendesen csak hiu képzelődés, álom, illuzió, amely szertefoszlik a valóság lehellete előtt.

Az az egy azonban bizonyos maradt, hogy a gróf halála után Svarcz közeli érintkezésbe jutott a grófnővel. Egy fiatal, csaknem magános leánynyal volt dolga... Van-e ennél költőibb dolog a nap alatt. Valami csodálatos keveréke a vérnek, husnak, virágillatnak, napfénynek, amelyet saját illuzióink még jobban bearanyoznak... Repülj, repülj, aranyos pillangó!

XII.

Eddigélé a grófnő élete nagyon egyhangu, sőt majdnem szomorú volt. Atyja életében napok hosszat kellett ülnie a magányos, majdnem szegényes szobákban. Alig hallott egyebet, mint a verebek csipogását az ablak előtt és a cselédek pörlekedését a konyhában. A gróf esténként a pereivel való foglalkozás, vagy mint mondta, a Danaidák hordójának töltögetése után annyira el volt fáradva, hogy alig lehetett vele beszélni. Megelégedett sohasem volt. Fiatal éveiben nagyon ügyes és tevékeny ember volt és legfőbb büszkesége abban telt, hogy ő szolgáltat majd példát az arisztokráciának, hogyan kell az iparral és kereskedelemmel foglalkozni. Kísérletezéseinek azonban mindössze az lett az eredménye, hogy összes vagyonát elvesztette. Nem maradt meg neki egyéb, mint sok keserű tapasztalata és családi büszkesége. Sorsa és büszkesége lassankint végtelen keserűséget ébresztettek benne az emberek iránt. Ez a keserűség egészen természetes volt nála. Övéi alig közlekedtek vele, és azok is, akik érintkeztek, oly módon tették, hogy neki mindig önkénytelenül az eszébe jutott a haldokló oroszlán és a számár meséje. Ha fia lett volna! A fiatal sas új erővel repült volna fel az ősi fészekből a nap, a hir, a fény, a dicsőség felé... de egy leány! Az öreg gróf nem áltatta magát, tudta, hogy leányának vagy vénkisasszonynak kell maradnia, vagy férjhez kell mennie az elsőhöz, aki kínálkozik, bárki legyen is az. Éppen azért nem is szerette leányát úgy, amint kellett volna. Leánya ellenben annál jobban szerette őt; szerette galambbász fürteit, szerette, mert szerencsétlen volt és szerette, mert senkije sem volt kívül, akit szeretessen. Az öreg gróf csak olyankor melegegett fel leánya irányában egészen, ha látta, hogy milyen figyelmesen hallgatta elbeszéléseit a régmúlt időről.

Gyakran szokta megindulástól remegő hangon elbeszélni őseinek tetteit, harczait, küzdelmeit. A grófnő elhallgatta a beszédet és álmodozásaiban maga szőtt hozzá folytatást. Ugy tűnt fel néha neki, mintha az esthomály ködéből sajátságos, mesészerű alak emelkednék ki előtte - félig lovag, félig huszár, a litván puszták hatalmas harczosa, szablyával a kezében. Azután látta a harczokat, amelyeket hőse a tatárokkal vívott meg, távol a kéklő tenger mellett, a Krim bércei alatt... A széles steppéket betöltötték a dalok, amelyek őt, a hőst dicsőítették, aki azután előtte, a grófkisasszony előtt meghajtotta dülő csatákban bevérezett kardját. Álom és valóság így összeolvadtak képzeletében.

Ezek az álmok szinte következőképpen folytak neveléséből. Ha nem is voltak előnyösek, de mindenesetre szépek voltak. Az öreg gróf gyakran, ha elbeszéléseit befejezte és a jelen jutott eszébe, elkeseredett hangon szokta hozzátenni:

- Az én bűnöm, az én hibám!

A grófnő rendesen átkarolta apja nyakát és vigasztalóan mondogatta:

- Nem a te hibád, apám... Még visszatérhetnek azok az idők!

Azok az idők azonban nem tértek vissza. Az öreg gróf meghalt, de a háttérből csak nem emelkedett ki a mentő lovag képe. Azon az alakon, amely az előtérbe lépett, semmi sem árulta el a lovagot. Az a szigorú, kutató arc, a széles homlok, egy modern gondolkozó hideg tekintete, sehogysem illett be a grófnő képzeletének ragyogó, strucc tollas, vasvértés alakjai közé. Egészen más volt Svarcznak gondolkozása, érzése, mint azoké a lovagoké, akik hadat vezettek a tatár hordák ellen. Más szempont volt az, ami őt a grófnő szemében érdekessé tette. Keveset beszélt szavaival, de annál többet tetteivel. Rövid idő alatt mindent a kezébe vett, ami a grófnő ügyeihez tartozott és eljárása mindig határozott, tiszta és gyors volt. A grófnő csakhamar belátta, hogy ebben is sok férfiaság van, ha nem is középkori értelemben. Észrevette, hogy a való élet végigküzdeléséhez is erős akaratú emberek kellenek.

Visszaemlékezett apjára, akinek sohasem sikerült semmi. Svarcz pedig, mihelyt kezébe vette ügyeit, egy nap alatt többet végzett, mint az öreg gróf tizannyi idő alatt. Belátta, hogy a grófnőnek apróságai fedezésére némi pénzösszegre van szüksége, hogy ne függjön mindenben Witzbergnétől. Erélyesen hozzálátott, hogy a gróf jövedelmeinek egy részét megmentse leánya számára és részben sikerült is neki. Ügyeiben nem járt el ugyan teljesen önállóan, egy jogász barátjának a tanácsát kérte ki mindig, aki fiatal kora daczára képes lett volna rá, hogy az ördögtől a saját bőrét elalkudja. Tanácsadót keresett, az igaz, de miért nem tudta ezt a gróf is megtenni? A grófnő lassankint sajátos felfogással viseltetett iránta. Eddig lehetetlennek tartotta, hogy legyenek emberek, akik keresztül törnek minden akadályon. Most látta, hogy ilyenek is vannak.

Egy alkalommal Svarcz multjáról és gyermekkoráról kérdezősködött. Megkérdezte, hogy ki és mi volt az apja. Svarcz minden tartózkodás nélkül válaszolt:

- Apám kovács volt.

Valósággal érthetetlennek tűnt fel előtte, hogy lehet az ilyesmit ily nyíltan, egyenesen megmondani. Arra számított, hogy kitérő választ fog hallani, de csalatkozott. Csodálkozva nézett erre a fiatalemberre, aki a legnagyobb hidegvérrel vallotta be alacsony származását. Szinte kereste rajta a bőrkötényt és a felpattogó tüzszikrák nyomait.

Eleintén meg volt győződve, hogy a fejét ékesítő grófi korona az, ami Svarczot és Witzbergnét arra indítja, hogy róla gondoskodjanak. Lassankint észrevette azonban, hogy Svarczra vonatkozólag ebben a tekintetben nagyon csalatkozott. A fiatalember a grófi szót mindig olyan nyugodtan vette a szájára, mintha nemest, cigányt vagy zsidót mondott volna. Nem tudott talán különbséget tenni közöttük?... Olyan intelligencia mellett, mint a Svarczé volt, ezt fel sem lehetett tenni.

Egyideig a grófnő azt gyanította, hogy szándékosan cselekszik így, utóbb azonban mást vett észre. Svarcz eljárása vele szemben mindig azt mutatta, mintha magasabban állana nála, sőt mintha leereszkednék hozzá. Mindig udvarias és jó volt hozzá, de olyan módon, ahogy az erősebb a gyengébbel szokta tenni. Érezte, hogy a grófnő nyugodtan alhatik, mert ő ébren van és vigyáz.

Egyszer-kétszer a grófnő megkísérlette, hogy ebben a tekintetben szabaddá tegye, önállósítsa önmagát. Imponálni akart Svarcznak a tudásával. Az egésznek az lett a vége, hogy Svarcz mindig figyelmeztette, hol tévedett és hibáit helyreigazította. Meg akarta mutatni tehetségét. Leült a zongorához s valóságos zeneáradattal árasztotta el hallgatóit. Utána odaült Augusztinovicz és kénytelen volt elismerni, hogy mindent eljátszott nála sokkal jobban. Valósággal lesujtva vonult vissza este szobájába. Az a büszkeség, amely a legtöbb nőben megvan, még az őket ért súlyos csapások után is, meg volt törve nála.

A nép egyszerű fia és az arisztokrata leány között néma küzdelem kezdődött, amelyről azonban az előbbinek tudomása sem volt. Svarcz teljesen úgy bánt Lula grófnővel, mint egy kis gyermekkel. Nem gondolt rá, hogy veszélyes dolog a tüzzel játszani. Lassan annyira ment, hogy nem gondolt arra, hogy a grófnőnek hozott nagyszámu szivességekkel kellemetlenséget okozhat Helénának. Ami a grófnőt illeti, minden képzelt megaláztatás mellett sem tudott rája haragudni. Különben is megesik, hogy sértett önérzet inkább vezet szeretetre, mint gyűlöletre. Lula egyszerűen meg akarta alázni ezt a makacs demokratát!, azt akarta, hogy előtte térdet hajtson. Természetesen ez a cél nem állt mindjárt tisztán előtte, csak mikor meggyőződött róla, hogy Svarcz okos és szép ember, akivel érdemes foglalkozni. Akárhogyan is, Lulának elég oka volt, hogy állandóan Svarczczal foglalkozzék.

A bizalom, a hála, amelylyel iránta viseltetett, a szimpátia, amely irányában felébredt, mind erre vezették. Igaz ugyan, hogy egyszer mondogta, hogy jól nevelt fiatal leányoknak valakibe

beleszeretniök nem szabad. Másik anyja, a természet azonban mást suttogott fülébe. Gyakran megtörténik, hogy ennek a két anyának a tanítása nem vág egybe. Éppen azért a nőknek csak ritkán vannak igazi mély érzéseik, és a legtöbb esetben az, amit ők igazi szerelemnek tartanak, ha még oly heves is, csak képzelődés, csak szeszély...

Lula érezte, hogy Svarcz eszes, nemes jellemű és szép férfi. Hogy melyik oldalát becsülte legjobban, maga sem tudta. Egy este, mikor sokáig beszélgettek együtt, szinte felmerült előtte a kérdés:

- És ha szeretne?

Válasz helyett félig levetkőzve a tükör elé állt és szinte csodálta önmagát. Aztán megint kérdezte tulajdon szívét:

- És ha szeretne?... Ha itt térdelne előttem?

Hirtelen lefeküdt és eloltotta a gyertyát.

Ettől fogva Lula különös változáson ment át. Szórakozott volt, néha csaknem álmodozva járt-kelt cél nélkül. Máskor minden ok nélkül Malinka mellére borult és sóhajtozott. Svarczot naponta látta. Ahogy azonban a napok, hónapok teltek, ő is megváltozott Svarcz előtt. A grófnő, akit eddig csak gyermeknek látott, megnőtt szemében és mint teljes virágában levő nő jelent meg előtte. Svarcz tekintete, ha ránézett, nem volt többé oly nyugodt és tiszta, mint azelőtt. Ha azelőtt teljes nyugodtan merte volna álomba ringatni, most még ránézni is félt, mert attól félt, hogy elragadja a túlradó érzés.

- És ha szeretnél, Malinka?

- Akkor, hidd el Lula, igazán, őszintén szeretnék. Nagyobb boldogságot nem is tudok képzelni, mintha valaki szeret és viszonszeretik.

- De ha ő nem szeretne?

Malinka kezét tördelte:

- Azt... azt nem tudom... Én magam nagyon, de nagyon szeretnék... Ki sem tudom mondani.

Azután átkarolta Lula nyakát, magához ölelte és csókok között mondotta:

- Ugy szeretném, hogy neki is kellene szeretnie.

Ujra megölelték egymást. Azután csend lett.

Először Lula szólalt meg könnyektől fuldokló hangon:

- Malinka!

- Tessék?

- Malinka, én szeretek.

- Tudom, Lula.

- Öreg! - kiáltott Augusztinovicz Svarczra.

- Nos? Mi ujság?

- Vigyen el az ördög, ha ujság, amit mondok. Láttam, öreg, mikor megcsókoltad a Lula fátyolát... Nos, ha már annyira szereted a csókolózást, hát puszizd meg az esernyőmet, vagy a tavalyi télikabátomat. Még egészen jó, csak a bélése van kiszakadozva... Add ide a pipát, ugy

könnyebb elviselni az életet... Tudod, öregem, én kitalálom, hogy mit jelent az ilyesmi, ha Witzbergné nem tudja is kitalálni.

Svarcz kezébe temette arcát. Augusztinovicz hallgatva nézte egy ideig. Azután surolni kezdte lábával a padlót az asztal alatt és mikor ennek sem volt hatása, megszólalt:

- Svarcz!

Svarcz nem válaszolt. Augusztinovicz megrázta a karját.

- Öreg, ne kinezd magad... Felelj!... Ugy-e, Helénán sajnálkozol?...

Svarcz összerezzen. Kezdett odahallgatni.

- Tudod, öreg, javadat akarom. Tanácsot akarok adni, Jupiterre!... Nincs más tennivalód, nőülj meg...

Svarcz felállt. Homlokáról szinte le lehetett olvasni, hogy szilárd elhatározás fogamzott meg benne. Kezet nyújtott Augusztinovicznak:

- Jól van... Megyek.

- Hova?

- Helénához.

- Helénához?

- Igen... Eleget haboztam eddig. Megyek és nőül veszem.

Augusztinovicz utána bámult, mikor elment és fogai között morogta:

- Látod, Ádám, milyen buták az utódaid.

Azután megtömte pipáját, lefeküdt az ágyra és valóságos gőzerővel fujta az ég felé a pipafüst karikáit.

XIII.

Heléna nem volt otthon. Svarcz órákhosszat várakozott rá, miközben idegesen járt fel s alá a szobában. Elhatározta, hogy mindenáron véget vet annak a furcsa helyzetnek, amelybe az özvegy és a grófnő között került. Azt azonban érezte, hogy a döntés, a határozás fájdalmat okoz neki. Svarcz azért jött, hogy megkérje Heléna kezét, pedig úgy érezte, hogy ebben a pillanatban már nem szereti. Most érezte igazán, hogy szereti Lulát, amint csak erős akaratu, bár látszólag hideg külsejű emberek valakit szeretni tudnak. Készült, hogy milyen szavakkal fogadja Helénát, mert érezte, hogy a dolog nem megy neki majd könnyen. Nincs visszatá- szítóbb, mintha az ember egy nőnek mondja, hogy szereti, akit tényleg nem szeret. Valamikor Svarcz talán még igazán szerette Helénát, de szerelme már elenyészett, mielőtt a grófnőt megismerte volna. Mikor világosan tudatára jött helyzetének, habozott egy pillanatig. Érezte, hogy mást szeret, de félt rágondolni, félt azt önmagának bevallani.

Saját bensejével jutott ellenkezésbe. Ez a helyzet természetesen nem tarthatott sokáig. Hogy világosan rájött saját helyzetének tudatára, arra ugyszólván Augusztinovicz kényszerítette a maga cinizmusával, mikor elébe tárta a grófnő iránt érzett szerelmét. Svarcz önmagával jutott ellenkezésbe és a belső tusának az lett a vége, hogy elment Helénához. A vihar azonban, amely benne végbement, erős nyomokat hagyott rajta. Láz égette és nem tudott nyugodtan gondolkodni. Nem tudta helyzetét higgadtan fontolgatni, mint máskor. Néha a lelkiismeret szava szólalt meg benne és kérdezgette önmagát:

- Jogomban van-e, hogy ennek a szerencsétlen nőnek boldogságát egészen szétromboljam?

Ugy érezte, hogy közte és Heléna között áll a kötelesség, míg a grófnővel nem kapcsolja össze semmi. Tudta azonban, hogy számtalan akadály áll elhatározásának útjában. A becsü- letes szándék érdekében, amelyet feltett, hazudnia kellett és előrelátható volt, hogy hazugság lesz ezentul az egész élete. Érezte, hogy ennek az egyetlen jó tettnek számtalan rossz lesz a következése.

Közben beesteledett, de Heléna még mindig nem jött meg. Svarcz azt hitte, hogy kiment a temetőbe. Anélkül, hogy tudta volna, miért, haragudott. Gyertyát gyújtott és fel-alá kezdett sétálni a szobában. Tekintete véletlenül Potkanski arczképére esett. Svarcz nem ismerte életé- ben és mégis gyűlölte ezt az arcot, ámbár az egyetlen oka rá talán az volt, hogy Potkanski főuri családból származott. Ezuttal is a finom, derült arcz valósággal haragra ingerelte.

- Utóvégre is, ha meggondolom, én nem vagyok Heléna szemében egyéb, mint ennek a képnek hitvány másolata - mormogta magában.

Ebben azonban tévedett. Svarcz jellemében tökéletes ellentéte volt Potkanskinak és Heléna őt már magáért szerette. Mégis az ijesztő kép folyton ott lebegett a szeme előtt. Sokat adott volna érte, ha Heléna nem lett volna már azelőtt Potkanski felesége és ha nem lett volna már tőle gyermeke.

- Nekem is lesz talán majd fiam - gondolta magában. - Majd úgy nevelem, hogy erős, jellemes ember legyen belőle... Ha az a gyermek enyém és - Luláé volna!

Láz borzongás futott végig rajta. Ajkát idegesen szoritotta össze. Homlokán nehéz izzadságcsöppök gyöngyöztek alá. Egy-egy gondolata a vágyak egész tengerét foglalta magában.

Lassan megunta a járkálást és leült. Körülbelül félóraig kellett még Helénára várakoznia. Végre megjött Heléna. Egész feketébe volt öltözve. Ruhájától élénken elütött halvány arcszíne és sötét haja. Mikor Svarczot meglátta, gyengéden mosolyogni próbált. Ebben a

mosolyban azonban tengernyi öröm volt elrejtve. Svarcz ugyanis az utóbbi időben elég ritka vendég volt nála. Az a gyöngéd tapintat azonban, amely önkénytelenül is szokott működni a legtöbb asszonynál, nem engedte meg, hogy örömét akár teljesen mutassa, akár szemrehányásokat tegyen neki. Mikor azonban kezet nyújtott Svarcznak, úgy érezte, hogy kezével együtt lelkét, szívét, mindenét odaadja.

Svarcz ajkához emelte kezét és nyugodt, szinte félelmetesen komoly hangon kezdett beszélni.

- Ülj le, kérlek, Heléna, nagyon komoly beszélni valóm van veled... Már régóta nem voltam nálad és szeretném, ha az a bizalom, amely azelőtt volt közöttünk, megint teljesen helyre állana.

Heléna letette kalapját és fátyolát, kezével hátrasimitotta haját és leült. Tekintete nyugtalanságot és várakozást árult el. Alig tudott Svarcznak válaszolni.

- Hallgatom, amit mondasz.

- Tudod, hogy már négy éve, hogy Gusztáv meghalt. Én a lehetőségig teljesítettem neki tett ígéreteimet és viszonyunk mégsem volt olyan, amilyennek lennie kellett volna. Jövőre ennek másként kell lennie, Heléna...

Nehéz lélekzetet vett, egy pillanatra meg kellett állapodnia. A nagy csendben szinte hallani lehetett Heléna szívének dobogását. Alig hallhatóan ismételte Svarcz utolsó szavait:

- Másként kell lennie?...

- Légy a feleségem.

- Svarcz!

Összekulcsolta kezét, mintha imára készült volna és egy pillanatig szinte kábultan, zavaros tekintettel bámult maga elé

- Légy a feleségem. Az az idő, amelyről egyszer beszéltem, már itt van.

Heléna Svarcz nyakába borult és fuldokolva kérdezgette:

- József!... Hát nem gunyolódol? Komolyan beszélsz?... Nem!... Hát boldog leszek!... Ha tudnád, mennyire szeretlek! Milyen boldog vagyok!... Az ember akkor él, ha sir, nevet, gondolkodik és szeret. Látod, én most örömemben sirok, rád gondolok és téged szeretlek. Ez az én életem... Engedd meg, hogy sirjak... Szeretsz te is engem?

- Szeretlek.

Svarcznak szinte nehezére esett, hogy Heléna szavait hallgassa és valóságos megerőltetésébe került, hogy azt az egy szót válaszolja rája. Láta a hazugságok, képmutatások óriás tömegét, amely mindig válaszfalat fog emelni közte és ez asszony között, aki őt oly nagyon szereti, de akit ő oly kevésbé szeretett. Inkább köszönt és eltávozott.

Heléna, mikor magára maradt, láztól égő homlokát odaszoritotta az ablaktáblához és sokáig mozdulatlanul állt ott. Végre kinyitotta az ablakot és sokáig mozdulatlanul bámult ki a csendes, csillagos nyári éjszakába. Néha egy-egy könnycsepp csordult ki a szempillájából, haja kibomolva ragyogott a hold ezüstös fényében. Igazi nyári éj volt, oly szép, oly szerelmes, oly bódító.

XIV.

Néhány nappal később Svarcz lakásán Augusztinovicz teljesen el volt foglalva az utolsó vizsgálataira való készüléssel. Hogy teljesen zavartalanul dolgozhasson, az ablakfüggönyöket is lebecsátotta és az asztalt a szoba közepére huzta. Ő maga ingujjait könyökéig felgyűrve, valami kísérlettel foglalkozott. Az asztal tele volt a legkülönbözőbb formájú üvegedényekkel, vegyszerekkel telt dobozokkal és mindenféle eszközökkel. Középpütt kékes fénynyel égett egy spirituszlámpa, amelynek lángjai nyaldosták a retorta fejét. A munka csak úgy égett Augusztinovicz kezei alatt. Tényleg összes ismerősei között alig volt valaki, aki oly gyorsan tudott volna dolgozni, mint ő. Szinte mosolyogva, jókedvűen dolgozott, közbe-közbe elfütyült egy-egy melódiát, vagy dudolt valamit. Néha maga komponálta sorokat deklamált el a retortáknak és üvegeknek:

«Pipádat, ó ifju, tömjed meg és szíjjad,
Életed harczait diadallal víjjad».

Aztán félig hangosan morfondizált:

- Ha Svarcz itt volna, még gyorsabban menne a dolog... De hát ő most nősül... És ha elgondolom, hogy ennek a számárságnak én vagyok a közvetlen okozója... Hanem hát kinek mi köze hozzá. Folytassuk a munkát.

Ebben a pillanatban valaki megrántotta a csengetyü-zsinórt. Augusztinovicz poétikusan fordult az ajtó felé:

«Bebujhatsz, te vad paraszt,
Ha el nem mégy, itt maradsz.»

Az ajtó kinyílt és előkelően öltözött fiatal ember lépett a szobába. Augusztinovicz nem ismerte. Ami legjobban feltűnt rajta, a világos nadrág és sötét bársonykabát voltak. A ruhája olyan volt, mintha éppen a skatulyából szedték volna ki és maga is egészen simára volt borotválva, haja ki volt sütvé. Arcza semmi különös tulajdonságot nem árult el; nem volt se szép, se csunya; nem látszott se hülyének, se nagyon értelmesnek. Termete közepes volt, arcza, szája, homloka olyan, aminő az átlagembereké. Semmi különös ismertető jele nem volt.

Az idegen udvariasan köszönt és kérdezte:

- Itt lakik Svarcz ur?

- Igen.

- Mikor beszélhetnék vele?

- Nappal mindenestre hamarább, mint éjjel.

A fiatal ember kezdte türelmét elveszíteni. Augusztinovicz arcza azonban inkább árult el jókedvet, mint rosszindulatot.

- A ház tulajdonosa küldött Svarcz urhoz, - folytatta a fiatal ember, - hogy tőle Lula grófnő lakását és viszonyait megtudjam. Ön is nyújthatna talán fölvilágosítást ebben a tekintetben?

- Oh, kérem, szívesen. A grófnő nagyon szép.

- Nem arról van szó...

- De igenis, arról... Mert ha én azt mondtam volna, hogy rut, mint az éjszaka, bizonyára nem lenne kedve hozzá, hogy vele megismerkedjék?... Ugy-e bár?!

- A nevem gróf Pelski. Unokabátyja vagyok a grófnőnek...

- Én pedig biztosíthatom uraságodat, hogy én nem vagyok az unokabátyja.

Az idegen összeránczolta a homlokát.

- Ön vagy tréfál, vagy nem akar megérteni engem...

- Egyáltalában nem, ámbár Witzbergné is mindig ezt szokta mondani... Ismeri ön Witzbergnét?... Nagyszerű egy asszony! Van egy leánya is, amellet nagyon gazdag.

- Uram!

- Hallja, valaki jön fölfelé a lépcsőn... Valószínűleg Svarcz... Talán nem... Fogadjunk, hogy Svarcz?... Nos?

Az ajtó kinyílt és belépett Svarcz. Meglepetten nézett a nem várt idegen alakra.

- Van szerencsém az urakat egymásnak bemutatni - szólt Augusztinovicz. - Pelski ur... Svarcz.

Svarcz vizsgálódva nézte az idegent. Pelski aközben előadta jövetelének célját. Svarcz, ha nem is jókedvvel, de minden vonakodás nélkül közölte Lula címét.

- Ajánlom magamat, - tette a gróf távozásakor hozzá. - A grófnő valószínűleg nagyon fog örülni, hogy egy unokabátyjával megismerkedhetik. Csak kár, hogy két hónappal előbb egy rokona sem jelentkezett.

Pelski valami érthetlent morgott a bajusza alatt. Ugy látszott, Svarcz megjelenése imponált neki.

- Minek adtad oda neki Lula címét? - kérdezte Augusztinovicz Svarczot, mikor az ajtó bezárult.

- Mert nevetségessé tettem volna magamat, ha nem adom oda.

- Én nem akartam odaadni, mig te nem jöttél.

- Hát mit mondtál neki?

- Mindenféle kifogásokat. Nem tudtam, hogy mit szólsz hozzá.

- Hisz ha nem mondom meg, akkor is ráakad.

- Kíváncsi vagyok, mi lesz ma Witzbergéknél... Elmegy ma hozzájuk?

- Nem.

- Holnap.

- Holnap se.

- Hát mikor?

- Soha!

- Nem vitézség ám, öreg, ha a veszély elől menekülünk.

- Tudod, én nem vagyok se kóbor lovag, se Don Quichote, én inkább elkerülöm a veszélyt és győzők másutt, mint hogy kihivjam és elessem. Ez nem középkori értelemben vett lovasgiasság ugyan, de józan gondolkodás.

Egy ideig csend honolt a szobában.

- Voltál tegnap Helénánál? - kérdezte végre Augusztinovicz.

- Voltam.

- Mikor lesz az esküvő?

- Mihelyt a doktori diplomám megkapom.

- Meglehet, jobb is, ha a dolog így végződik rád nézve.

- Hogy érted ezt?

- Nem tudom, megharagszol-e érte, de én Lulában nem tudok megbizni.

Svarcz szeme sajátságosan csillogott. Kezét rátette Augusztinovicz karjára.

- Kérlek, ne beszélj ilyeneket! - mondta nyugodtan, de nyomatékkal.

Azt akarta, hogy a grófnő, akit véletlen elszakított tőle, tisztán és sértetlenül maradjon meg előtte. Ugy szólván áldozott emlékének.

- Mit mondjak neki, ha rólad kérdezősködik? - kérdezte Augusztinovicz rövid idő múlva.

- Mondd meg neki az igazat... Megmondhatod, hogy mást veszek el.

- Én más valamit akarok neki mondani.

- Miért?

- Csak!

- Beszélj világosan!

- Ő szeret téged.

Svarcz egészen elvörösödött. Érezte, hogy Lula is szereti őt, de így más szájából hallani mégis váratlan volt. Valami ideges borzongás futott végig ereiben.

- Hogy tudod? - kérdezte.

- Malinka mondta... Ő mindent megmond nekem.

- Mindegy... mondd meg Lulának, hogy mást veszek el szerelemből és kötelességből.

- Amen! - tette hozzá Augusztinovicz.

Este Augusztinovicz elment Witzbergékhez. Malinka nyitotta ki az ajtót.

- Ön az? - kérdezte.

Augusztinovicz megragadta a kezét és többször megcsókolta.

- De pan Ádám, nem szabad! - tiltakozott Malinka.

- Szabad! - válaszolta Augusztinovicz a legmélyebb meggyőződés hangján. Aztán míg köpenyét levetette és keztyűit lehuzta (rendkívül elegánsan volt öltözve), kérdezősködött.

- Nem volt itt délután egy fiatal ember?

- De volt... este megint eljön.

- Annál jobb.

Belépett Malinkával a szalonba, amely láthatólag valami előkelő vendég fogadására volt rendbehozva. Az asztalon két nagy lámpa égett, a zongora nyitva volt.

- Svarcz ur miért nem jött el ma este? - kérdezte Malinka.

- Valószínűleg ezt fogja kérdezni Lula grófnő is... engedje meg, hogy majd az ő kérdésére válaszoljak.

A grófnő nem is váratott sokáig magára. Belépett, egészen feketébe volt öltözve, néhány gyöngyszem volt a hajában.

- És Svarcz ur? - kérdezte rögtön.

- Nem jön.

- Miért?

- El van foglalva. Jövőjéről gondoskodik... Dolgozik.

- És ön nem segít neki ennél a munkánál?

- Isten mentsen az ilyen munkától!

- Nagyon nehéz talán?

- Mint minden kezdet.

- Kíváncsi vagyok rá.

- Hja! a kötelesség minden előtt.

- Azt gondolom. Svarcz ur is így gondolkozik.

- Most pedig különösen... De jön valaki... az unokabátyja, grófnő! Nagyszerű fiatal ember.

Pelski belépett a szalonba, utána Witzbergné. A kölcsönös üdvözlések után általános dolgokról beszélgettek. Augusztinovicz alig szólt közbe. Egy karosszékekben ült félig behunyt szemmel, miközben a lehető legközönyösebb arcot vágta. Szokása volt, ha valakit meg akart figyelni, félig behunyta szemét. Ilyenkor semmi sem került el a figyelmét. Pelski gróf Lula mellett ült és élénken beszélgetett vele. Ujjjaival a monokli zsinórját csavargatta.

- Mielőtt Kiebbe jöttem, - mondotta - nem is volt tudomásom arról a nagy csapásról, amely az egész családot érte édesatyjának halálával.

- Ismerte őt talán?

- Nem. Csak azokról a szerencsétlen perekről és egyenetlenkedésekről tudtam, amelyek családukat oly sokáig kétfelé szakították. Eddig távol voltam hazámtól, az egész dolgot alig ismertem. Kievi utam éppen a kibékülés céljából történt.

- Hogyan, rokona ön atyámnak?

- Mindez ideig külföldön tartózkodtam, családi viszonyainkkal nem vagyok eléggé ismerős. Ezt a rokonságot sem ismerőseimnek, hanem ugyszólván csak a véletlennek köszönhetem.

- Mennyiben?

- Atyám halála után, mikor magam vettem kezembe jószágaim vezetését, egy alkalommal sokáig kutaszkodtam régi papirok között és akkor rájöttem, hogy családuknak nemcsak rokon, hanem még czimerünk is egy és ugyanaz.

- Szóval akkor a mi ismeretségünk tisztán a véletlen szerencsén alapszik?

- A magam részéről áldom ezt a véletlen szerencsét.

- Én is nagyon örülök neki.

Lula maga elé nézett. Kezével köténye sarkát gyűrögette. Azután megszólalt:

- Hogy talált ide tulajdonképpen?

Augusztinovicz ajkán mosoly játszadozott.

- Nagyon sokáig kellett fáradoznom, míg rá tudtam a lakására akadni, grófnő. Ez az úr - Pelski szemével Augusztinovicz felé intett - sajátságos felvilágosításokat ad, ha nála kérdezősködnék. Szerencsére jött a lakótársa és ő mindent megmondott.

- Azelőtt egy házban laktunk az urakkal.

- És hogy ismerkedtek meg?

- Mikor atyám nagyon beteg volt, Svarcz ur ápolta. Ő hozott ide Witzbergékhez is. Nagyon sokat köszönök neki.

Augusztinovicz lezárt szempillái kinyíltak. A gunyos vonás egyszerre eltűnt arczáról.

- Svarcz ur doktor? - kérdezte a gróf.

- Nemsokára az lesz.

Pelski valamin gondolkozott.

- Heidelbergben ismertem egy Svarcz nevű professzort... Nem rokona talán?

A grófnő elvörösödött:

- Nem... nem tudom.

Augusztinovicz ültéből egyszerre felegyenesedett. Gunyos arczczal fordult a grófnőhöz.

- Azt gondolom, Svarcz már megmondta egy alkalommal, hogy kik a szülei?

Lula teljesen zavarban volt. Félig értelmetlenül dadogta:

- Nem emlékszem... már elfelejtettem.

- Nem-e?... Kérem, akkor megmondhatom én is. Svarcz Zomogrodban született és az apja ugyanott kovács volt.

Pelski Lula grófnőre nézett és szinte résztvevő hangon mondotta:

- Sajnálom, kedves rokon, hogy a sors arra kényszerítette, hogy más osztálybeli emberekre szoruljon.

Lula felsóhajtott. Nagyon jól tudta, hogy ő ezeknél a nála alacsonyabb rangú embereknél támogatást, otthont, segítséget talált és hogy nekik százszorta többet köszönhet, mint ennek az új rokonnak, de szégyelte magát és nem mert szólani. Szerencséjére Witzbergné teával kínálta a vendégeket. Lula felhasználta az alkalmat, szobájába futott és ágyára ülve, kezébe temette arczát. Gondolatában Svarcz szobájában képzelte magát:

- Ott ül az asztalnál és tanul, én pedig itt úgy beszélek róla, mint egy teljesen idegen emberről... Minek is kellett Augusztinovicznak megmondani, hogy kovács volt az apja.

A legkülönösebb érzések és gondolatok háborogtak benne. Még akkor is, mikor a szalonba visszatért, nem tudott felocsudni zavarából. Ott ült Pelski mellett, de minden perczen félénken tekintett Augusztinoviczra. Attól félt, hogy megint egy ilyen kellemetlen közbeszólást talál mondani.

- Azt hiszem, te nem érzed magad egészen jól - mondta Witzbergné és a leány forró homlokára tette kezét.

Malinka teát töltött Lulának. Nevetve mondotta:

- Azt hiszem, nincs neked semmi bajod, csak szórakozott vagy kissé.

Lula nem válaszolt. Tea után a zongorához ült és Chopin egyik mazurkáját kezdte játszani. Arcza még mindig ideges nyugtalanságot árult el. Augusztinovicz hamar tisztában volt Lula lelki állapotával. Szinte magyarázta önmagának.

- Zavarban van, azért zongorázik. Meg talán azért is, hogy ez az arisztokrata majom hallja a művészetét.

Hazamenőben tovább és komolyabban gondolkozott Svarczról és a grófnőről, mint azt tőle várni lehetett volna.

- Az ördögbe is, mi lesz ebből? - mormogta szüntelenül.

Gondolataiba merülve hazaért. Svarcz még nem aludt, hanem könyökére támaszkodva ült az asztal mellett és tanult.

- Voltál Witzbergéknél? - volt az első kérdése.

- Voltam.

Svarcz arczáról leritt a türelmetlenség és kíváncsiság. Láthatólag szerette volna Augusztinoviczot az est felől kérdezgetni, de büszkesége nem engedte. Ismét könyve fölé hajolt és tanulni kezdett. Egyszerre becsapta a könyvet, felállt és kétszer-háromszor végigsétált a szobában.

- Hát voltál Witzbergéknél?

- Mondom már, hogy voltam.

Svarcz erre morgott valamit magában. Augusztinovicz megkérdezte:

- Valamit kérdezni akarsz talán?

- Semmit!

Megint a könyvhöz ült.

XV.

Eltelt néhány hét. A viszonyok alig változtak valamit. Svarcz nem járt Witzbergékhez, míg Pelski mindennapos vendéggé vált. Augusztinovicz is mindennap eljárt, ámbár ketten nem tudták egymást kiállani.

Egy este Svarcz látszólag odavetőleg megkérdezte Augusztinoviczt:

- Te, hogy tetszik Pelski a grófnőnek?

- Pelski?... Sehogy. Ő mindenkinek a szemében csak nulla.

- Tulajdonképpen mi kifogásod van ellene?

- Kifogásom nincs, de mégis semmi ember. Társalog a hölgyekkel, úgy, ahogy tud, új divatu kabátokat hord, szépen begombolja glaszé keztyűit, szimmetrikusan köti meg nyakkendőjét, a fehérre rámondja, hogy fehér, a feketére, hogy fekete... de semmi eredetiség, egyéni érték nincs benne.

- Te en gros ítéled meg az embereket.

- En gros!... en gros!... Én azt tartom, hogy a szabómérték biztosabban mutatja az emberek mellbőségét, mint a Phidias szobrai.

- Beszélj világosabban!

- Beszelnék, csak tudnám, hogy mit mondjak tulajdonképpen... Véleményem szerint Pelski az átlagemberek közé tartozik, akik a középutat tapossák. Amellett a világ előtt teljesen korrekt és becsületes, mert semmiféle gáztettet nem követett el... Hanem hagyj békét ezekkel a kérdésekkel. Beszéljünk inkább másról, talán a filozófiai rendszerekről. Vagy én elénekelek egy kuplét.

- Ne... Beszéljünk csak róla.

- Jó, de akkor tömd meg a pipámat.

Svarcz megtömte a pipát, maga is cigarettára gyújtott és járkálni kezdett a szobában.

- Én nem akartam neked addig róla beszélni, - kezdte Augusztinovicz - mert nem akartalak vele boszantani. Ha azonban magad kívánsz, szívesen a rendelkezésedre állok. A dolog úgy áll, hogy Pelski valami uton-módon megtudta, hogy a grófnak volt egy leánya, aki most teljesen árva lett. Az emberek pedig hiuk és szeretik a gazdag rokon szerepét játszani a szegény rokonnal szemben. Kinek ne tessen ez a szerep?... No de különben is természetes. Ha valaki gazdag, szívesen támogatja a szegény rokont, különösen ha leány, amellyel árva és szép. Adja előtte a nagylelkűt, elkápráztatja jóságával és így lassankint valósággal ideállá, a legnemesebb emberré magasodik.

- Te Pelskiről beszélsz?

- Nagyon természetesen. Pelski meglátogatta először a grófnőt pusztán kíváncsiságból, azután megtetszett neki ez a szerep és nem is hagyta abba. Pelski tuczatember, arisztokrata, egy szóval nulla,... azonban ha a hozományra nem fektet súlyt...

- Mit mondasz!... Lehetetlen.

- Már hogy volna lehetetlen? Nem akarod talán magadat elkápráztatni... nem vagy asszony, vagy gyerek. Te tudad, hogy mit teszel, mikor Heléna kezét kérted meg.

Svarcz hallgatott. Rövid szünet után Augusztinovicz folytatta:

- Mondom, Pelski fiatal és gazdag. A grófnő tetszik neki és a hozomány kérdése valószínűleg mellékes előtte... A fő az, hogy Lula tetszik neki.

- És föltéve, hogy nem törődik a hozománnyal, mi következik ebből?

- Az, hogy Lulából Pelski grófné lesz.

- Hát azt hiszed, hogy beleegyeznek? - kérdezte Svarcz izgatottan.

- Öreg, mondd meg, mit használ ez a hiábavaló fecsegés? Ma még lehet, hogy nemet mondana, de néhány hónap múlva okvetlenül beleegyeznek. Ha te elmennél Witzbergékhez, megbirkózhatnál a gróffal, így azonban nincs más választása.

- Miből gyanítod ezt?

- Miből?... Első este, mikor Witzbergéknél Pelskivel találkoztam, hallottam, a mint Pelski kérdezte, hogy ki tulajdonképpen Svarcz és milyen családból való. A grófnő zavarba jött és azt mondta, hogy nem tudja. És mikor én megmondtam, hogy igenis tudnia kell, hogy te egy kovács fia vagy, elvörösödött és haragjában majdnem sirva fakadt. Most már tudod!

Svarcz úgy érezte, hogy dühét csak sirással csillapíthatná le.

- Látod, - folytatta Augusztinovicz - ami Pelskit illeti, ő a saját szempontjából fogja fel a dolgot, egészen helyesen jár el. Minduntalan czimükre, a családi méltóságra, magas összeköttetéseikre emlékezteti a grófnőt. Alapjában maga is nagy arisztokrata, Pelski pedig ügyesen jár el, mikor hiuságát élesztgeti és gőgöt ébreszt benne. Ilyenformán a legbiztosabban távolítja el tőlünk.

A beszéd után leült, hanyatvágtat magát és mindenáron azon iparkodott, hogy a pipafüstkarikákon az ujját átdugja. Svarcz egy helyben állt és mereven bámult a padló egyik pontjára. Végre megtörte a csendet:

- Megmondtad-e neki, hogy én elveszem Helénát?

- Nem én.

- Miért nem?

- Azt mondtam neki, hogy te a vizsgákra készülsz és nem mehetsz el hozzájuk. Válasszon közted és Pelski között teljesen a saját belátása szerint. A házasságod okvetlen döntene, még pedig a Pelski javára.

Svarcz közelebb lépett Augusztinoviczhoz, megfogta a karját, hogy ujjai szinte belemélyedtek a husába.

- És ha én lennék a nyertes? - kérdezte hevesen.

- Eredj a pokolba és ne szoríts ennyire. Tedd fel ezt a kérdést magadnak.

Merően egymás szemébe néztek, mintha ellenségek lettek volna. Azután Svarcz elbocsátotta Augusztinovicz karját és elkeseredetten az ágyra vetette magát. Társa egy ideig csaknem gyűlölködve nézett rá. Egyszerre arcza szánakozó kifejezést öltött és ő maga szinte bünbánólag lépett az ágyhoz. Megrántotta Svarcz kabátját és békülékeny hangon mondta:

- Öreg!

Svarcz nem válaszolt.

- Ne haragudj, öregem! Ha te leszel a nyertes, őrizd meg emlékedben, mint valami szentet és mondd neki, hogy haladjon ő is a kötelesség útján, amint te megtetted.

XVI.

Heléna majdnem maga sem hitt boldogságában. Készülődött az esküvőre. Eddigi életének vége szakadt, új élet előtt állott. Mindazonáltal nagyon is érezte azt az óriási űrt, amely múltja és jövője között tátongott. Sokszor majdnem összefüggés nélkül, hirtelen mondta Svarcznak:

- Nem, én ekkora boldogságra nem vagyok érdemes.

És ez az asszony, akit a szerelem tett csaknem örültté, de akit végtelen szeretete gyógyított is ki, a maga szempontjából feltétlenül helyesen gondolkozott. Eddigi életének tapasztalataiból jót már alig remélhetett. Élete ugyszólván nem a saját medrében folyt már régóta. Vannak csillagok, amelyek sokáig keringenek magánosan a végtelen űrben, míg egy-egy hatalmasabb bolygó magával ragadja őket és kényszeríti, hogy mellette vándoroljanak. Hasonló volt ehhez a Heléna esete. Heléna pályája találkozott a Svarczéval és szinte öntudatlanul követte őt. Svarcz nyugodt méltóságába helyezte bizalmát. Boldogságáról is csak föltételesen, vele kapcsolatban mert beszélni:

- Ha ő akarja, boldog leszek, - gondolta sokszor, ha magában elmélyedve, jövője jutott eszébe. Bizalma határtalan volt nemcsak Svarcz egyéniségében, hanem hatalmában is.

Miközben így előre elképzelte magának jövőjét, folyton készült az esküvőre. Mint valami gyermek, úgy örült minden új dolognak, amely az esküvő közeledését jelentette, özvegy volt már, de azért fehér ruhában akart az oltár elé menni. Ez különben Svarcznak is tetszett. Jó hangulatával együtt lassan egészsége is teljesen visszatért. Tevékeny volt és a legaprólékosabb dolgokról is gondoskodott. Vonásai nemesek lettek és megszépültek a boldogság hatása alatt. Az emberektől irtózó teremtségből, a madárból, amelynek szárnyait megnyirbálták, megint nő lett, aki tudatában volt saját egyéni értékének, ha ez nem is nyilatkozott meg másban, mint hogy szerették. Az esküvő napja pedig folyton közeledett.

Svarcz közel volt már a doktorátus letételéhez. Teljesen el volt foglalva tanulásával, olyannyira, hogy egészsége is megérezte. Álmatlan éjjelek és a szüntelen munka halványnyá tették az arcát. Lesoványodott, szemüregei alatt kékes aláfutások látszottak. Valósággal lázasan tanult és ami fentartotta, tulajdonképpen csak az volt, hogy mindenáron tiszteletreméltó állást akart magának biztosítani a társadalomban. Még egy dolog fokozta különösen izgatottságát vizsgái előtt. Az a pénzösszeg, amelyet hazulról hozott magával, mikor az egyetemre jött, teljesen elfogyott. A kiadások nagyobb része és az élet gondjai nagy részben már Augusztinoviczra hárultak. Augusztinovicz teljesen leszokott az ivásról és jóval többet keresett, mint Svarcz. Zeneórái jól jövedelmeztek és mellékfoglalkozásai nem vonták el a folyton felhalmozódó tanulni valóktól, mert tehetségével nagyon könnyen ki tudta pótolni a hiányzó időt és kedvet. Witzbergéket még mindig naponta meglátogatta. Malinka mindig kifutott, hogy ajtót nyisson neki, de kezét el-elkapta előle, mert Augusztinovicznak szokása volt, hogy egymásután ötször-hatszor is megcsókolta. A leány szerette őt. És a fiatal ember komolyan vonzódott-e hozzája? Inkább nem, mint igen, mert múltja csaknem minden mélyebb érzést kiölt belőle. Igazi érzés egy fillérre való sem volt benne. Ez azonban nem akadályozta meg, hogy kitűnő pajtás és élvezetes társalgó ne legyen. Ha volt benne még valami rokonérzés, azzal Svarcz irányában viseltetett.

Az összes érzések közül, amelyek az embereknek egymáshoz való viszonyát szabályozzák, a rokon- és ellenszenv volt benne némiképpen kifejlődve. Malinka iránt például szimpátiával viseltetett, míg Lula ellenszenves volt neki. Miért volt viszonya ilyen a grófnővel szemben? Különböző, okai voltak reá. Lula mindig hidegen, csaknem méltóságosan fogadta és amellet

grófnő volt. Augusztinovicznak rendesen szerencséje volt a nőknél s ezt kiapadhatatlan jó kedélyének, majdnem cinizmusának köszönhetette, amelylyel mindenütt otthon érezte magát. Amellett meg volt benne a tehetség, hogy minden társaságban, amelybe belekerült, forogni tudott. Ahol akarta, tudta érvényesíteni ügyességét és szellemét. Gyakran szokta mondani, hogy az a könnyűség, amelylyel mindenütt fel szokott lépni, a megjelenés biztossága örökölt tulajdonság nála. Tényleg azonban szüleit sohasem ismerte, sőt azt sem tudta, hogy kik és mik voltak. Mindamellett azt tartotta róluk, hogy nem lehettek közönséges emberek. Rendesen el szokta mondani azt az ismeretes viczcset, hogy Napóleon nagyanyja és az ő dédanyja - két különböző személy volt. Ilyenformán bebizonyította a Bonaparteokkal való rokonságát is.

Minden kiváló tulajdonsága és szellemessége mellett azonban Lula elintén kevésbe vette Augusztinoviczt. Ennél az elasztikus, könnyelmű fiatal embernél sokkal jobban magára vonta a figyelmét Svarcz szilárd jelleme, törhetetlen akarata és kitartása. Mikor aztán valóságos vonzalmat kezdett érezni Svarcz iránt, Augusztinovicz egészen a háttérbe szorult. Így állottak a dolgok, mikor Pelski megjelent. Ettől fogva, különösen mióta Svarcz látogatásai is kimaradtak, Lula teljesen megváltozott. Félni kezdett Augusztinovicztól, mert az rajta mindent ellenszenvének szemüvegén át vett szemügyre. Lula nem tudta vele szemben többé a közönyöst adni; félt. Augusztinovicz nem ritkán olyan dolgokat talált Pelski előtt megjegyezni, amelyek őt kellemetlenül érintették. Eleintén egyet-mást kérdezett tőle Svarcz felől, mikor azonban mindig ugyanazt a választ kapta, hogy tanul, lassankint felhagyott vele. Mégis gyakran, ha Augusztinovicz belépett, aggódva tekintett reá, mintha valami hirt várt volna tőle Svarcz felől. Az aggodalom különben egészen természetes is volt. Mert akár szerette őt Svarcz, akár nem, mégis csodálatos volt, hogy most róla csaknem egészen megfeledkezett. Érezte, hogy Augusztinovicz válaszai nem viselik a teljes őszinteség színét magukon. Lehetetlen volt, hogy Svarcznak még a legkitartóbb tanulás alatt is csaknem teljes két hónap alatt ne lett volna egyetlenegy szabad percze, hogy legalább akkor hozzá eljőjön és hogyléte felől kérdezősködjék. Minthogy Pelski megérkezése és Svarcz kimaradása csaknem egy időbe esett, joggal kereshetett összefüggést a két dolog között. Felvilágosítást egyedül Augusztinovicz adhatott volna, ő azonban nem tette meg.

Egészen Lula lelkiállapota ez idő alatt nyugtalan, izgatott volt. Pelskinek nem volt nehéz, hogy gondolatban a reá várakozó fényes jövő képét csillogtassa a szeme előtt, ahol minden kényelem, gazdagság, szolgák, fogatok álltak a rendelkezésére. Lula mindezt átélte gondolatban, de ha magára maradt szobácskájában, ismét csak Svarczra gondolt. Miért nem jön?

Svarcz azonban állhatatosan távol maradt, Pelski pedig mind nyiltabban lépett fel, mint vetélytárs. Lula, akit Svarcz közönyössége erősen sértett, már most boszúból is bármely pillanatban odaadta volna kezét Pelskinek. Különben is a hagyomány, a rokonság az ő oldalára vonta. Könnyen előre lehetett látni, hogy ki lesz a győztes. Pelski minden igyekezetével azon volt, hogy azt a kis borut, amely Lula homlokán honolt, eloszlassa. És ez gyakran sikerült is neki. Lula néha teljesen visszanyerte jókedvét, mulatott, nevetett, tréfált a körülötte levőkkel. Egy ilyen alkalommal Augusztinovicz csendesén odaszólt Malinkának:

- Nézze, milyen kihívóan viselkedik Lula. Valósággal kokett.

- Nem, - válaszolta Malinka szomorúan. - Még egyszer emlékeztetni fogom ezekre a szavakra.

Augusztinovicz valószínűleg maga sem mondta volna ezt, ha látta volna, hogy Lula akárhányszor ezen jókedvűen eltöltött esték után az ágyra borult és keservesen zokogott és órákon át alig tudott magához térni. Szegény Lulának senkije sem volt, akinek keserűségeit és a nehéz küzdelmet, amely bensejében folyt, megvallhatta volna. Azelőtt még talán Malinkát átölve bevallott volna neki mindent, most azonban már Malinka is idegen volt neki, vagy nem állott olyan közel hozzá, mint azelőtt. Malinka a szerelmesek aggodásával Augusztino-

viczot féltette tőle és különösnek találta Lulának a Pelskihez való helyzetét. Lula pedig kételkedni kezdett abban, hogy Svarcz szerette-e valaha őt.

Pelski folyton a reá váró kényelmes jövő képeit csillogtatta előtte. Az idő pedig telt és az idő a költő szavai szerint «rossz kertésze a viruló rózsáknak».

XVII.

Malinka gyakran megkísértette, hogy Augusztinovicztól Svarcz kimaradásának igazi okát megtudja. Augusztinovicz azonban mindig valami kifogással élt, vagy egyszerűen füllentett. Maga részéről Svarcz teljesen meg volt győződve, hogy Lula mindent tud.

- Elbeszéltem neki mindent, - mondta Augusztinovicz.

- És ő?... ne titkolj el semmit.

- Már mint Lula?

- Igen.

- Mi közöd hozzá.

Svarcz mérges volt, de nem kérdezősködött tovább. Szégyelte magát, érezte, hogy kérdései gyengeségre vallanak. Majdnem félelemmel tapasztalta, hogy minden törekvése mellett nem tud feledni. Voltak pillanatai, mikor kész lett volna becsületét, kötelességérzetét, mindent elvetni magától, hogy egy pillanatra Lula vállára hajtsa fejét. Nem tudott emlékezéseinek hatása alól szabadulni. Eddig még győztes maradt az önmagával vívott küzdelemben, de most, mióta így megváltozott, maga sem tudta, hogy mi történik vele a jövőben? Azelőtt gondolkozása nyugodt, higgadt, majdnem flegmatikus volt, most azonban minden forrott, viharzott benne. Tulajdon maga előtt minden értékét elvesztette és gyakran az üres érzelgősség kerekedett benne felül.

Körülbelül két hónappal a Lulával való szakítás után egy éjjel Augusztinovicz felébredt álmából és látta, hogy Svarcz még felöltözve ül az asztalnál és kinyitott könyv hever előtte. Az óra ingája egyhanguan, lassan ketyegett, mutatta a perczeket, a lámpa barátságos világot árasztott szét a szobában és sajátságos fényt vetett Svarcz vöröses szakállára és halovány arczára. Svarcz maga lecsukott szemekkel dőlt hátra karosszékében. Azt lehetett hinni, hogy alszik, de észrevehető arcjátéka mást mutatott. Szája szélén mosoly játszadozott, mintha valami édes álomkép lebegett volna előtte. Augusztinovicz egy ideig figyelmesen nézte, azután felült ágyában és valamit mormogott:

- Mire gondolhat most ez a szerelmes bolond?... Akármilyen legyenek, ha nem vágom az egyik párnámat hozzá? A semmire való! Hozzávágom a párnámat mindenesetre, nem bánom, ha leütöm a lámpát!...

Befejezte hadikészületeit, hajítani készült, egyszerre azonban hirtelen a paplan alá bujt. Svarcz felnyitotta a szemeit.

- Kiváncsi vagyok, mi lesz most? - morogta Augusztinovicz, miközben a mélyen alvót tette.

Csodálkozása pillanatról-pillanatra növekedett. Svarcz gyanakodólag tekintett körül, aztán mint valami gonosztevő, kutatni kezdett az asztalfiókban valami után.

- Csak nem akarja magát főbelőni, vagy megmérgezni, - gondolta Augusztinovicz kissé megijedve.

Jelenleg azonban Svarcz egyáltalában nem gondolt ilyesmire. A tárgy, amelyet előkotort, kicsiny, összegyűrött keztyű volt, bizonyára valami emlék.

Ostobaságok tekintetében sokkal állandóbb és kevésbé eltérő a különböző generációk gondolkozásmódja, mint okos dolgokban. Svarcz, mint valami középkori lovag, szájához emelte a keztyűt és megcsókolta. Társa azonban már nem tudta türtőztetni magát, hanem hangosan odakiáltott:

- Szégyeld magad, öreg!...

Tényleg volt valami megalázó ebben az elérékenyülésben, amint azt később Svarcz önmaga előtt beismerte.

Másnap Svarcz már korán reggel távozott hazulról, hogy az Augusztinoviczczal való diskurzust, aki komolyan neheztelt rá, elkerülje. Augusztinovicznak csakugyan úgy tűnt fel, mintha Svarczban is csalódott volna és nem egyszer mondogatta:

- Ő is csak olyan ügyefogyott, mint a többi...

Ez a gondolat azonban mindig azt a kellemetlen érzést keltette benne, amelyet akkor érzünk, ha egy eddig nagyon tisztelt személyt megszűnünk becsülni. Máskülönben szentül meg volt róla győződve, hogy Svarcz még vissza fog térni Lulához.

- Potkanskiné vagy meghal, vagy megőrül, - vélekedett - ezek pedig egymáséi lesznek... Ha meg kell halnia, hadd haljon meg... Svarcz egész biztosan visszatér Lulához, sőt mint bűnbánó fog visszatérni.

Szerette magával elhíttetni, hogy ő nőgyölölő és hogy nem törődik velük semmit. Most azonban folyton azon gondolkozott, hogy értesitse-e Lulát Svarcz házasságáról. Végre ismét csak azt határozta, hogy hallgatni fog.

- Helénával keveset törődöm, - gondolta - hiszen Svarcz csak vissza fog térni Lulához. Ha azonban most elmondok mindent, akkor már késő lesz, bizonyára késő. Hallgatok tehát, mert hallgatni arany.

Augusztinovicz Helénát Lula fölé helyezte és őszintén óhajtott volna, hogy Svarcz őt vegye el. Ez az óhaj azonban inkább a Svarcz iránti vonzalmán alapult. Lulát különösen azért nem akarta elhatározásában Svarcz házassági hire által befolyásolni, mert meg volt győződve, hogy Lula anélkül is Pelskit fogja választani. Számított rá, hogy akkor megmondhatja Svarcznak:

- Látod, öregem, Lulának én nem szóltam egy szót sem Helénáról, nem tudta, hogy te más szeretsz és ő mégis elfogadta a Pelski kezét.

Aztán megint más jutott az eszébe. Ha Svarcz nem tér vissza Lulához és ha Lula Pelskihez megy nőül, Lulának fog Svarcz nevében gratulálni.

- Svarcz sok szerencsét kíván méltóságodnak... Crescite et multiplicamini! Ő már régen el van jegyezve, szeret és viszonszeretik.

Az lesz neki a legnagyobb elégtétel!

XVIII.

Az idő mult, de Svarcz nem tért vissza Lulához. Malinka egyszer megjegyezte Augusztinovicz előtt:

- Pelski a legközelebbi napokban nyilatkozni fog Lulánál.
- És ha ő nem teszi, egy szép napon megteszi Lula, - mondta Augusztinovicz.
- Ön nagyon is igazságtalan Lulához.
- Majd meglátjuk.
- Nem, Ádám, Lula roppant büszke és ha elfogadja Pelskit, azt tisztán sértett önérzetből teszi, mert látja, hogy Svarcz irányában egészen közönyös. Különben is Pelskin kívül nincsen senkije, ő az egyedüli, aki érdeklődik iránta. Lula nagyon jól tudja, hogy másra nem számíthat.
- Hát Lula még számítani is tud?

Malinka ezért a megjegyzésért megharagudott.

- Igenis, ő számított Svarczra és csalódott. Ki veheti ezt zokon tőle, ha Svarcz feléje sem néz? Érti, uram.

Augusztinovicz hallgatott.

- Fájdalmasan csalódott, - folytatta Malinka - és csak én tudom igazán, hogy mennyit szenvedett. És noha most már nem oly benső a barátságunk, mint volt, mégis látom kinjait és vergődését. Tegnap, mikor szobájába léptem, könyezve találtam. Kérdeztem, mi baja és ő eltagadta. Azt mondta, hogy migrénje van. Mikor meg akartam ölelni, gyengéden ugyan, de elutasított. Aztán megmondta, hogy nagyon el van keseredve, azért sirt. Nos, mit szól ehhez?
- Én kérdem: mit bizonyít mindez?
- Azt, hogy neki nagy áldozatba kerül, hogy Svarczról lemondjon... Hanem mondja meg őszintén, miért nem néz Svarcz már hónapok óta felénk?
- De miért jönne el?
- Akkor Lula bizton kikosarazná Pelskit.
- Nevetséges... kikosarazná!
- Maga mindenen nevet... De szép az Svarcztól, hogy így elhagyja Lulát?
- Ki tudja, mire gondol ő.
- Ő bizonyára tudja, hogy mit akar, - válaszolta Malinka nyomatékkal - hanem azt nem kellene Lula előtt eltitkolnia.

Még aznap meggyőződött azonban róla Malinka, hogy Svarcz nem ül úgy állandóan otthon, mint azt Augusztinovicz mesélte. Délután kint volt ugyanis anyjával a városban és látta Svarczot, amint egy más fiatalember társaságában sétált. Ő nem vette észre Malinkát, a leány azonban megdöbbsent sápadt arczszinén és beteges alakján. Ugy vélte, hogy megfejtette a talányt és magyarázatát adta, hogy miért nem akarta Augusztinovicz barátjának távolmaradását megokolni. Kezdte érteni, hogy miért kerülte mindig ezt a kérdést.

- Mindenesetre beteg volt, - gondolta Malinka - és megtiltotta Augusztinoviczknak, hogy ezt elárulja, nehogy Lulának aggodalmakat okozzon.

E pillanatban Svarcz a férfiak ideáljaként tűnt fel Malinka előtt.

Este, mint rendesen, megjelent náluk Augusztinovicz. Witzbergné, Lula és Malinka a szalonban voltak. Egyszerre Malinka megjegyezte:

- Én már tudom, hogy Svarcz miért nem volt oly régóta nálunk.

Lula szemei felcsillantak, alig tudott uralkodni magán. Izgatottsága azonban elárulta a nagy lelkitusát, amelyen átment.

- Szegény, nagyon beteg lehetett, hisz oly sápadt, mintha a sirból kelt volna ki, - vágott közbe gyorsan Witzbergné.

- Mi bajod, Lula... Rosszul érzed magadat?

- Semmi, semmi... Rögtön visszajövök.

Lulának elállt a lélekzete és halotthalaványan futott szobájába. Witzbergné követni akarta, de Malinka visszatartotta:

- Nem szükséges őt követni, anyuska.

Azután Augusztinoviczhoz fordult:

- Nos?

Augusztinovicz idegesen harapdálta a szája szélét.

- Nos? Még most is szivtelen, kaczér nőnek tartja Lulát? Mit gondol?

- Lehet, hogy tévedtem... de...

Augusztinovicznak nem volt bátorsága, hogy az igazat megmondja. Hazatérve, Svarcznak nem szólt a történekről egy szót sem. Lula azalatt szobájába zárkózott.

Feje zugott és rettenetes gondolatok égették agyát. A nagy csendben szinte hallatszott keblének zihálása és szívének dobogása.

Svarcz, Pelski, Augusztinovicz, Malinka mind mintegy sűrű ködben körtánczot járó alakok tűntek fel előtte és ebből a gondolatzavarból emelkedett ki, mintha a sirból kelt volna ki Svarcz halvány, beteg alakja.

- Ő beteg, beteg! - ismételte folyton. - Meghal... nem jön el többé.

Szegény Lula egészen másként magyarázta meg magának Svarcz távolmaradását, mint Malinka. Ő azt gondolta, hogy Svarcz önfeláldozásból azért állt félre, hogy akadályt ne képezzen közte és Pelski között. Ezért szenved, ezért beteg. Gondolatai valósággal mardosták, kínozták... Honnan gondolhatta Svarcz, hogy ő Pelskivel boldogabb lesz, mint vele?... Talán nem bizott benne?... Igen, az lehet. Szemrehányta önmagának a perczeket, mikor biztató pillantásokkal, nyájas mosolyokkal és kedveskedő szavakkal tüntette ki Pelskit. Ugy érezte, hogy valósággal bünt követett el, mikor szégyenpírral az arcán el akarta Pelski előtt tagadni, hogy Svarcz egy kovácsnak a fia.

Ezuttal is kezébe temette a szégyentől kipirult arcát. Az a szégyenkezés azonban, a melyet most érzett, egészen másféle volt, mint a multkori. Ugy érezte ebben a pillanatban, hogy ha Svarcz maga is kovács lett volna, akkor is gyönyörűséggel csókolt volna meg bekormozott homlokát és szívesen nyugtatta volna fejét bőrköténnyel fedett mellén.

- Istenem, istenem, minden elhomályosodik előttem... Nem mertem volna hinni, hogy ennyire szeretem, - mondta szinte lázas állapotban magának.

Melle gyorsan emelkedett, szíve hevesen dobogott. Leborult a szobájában levő Mária-kép előtt és szinte felkiáltott hozzá:

- Istennek anyja! ha valamelyikünknek meg kell halnia, legyek én, de ne ő!

Azután némileg nyugodtabban kelt föl.

A következő napokban már Augusztinovicz sem jött el, hanem annál gyakrabban járt el a házhoz Pelski és mint Malinka megjósolta, csakugyan megkérte Lula kezét. Pelski, mikor látta, hogy Lula arcza milyen nyugodt, sőt majdnem mosolygó, egészen biztosnak érezte a sikert. Rettenetesen meg volt lepette, mikor határozottan tagadó választ kapott.

- Én mást szeretek, - volt a rövid, de annál tartalmasabb válasz.

Pelski tudni akarta, hogy ki az a másik. Lula minden habozás nélkül megmondotta. Azután, mint az ilyen esetekben a regényekben és szindarabokban is történni szokott, barátságáról biztosította. Pelski azonban távozásánál még a neki nyújtott kezét sem fogadta el.

- Maga nagyon sokat vett el tőlem, Lula, az egész boldogságomat. Adni pedig nagyon keveset ad érte: barátságát.

Szemrehányásáról azonban Lula rögtön eltávózkodása után megfélemedezett. Egészen más gondolatok foglalkoztatták. A szerelemnek megvan az a rossz oldala, hogy az ember mellette semmi másra nem tud gondolni. Lula úgy érezte, hogy valakinek meg kell gyónnia, amit érez. Benyitott Malinka szalonjába. Malinka az ablaknál ült és a homályban már csak az ablak üvegétől élesen elváló profilját lehetett kivenni. Egyszerre érezte, hogy Lula karjai nyaka köré fonódnak.

- Te vagy, Lula? - kérdezte csendesen.

- Én vagyok, Malinka, - válaszolt Lula. Odatette a zsámolyt Malinka lábai elé és fejét ölébe hajtva, megkérdezte:

- Kedves, jó Malinka, nem haragszol már rám?

Malinka válaszképpen a haját simogatta és úgy bánt vele, mint valami kis gyermekkel.

- Tudod, én nagyon, de nagyon vétkes voltam, - folytatta Lula. - Most azonban megint ráakadtam a saját szívemre... Oly jól érzem magam itt nálad! Emlékszel, ezelőtt milyen sokáig és milyen bizalmasan beszélgettünk mindig együtt? Tegyük ma is úgy!... Nem haragszol?

Malinka mosolyogva válaszolt:

- Ma megtehetjük, de később már nem... Akkor majd eljön valaki, aki téged elvisz és én magamra maradok.

- Azt hiszed, hogy eljön? - kérdezte Lula.

- Eljön, bizonyára. Szegény beteg volt, hiábavaló vágyódásból. Eddig nem tudtam megérteni, hogy miért nem akarta Augusztinovicz megmondani Svarcz távolmaradásának az okát. Most már tudom. Svarcz megtiltotta neki, hogy valahogy téged meg ne ijesszen.

- Én pedig azt gondolom, hogy nem akart Pelskinek az útjában állni.

- Igaz... és mi történik Pelskivel?

- Éppen mondani akartam. Ma nyilatkozott előttem.

- És te?

- Tagadólag válaszoltam neki.

Egy pillanatig csend honolt a szobában, aztán megint Lula szólalt meg:

- Még a kezemet sem akarta elfogadni, mikor eltávozott... Tehettem-e azonban másképp? Tudom, hogy eljárásom vele szemben azelőtt nem volt helyes. De most nem cselekedhettem másként, hiszen nem szerettem!

- Jobb későn, mint soha, Lula. Te a szivedre hallgattál és jól is tetted. Te csak Svarcczal lehetsz boldog.

- Igen, igen...

Lula egészen Malinkához simult és merően nézte az arcát. Közben egészen besötétedett. Kívül-belül tökéletesen csend volt, csak néha hallatszott egy-egy suttogó leányhang. Egyszerre a kapu csengőjét rázta meg valaki.

- Hátha ő az! - szólt Lula.

Azonban nem ő volt. Az előszobából behallatszott Augusztinovicz hangja, amint kérdezte:

- Itthon vannak a hölgyek?

- Lula, menj a másik szobába és rejtőzz el, - szólt Malinka hirtelen. - Én elbeszélem neki, hogy te Pelskinek kosarat adtál és megkérem, hogy mondja el Svarcznak. Akkor okvetlenül eljön. Ha akarsz, hallgatózzál.

Az ajtó kinyílt és Augusztinovicz belépett.

XIX.

Augusztinovicz állandóan félt attól, hogy Svarczot a Witzbergéknél történt dolgokról értesítse. Lulára vonatkozólag be kellett vallania, hogy nagyon csalódott. A leánynak minden arisztokratikus hajlamai és Pelski jelenléte mellett szeretnie kellett Svarczot, ha betegségének hite ennyire lesújtotta. Augusztinoviczot, ha erre gondolt, egészen elhagyta humora és szokott könnyelmű gondolkozásmódja. Önkéntelenül is tiszteletet kezdett érezni Lula iránt. Már pedig, hogy ő egy nőt becsüljön, ez annyira idegen volt előtte, hogy szükségképpen normális egyensúlyának kellett felfordulnia. Ugy érezte, mintha hazugságon kapták volna rajta. Ez a hazugság pedig éppen a nőkről alkotott eddigi véleménye volt. Egészben a dolog meglehetősen elkedvetlenítette. Svarczot általában kerülte. Félt is tőle, el is akart neki mindent mondani és így a dolgot mindig másnapra halasztotta. Végre különös viselkedése Svarczot is figyelmessé tette.

- Mi van veled, Ádám? - kérdezte.

- Kérdezd inkább, mi van Lulával - mondta Augusztinovicz.

- Lulával? Mit akarsz ezzel mondani?

- Semmit sem akartam. Csak éppen megjegyeztem.

- Augusztinovicz, te valamit titkolsz előttem!

- És annyira érdekel téged, ha Luláról hallasz valamit?

Svarcz hallatlan erőfeszítéssel megfékezte indulatait, de beesett arcza egészen elhalaványodott és szeme különös fényben uszott.

- Nos, hát megmondok mindent, úgy, amint van, - folytatta Augusztinovicz. - Ki tilthatja nekem, hogy megmondjam, hogy te nyertél. Vigyen el az ördög, ha nem mondok igazat... Ő szeret téged.

Svarcz kezével hátrasimitotta haját.

- És Pelski? - kérdezte szárazon.

- Még nem nyilatkozott.

- Tudja Lula az én dolgaimat?

- A tiedet?

- Igen... beszélj!

- Nem; nem tud még semmit, nem mondtam meg neki semmit.

Svarcz tompán, rekedten kérdezte:

- Miért jártál el így?

- Én azt gondoltam, Svarcz, hogy te még visszatérsz hozzá.

Svarcz kezeit tördelte, úgy hogy ujjai szinte ropogtak a nagy erőfeszítéstől. Augusztinovicz szavai megannyi szurásként érintették. Hogy ő visszatérjen hozzá?... Tudta jól, hogy ha visszatér Lulához, boldog lehet, de megöli vele Helénát és tönkreteszi vele saját becsületét, életének erkölcsi alapját. Mégis a kötelességérzet örült harczot vivott benne a szenvedélyvel Augusztinovicz néma dühvel nézte barátja szenvedését és dühében képes lett volna önmagát torkon ragadni. Egyszerre Svarcz visszanyerte régi, szigorú tekintetét. Látni lehetett rajta, hogy határozott. Odaszólt barátjának:

- Augusztinovicz!

- Nos?

- Te rögtön elmegy Witzbergékhez és megmondod Lulának, hogy megnősülök és hogy egy hónap múlva meglesz az esküvőnk. Hozzá pedig nem térek vissza... Soha... megértetted?

Augusztinovicz eltávozott. Witzbergéknél Malinka fogadta, Lula pedig az ajtó mögött hallgatódzott. Malinka, aki már egészen beleringatta magát abba a hitbe, hogy tudja Svarcz távolmaradásának az okát, valóságos lelkenézéssel fogadta Augusztinoviczot:

- Jó, hogy eljött - mondotta. - Sok beszélni valóm van önnel.

- Nekem is, - válaszolta Augusztinovicz. - Követségben jöttem.

- Svarcztól?

- Igen.

- Jobban van talán?

- Még mindig beteg... Itt volt Pelski?

- Igen... Éppen róla akartam beszélni.

- Mit?

- Nyilatkozott Lula előtt.

- És?

- Visszautasította. Ő csak Svarczot szereti...

Egy perczig csend honolt. Augusztinovicz hangja reszketett, mikor újra megszólalt:

- Pedig hiába tette.

- Hogy érti ezt?

- Svarcz már másnál kötötte le a szavát... megnősült.

A hír villámcsapásként hatott mindkét leányra. Néhány pillanatig nyomasztó csend honolt. Egyszerre kinyílt a szomszéd szoba ajtaja. Lula belépett a szalonba. Egészen ki volt kelve a képéből, roppantul fel volt izgatva.

- Malinka, elég volt! - kiáltott a belépőkre. - Ne kérdezősködj tovább! Ez az ur megtette kötelességét, meghozta a hirt, további kérdésekkel nem alázhatjuk meg magunkat.

Megragadta Malinka kezét és valósággal kivonszolta a szobából. Augusztinovicz némán utánuk bámult, majd pedig magában morogta:

- A próféta szakállára mondom, hogy igaza van neki! De Svarcznak is igaza van! Addig kell foltozni a ruhát, míg darabokra nem szakad.

Néhány percz múlva már Pelskinél volt és elbeszélte neki az egész esetet.

- Valóságos fátum üldözi önt, gróf ur, - fejezte be beszédét. - De Svarcz nem járhatott el másként... Hát nincs igazam?

- Svarcz ur úgy járt el, amint neki tetszett. De ki bizta meg önt azzal, hogy erről engem tudósítson?

- Ilyen kicsiségekkel én nem szoktam törődni... Még egy kérdést. Hogy járt el Lula önnel szemben, mikor kezét nem fogadta el?

- Erre a kérdésre nem válaszolok.

- Teljesen saját tetszésétől függ. Nekem különben az egész dolog nagyon egyre megy. Semmi közöm Lulához. Csak annyit tudok, ha Svarcz visszavonul, önre a legszebb kilátások várnak... Kár...

Pelski hirtelen felpattant.

- Kár!... Micsoda kár?...

- Hogy nem néhány nappal később próbált szerencsét.

Pelski nagy lépésekkel járt fel-alá a szobában.

- Most már mindennek vége - mondotta magában.

Augusztinovicz meghallotta a monológot.

- Késő, már késő, - tette ő is hozzá... De még egy kérést, gróf ur. Ne szóljon róla senkinek, hogy önnél voltam, vagy hogy egyáltalában találkoztunk. Különösen pedig Witzbergének, vagy Svarcznak ne, ha össze talál velük jönni.

- Miért?

- Okaim vannak rá, amelyeket azonban önnek hiába magyaráznék. A viszontlátásra!

Augusztinovicz távozása után Pelski találgatta, hogy miért lehet Augusztinovicznak érdekében, hogy ő ne szóljon senkinek. Végre is nem tudta kitalálni, de belátta, hogy az magára nézve is nagyon jó volna.

- Visszatérhetnék még hozzá és mutathatnám, mintha nem tudnék semmiről, gondolta... Szegény Lula!

XX.

Malinka és Lula együtt ültek az utóbbi szobájában. Majdnem kinos csend honolt. Nehéz pillanatok voltak, amelyeket most Lulának át kellett élnie. Mindaz, amit eddig szentnek tartott, még a köznapiasságon is alul sülyedt. Szerelmének ugyszólván énjét feláldozta, elnyomta a bensejében tiltó szavukat hangoztató családi előítéleteket, visszautasította egy őt szerető férfiunak a kezét, a nyugodt, kényelmes jövőt, saját függetlenségét, csak hogy azé lehessen, akit szeretett. És mikor mindezt az áldozatot meghozta, akkor válaszul kapta, hogy az illető mást szeret, mást vesz el. Alapjában azonban még többet is veszített. A kétség és fájdalom megölte benne a lelki nyugalmat, a reményt is. Ha nem is vesztette el a vallásos értelemben vett hitet és reményt, elveszett benne a hitnek és reménynek az anyagi életre való minden értéke. Ugy érezte, hogy a szilárd talaj, ameddig eddig járt, lassankint kisiklik lábai alól. Meg volt alázva, meg volt törve, meg volt rabolva morális alapjától, jövőre való reményétől. Kiszáradt, égő szemeiből már könnycseppeket sem tudott kisajtolni. Ideges erőfeszítéssel ölelte a siró Malinkát magához. Lula nem tudott sirni. Talán ha könnyei nem apadtak is egészen ki, felszáritotta volna azokat a harag. Malinka különben sirt mindkettőjük helyett.

Másnap Lula két levelet kapott, az egyiket Pelskitől, a másikat Svarcztól.

«A fájdalom, - írta Pelski levelében - amelyet a visszautasító válasz okozott, tegnap megfosztott tiszta ítélőképességemtől. Akkor nem fogadtam el a barátságot, amelyet nekem felajánlott, ma nagyon sajnálom. Ha nem is tudom irányomban való eljárását teljesen megmagyarázni, mégis látom, hogy szíve sugallatát követte. Őszintén kívánom, hogy ne csalódjék választásában. Ha az illető annyira szerette magát, mint én, akkor nyugodt lehet boldogsága tekintetében. Én nem szólok róla semmit, én nem akarok egy férfit megítélni, akit kegyed szeret. Ami engem illet, bocsássa meg nekem azokat a szavakat, amelyeket a reménytelenség és a fájdalom adott ajkamra és ajándékozzon meg barátságával, amelyet tegnap megfontolás nélkül el akartam vetni magamtól, hogy legalább az pótolja a jövőben vesztett boldogságomat.»

Svarcz levelét este hozta el Augusztinovicz. Lula nem akarta átvenni.

- Ne okozza neki azt a fájdalmat, hogy nem olvassa el, - könyörgött Augusztinovicz. - Meglehet, hogy amit ir...

Könyvek tolultak szemébe és a továbbiakat csak nehezen tudta már szótagolni:

- Meglehet, hogy amit ir, már az utolsó szavai... Tegnap bevitték a kórházba, - tette hozzá csendesen.

Lula egészen elhalványodott, közel volt az ájuláshoz. Hiába kísértette meg, hogy hideg külsőt és nyugalmat erőltessen magára, sehogysem sikerült.

Átvette a levelet Augusztinovicztól és átolvasta:

«Azt, hogy kezéről le kellett mondanom, - írta rövid bevezető sorok után Svarcz - még el tudtam viselni, de hogy becsülését is elveszítsem, az már nagyon is sok. Olvassa el soraimat és ítéljen! Egy haldokló barátom megkért, hogy vállaljam magamra egy asszony támogatását, akit ő összeroncsolt szívének egész kétségbeesésével szeretett. Ez a nő akaratomon kívül szeretett engem. Barátom halála után közelebbről megismerkedtem vele és úgy rémlett nekem, mintha én is szeretném őt. Szerencsétlenségemre ezt megmondtam neki. Aztán tudja, hogy mi következett. Le kellett tagadnom önmagam

előtt, hogy nem őt, hanem más szeretek. Mennyit szenvedtem! Bocsásson meg nekem, grófnő! Mikor aztán érzelmeim harczra keltek kötelességérzetemmel, ítélje meg, cselekedhettem-e másként? Hova menjek? Kit válaszszak?... Kötött az esküm, amelyet haldokló barátomnak tettem, kötött a szó, amelyet a szerencsétlen asszonynak adtam. A szívemen kívül, amely az öné volt, minden azt parancsolta, hogy teljesítsem kötelességemet. Nem az én hibám, hogy csak most tudta meg elhatározásomat. Ezt a hirt rögtön Pelski megérkezése után meg kellett volna tudnia. Szerencsétlenségem és az emberi könnyelműség azonban ezt megakadályozták. Itéljen most és bocsásson meg, ha lehetséges... Nem tudok írni, a gondolatok összezavarodnak agyamban, úgy érzem, hogy tűz folyik ereimben és ebben a zürzavaros fájdalomban csak egyet érzek tisztán, hogy szeretlek, szeretlek!»

A levél átolvasása után a büszkeség és harag teljesen eltűnt Lula homlokáról, csendes, fájdalmas hangon szólt Augusztinoviczhoz:

- Ádám ur, kérem, legyen szives neki megmondani, hogy ő úgy cselekedett, amint cselekednie kellett.

Augusztinovicz térdre vetette magát előtte.

- Bocsásson meg nekem is... eddig igaztalan, nagyon igaztalan voltam... De nem tudtam, nem mertem hinni, hogy ilyen angyalok is vannak a földön!...

XXI.

Witzbergéktől Augusztinovicz egyenesen a kórházba ment, ahol az egész éjet töltötte. Svarcz nagyon rosszul volt. Erős szervezetét megtámadta a tifusz és azzal fenyegette, hogy egészen megsemmisíti. Éjfél tájban a beteg önkívületbe esett és makacsul vitatkozott a lélek halhatatlanságáról egy fekete macskával, amelyet az ágy sarkán látott ülni. Félt a haláltól, arczáról néhányszor rettenetes aggodalom tükröződött le. Mindannyiszor összeresztett, ha Augusztinovicz megérintette. Néha népdalokat kezdett énekelni és ismerőseivel beszélgetett. Augusztinoviczot, akit már az előző napok eseményei is kihoztak rendes kerékvágásából, ez rettenetesen felizgatta. Nyugtalanul, türelmetlenül várta a hajnal pirkadását. Minduntalan kitekintett az ablakon a sötét éjszakába, amely nem akart világosodni. Kint komor sötétség uralkodott. Szitáló eső csapkodta az ablakokat, a tetőről aláhulló vízcseppek monoton, kellemetlen hangja betöltötte a kis kórházi szobát. Már régen nem foglalkoztatták Augusztinoviczot olyan komor gondolatok, mint most. Könyökével térdére támaszkodott, arcát kezeibe temette és az utolsó napok alatt történetekről gondolkodott. Néha felegyenesedett és a betegre tekintett. Ilyenkor mindig azt hitte, hogy már a halál komorsága honol Svarcz zilált vonásain. Elrémült arra a gondolatra, hogy ez az ember, aki néhány napja még oly tevékenyen élt, rövid idő múlva, meglehet, már holt tömeg lesz, amelyet visszaadnak a földnek... Finita la Commedia! Sohasem hitte volna, hogy a mindennapos gondolatok: por, hamu, ennyire tudják őt kizni... Hol, melyik csillagzatban talál az ember biztosítékot a siron tuli életre? Halhatatlanság!... Meglehet, az emberek millió meg millió tetteiben jelentkezik az ősök szellemi örökségének egy atómja, de az én, a hatalmas, erőteljes, öntudatos én hova tűnik?... Hol vannak ezek a megsemmisült egyéniségek, hol kell őket keresni?

Miközben ezek a keserű gondolatok foglalkoztatták Augusztinoviczot, odakint lassan szürkülni kezdett... A reggel közeledett. A gyertya fénye először sárga lett, azután mindinkább gyengült. A tárgyak kezdtek a homályból kiemelkedni, a folyosókon hallani lehetett a kórházi szolgák lépteit. Egy óra múlva belépett az orvos.

- Hogy van a beteg? - kérdezte.

- Rosszul, - válaszolta Augusztinovicz kurtán. Az orvos összeráncolta homlokát és a beteg érületét vizsgálta.

- Mi a véleménye? - kérdezte Augusztinovicz.

- A véleményem? Rosszul van, nagyon rosszul.

Augusztinovicz arcza gunyos nevetésre rándult össze.

- Hanem én azt hiszem, tanár ur, hogy az orvostudomány még ma is csak komédia, hitvány tapogatózás... Nos nem úgy van?

A doktor néhányszor fejével bólintott, csillapító szereket rendelt és távozott. Augusztinovicz kezébe vette a receptet, vállat vont és megint az ágy mellé ült. Estefelé még rosszabbra fordult a beteg állapota és éjfél tájban majdnem halálán volt. Augusztinovicz sirt, mint egy gyermek és keserűségében fejével szeretett volna a falnak rohanni. Megint az egész éjjelt a beteg mellett töltötte. Reggel felé azt hitte, hogy gyenge javulás állt be, de csalódott. Napközben eljött Witzbergné, de Augusztinovicz nem engedte meg, hogy a betegszobába belépjen. Az asszony rögtön látta, hogy a dolog nagyon válságos lehet.

- Él? - kérdezte.

- Meghal, - válaszolta Augusztinovicz.

Néhány óra múlva a kórház káplánja az utolsó kenetet adta fel a betegnek. Augusztinovicznak nem volt annyi ereje, hogy jelen legyen a szertartásnál; elhagyta a kórházat. Gondolatait akarta rendezni, lélekzetet akart venni, másként nem bírta volna ki tovább a betegágyánál. Maga sem tudta, hova rohan. Néhányszor megállt, rettegett, hogy későn talál visszamenni. Nem tudta maga sem hogyan, Heléna lakása elé került.

- Bemegyek hozzá. Bucsuzzék el legalább tőle.

Félóra múlva Heléna Svarcz ágya mellett térdelt. Felbomlott haja széles sávokban hullott szét az ágyon; ő maga folyton a beteg arcára szegezte szemét. A betegszobában siri csend honolt, csak a beteg szaggatott, gyors lélekezése hallatszott. Így telt el megint egy hosszú éj, amelynek mintha minden pillanata utolsó lett volna Svarczra nézve. A tizenharmadik napon beállt a krízis. A beteg állapota határozottan jobbra fordult. Ágya mellett állandóan ott voltak Augusztinovicz és Heléna, aki mellette mindenről megfigyelt. Ugyszólván ő is Svarczczal együtt tért vissza az életbe. Végre Svarcz öntudata visszatért.

Augusztinovicz éppen távol volt, az első személy, akit megismert, Heléna volt. A beteg egy ideig nézte, aztán mintegy gondolataival iparkodott tisztába jönni. Végre tisztán visszaemlékezett a multakra. Mosolyogni próbált. Erőltetett, nehéz mosoly volt, de Heléna mégis örömkönyveket hullajtott. Visszajövelekor azonban Augusztinovicz azt tapasztalta, hogy Heléna jelenléte a beteget nyugtalanítja. Svarcz egy pillanatig sem vette le róla szemét. Augusztinovicz folyton figyelemmel kísérte pupilláinak mozgását és nem remélt jót. Este, mint rendesen, növekedett a láz, de a beteg mégis elszunnyadt. Augusztinovicz rá akarta beszélni Helénát, hogy nyugodja ki magát, menjen haza.

- Nem távozom mellőle, egy pillanatra sem, - válaszolta Heléna határozottan.

Augusztinovicz leült és gondolataiba merült. Nemsokára azonban szemei lecsukódtak, feje mellére hanyatlott és elaludt. Rövid idő múlva azonban felébredt.

- Alszik? - kérdezte.

- Alszik, de nyugtalanul, - válaszolta Heléna halkán.

Néhány pillanat múlva Augusztinovicz megint álomba merült. Ezuttal Heléna ijedt kiáltása ébresztette fel. A betegnek erős lázrohama volt, arcza tűzben égett. Főlegyen esedve ült ágyában és lesóványodott karját Heléna felé nyújtotta.

- Mi az? - riadt fel Augusztinovicz.

Heléna válasz helyett karjába kapaszkodott. Érezte, hogy a nő egész testében reszket.

A beteg hörgő, szaggatott hangon beszélt.

- Ne kinozz, hagyj magamra!... Te ölted meg Gusztávot, meg akarsz ölni engem is... Menj! nem szeretlek!... Hagyj magamra!...

Visszaesett párnájára.

- Lula, Lula, ments meg! - suttogta azután.

Augusztinovicz Helénát majdnem erőszakkal vitte ki a betegszobából. A folyosón egyideig hevesen beszélgettek, Heléna néhányszor említette a grófnő nevét. Végre Augusztinovicz magányosan tért vissza.

- Vége mindennek! - gondolta.

Heléna a kétségbeeséstől üzve, hagyta el a kórházat. Svarcz szavai és az Augusztinoviczczal folytatott beszéd hirtelen olyan körülményeket világítottak meg előtte, amelyekről eddig nem tudott. Az a zürzavaros összevisszaság, amely most agyában égett, már nem is volt gondolatnak nevezhető. Az esti órában a város egészen ki volt világítva, a házak ablakaiból is mindegyikben lámpafény sugárzott ki, ő azonban mindebből nem látott semmit. Folyton rohant cél nélkül előre. Néhányan az utcákon járkálók közül csodálkozva néztek utána, egy fiatalember mosolyogva szólította meg, de mikor arcába tekintett, ijedten huzódott vissza. Azután elsötétedtek és üresek lettek az utcák.

A munkásnegyedben járt, ahol csak itt-ott égett egy-egy lámpa. Azután kijutott egészen a városból. Nedves, nyugodt éj volt, a sűrű köd nyomasztó súlylyal nehezedett a földre. A Dnyeper felől hűvös szellő kezdett fujdogálni. Heléna még mindig rohant előre. A hideg daczára irtózatosságot érzett, azt hitte, hogy tüzcseppek hullanak alá az égből. Kendője lecsuszott válláról, kalapját a mindjobban erősödő szél letépte. Néhányszor elesett. Mégis mindig futott előre, míg csak teljes magányban nem találta magát. Nem érzett sem fáradságot, sem fájdalmat, minden gondolata egy pontban egyesült. A szerencsétlen szerelem életének nem egy részét rabolta el, neki ez a szerelem volt egész élete, mindene. Ő már az életben nem találhatott nyugalmat, azt már másutt kellett keresnie. A talaj, a merre futott, mind sikosabb, nedvesebb lett. A távolból hallotta a hullámok morajlását, a habrongyok csalogató párbeszédét. Egyszerre megállt. A vizparton volt. Hirtelen behunyta szemét, kinyújtotta karját és belevetette magát a ragadó hullámokba. A víz összezsapódott feje fölött. Rövid, tompa kiáltás hallatszott. Aztán megint csend lett. Koromsötétség honolt mindenfelé.

XXII.

«Milyen csodálatos minden ezen a nyomorult világon» mondja egy régi költő. És úgy is van. Az élet kinos, nehéz és gyakran olyan gordiusi csomókat teremt, hogy emberi erő azokat nem tudja megoldani. Ez volt a Svarcz esete is. Még csak pár évvel előbb telve ifjui erővel, önbizalommal lépett ki az életbe, és azt hitte, hogy nemcsak a saját sorsát, hanem másokét is képes intézni. És most tapasztalnia kellett, hogy még a saját sorsának kormányát is elvesztette. Kevés szerencséje volt eddig az életben. Szeretett. A benne tobzódó ifjui erőt a szerelemmel akarta lelánczolni. Kevés volt a nyugodalmas pont multjában, amelyre visszatekinthetett volna és ezt a multat csaknem életével fizette meg. Most a Helénával való jelenet után megint ez a veszély fenyegette. Augusztinovicz visszaesésétől félt. Szerencsére azonban ez az eset nem következett be, hanem a beteg állapota napról-napra javult. Még sejteni sem lehetett, hogy mennyi időt vesz még a teljes felgyógyulás igénybe, de már teljesen biztosnak látszott. Augusztinovicz megtett mindent, amit tehetett, derüssé akarta tenni a beteg óráit, de minden igyekezete mellett régi humora már nem tért vissza. Az utolsó hetek komorrá és szófukarrá tették. Régi szokásai közül sokat egészen elhagyott. Svarcz betegsége alatt egyetlen-egyszer sem volt Witzbergéknél, aki elég gyakran eljött, hogy Svarcz állapotáról kérdezősködjék.

Augusztinovicz egészen megváltozott. Hanem mennyire kellett a történetek után megváltoznia Svarcznak.

Hosszu betegségéből való felépülése után egészen más ember volt. Lénye már nem volt olyan tettekre vágó, energikus, hajthatatlan. Mozdulatai lassuak voltak, tekintete nehézkes, réveteg.

Augusztinovicz ezt joggal Svarcz gyengeségének tudta be, de csakhamar más, addig idegen jelenségeket is tapasztalt nála. Csodálatos közönyösség, nemtörődömség jellemezte egész valójában. Ujra kezdte a világ megfigyelését, de egészen más szempontokból. Erősebb érzésekre, szenvedélyekre nem volt többé fogékony. Augusztinovicznak fájt, ha Svarczra tekintett, a betegség nemcsak szellemileg, hanem testileg is megváltoztatta. Haja megritkult, arcza beesett, megsoványodott, szeme előbbi fényét elvesztette. Órákon át feküdt mozdulatlanul a pamlagon és szemét a padmaly egy pontjára szegezte. Mások jelenlétével egyáltalában nem törődött. Mindez nagyon nyugtalanította Augusztinoviczot, különösen mikor látta, hogy ereje visszatérével ezek a jelenségek egyáltalában nem szűntek meg. Minden erejével azon iparkodott, hogy a régi Svarczot életre ébreszsze, de sehogysem sikerült.

Egy alkalommal Augusztinovicz Svarcz ágyánál ült és hangosan olvasott fel valamit neki. Svarcz szokása szerint a padmalyt nézte és vagy másra gondolt, vagy egyáltalában nem gondolkozott. Arcza fáradtságot árult el. Augusztinovicz abbahagyta az olvasást:

- Aludni akarsz, öreg?

- Nem, csak a könyv untat.

Augusztinovicz a «Kaméliás hölgy»-et olvasta.

- Hidd el pedig, öreg, élet és igazság, ami ebben a könyvben van.

- Igen, elhiszem. De... de...

- Ez a könyv nőkkel foglalkozik, akik...

- Mi közöm nekem a nőkhöz?

- Azelőtt másként beszéltél.

Svarcz nem válaszolt. Elgondolkozott. Aztán megkérdezte:

- Mi van Helénával? Volt itt?

- Igen, - válaszolta Augusztinovicz zavartan.

- És most?

- Most beteg... nagyon beteg.

- Mi baja van? - kérdezte lomhán.

- Mi baja van?... Megmondom az igazat, csak ne ijedj meg.

- Nos?

- Heléna nem él már... Vizbe fult.

Svarcz arczidegei idegesen megrándultak.

Föl akart emelkedni, de feje visszahanyatlott párnájára.

- Véletlenül, vagy szándékosan? - kérdezte.

- Pihenj, öreg, pihenj. Neked még nem szabad sokat beszélned. Később majd elmondok mindent.

Svarcz a fal felé fordult és hallgatott. Ebben a perczen a kórházi szolga lépett a szobába. Witzbergné kerestette Augusztinoviczot. Augusztinovicz kiment a folyosóra, ahol az asszony várakozott rá.

- Mi ujság? - kérdezte aggódva. - Talán csak nem beteg valaki?

- Nem, nem!

- Hanem?

- Lula elutazott! - mondta Witzbergné siró hangon.

- Mikor?

- Tegnap este. Én már régebben eljöttem volna, mert egy hét óta nem hallottunk már semmit Svarczról, de Malinka olyan beteges és lever volt, hogy nem mertem elhagyni... Lula elutazott!

- Miért?

- Éppen azt akartam elmondani. Körülbelül két hétre rá, hogy Svarczot a kórházba hozták, megint eljött hozzánk Pelski és rövid idő múlva újra megkérte Lula kezét. Lulának nehezére esett, mert a szegény ember csakugyan őszintén szerette, de mégis visszautasította. Azt mondta neki, hogy szerelem nélkül nem tud megházasodni. Nekem ez a Pelski nagyon tetszett... Hanem az nem ide tartozik... Lula rettenetes sokat szenvedett Svarcz betegsége alatt. Különbösen harag nélkül vált el Pelskitől, sőt Pelski valami állást is szerzett neki Odesszában. Képzelje el, mennyire meg voltam lepelve, mikor néhány napja bejön hozzám Lula és azt mondja, hogy Svarcz betegsége eddig késleltette az elutazását, most azonban, hogy Svarcz állapota javulóban van, nem akar tovább terhemre lenni, hanem maga akarja a kenyerét megkeresni. Istenem!... Mintha ő teher lett volna nekem! Malinkának oly jó volt, hogy volt valaki mellette és én is megszerettem, mint tulajdon gyermekemet.

A jó asszony egészen el volt keseredve. Augusztinovicz elgondolkozott és hosszabb gondolkozás után mondta:

- Nem, asszonyom, én értem Lulát. Mikor apja meghalt, még elkényeztetett, szeszélyes gyermek volt, aki azt hitte, hogy őt azért fogadták magukhoz, mert fején volt a grófi korona... Most már egészen más...

- Hát mondtam én neki egyetlen szemrehányó szót? - vágott közbe Witzbergné.

- Nem arról van szó. Én értem, hogy kegyeteknek nagyon fájdalmasan eshetett a Lulától való megválás és nagyon sajnálom, hogy nem értesítettek róla előbb. Most már nem lett volna Lula és Svarcz között akadály. A nő, akit Svarcznak el kellett volna vennie, már nem él.

- Már nem él?

- Nem... Másrészt azonban Lula elutazása a sajnálkozáson kívül nem jár semmiféle rossz következményekkel. Svarcz még nem tette le doktori vizsgáját és mindenekelőtt arra kell gondolnia, mert az az ő jövője. Ha majd biztosítva lesz a jövője, ő is elmegy Odesszába... de az még időbe kerül. Hogy így járt el, az az ő szemében csak magasabbra emelheti.

Witzbergné szorongó szívvel távozott. Augusztinovicz egy ideig utána nézett, aztán fejét csóválva, mondta:

- Ő tehát másodszor visszautasította Pelski kezét... Maga akarja a kenyerét megkeresni... Ilyen célért én Svarcz helyében szívesen szenvedtem volna még többet is...

Aztán sarkon fordult és bement a szobába.

- Mit akart Witzbergné? - kérdezte Svarcz közönyösen.

- Lula Odesszába utazott, - válaszolt Augusztinovicz.

Svarcz behuntya szemét és jó ideig mozdulatlanul feküdt.

Végre megszólalt:

- Kár érte! Nagyon jó gyermek volt.

Augusztinovicz fogát szorította össze és hallgatott.

Végre Svarcz elhagyta a kórházat és egy hónapra rá doktorrá avatták. Szép, derült őszi nap volt, mikor a két jó barát a diplomával a zsebében hazatért. Svarczon még meglátszott ugyan, hogy nemrég nagyon beteg volt, de már teljesen kigyógyult. Augusztinovicz karján vezette és séta közben a multról beszélgettek.

- Üljünk ide a padra, - szólt Augusztinovicz, mikor az egyik nyilvános kertbe érkeztek. - Oly szép őszi nap van...

Leültek. Augusztinovicz kényelmesen elterpeszkedett, nagy lélekzetet vett és vidáman mondta:

- Nos, öreg, három hónapja kellett volna már ezeket a rongyos papirdarabokat megkapnunk és csak ma vannak a zsebünkben.

- Igen... Itt van már az ősz is, - jegyezte meg Svarcz és botjával megzörgette az elszáradt avart.

- A fákról hullanak a levelek és a madarak délre költöznek, - tette hozzá Augusztinovicz. Aztán az égre mutatott, ahol egy csapat daru hatalmas V-betűt alkotva repült délfelé.

- Nem költözől te is ezek után délre?

- Én?... Hova?

- A Feketetenger mellé, Odesszába.

Svarcz lehajtotta fejét és hallgatott. Mikor fejét fölemelte, arczáról kétségbeesés tükröződött le.

- Már őt sem tudom szeretni, Ádám, - suttogta végre.

Ugyanaz nap este Augusztinovicz elgondolkozva mondta Svarcznak:

- Mi nagyon sok időt vesztegetünk el ifju korunkban a nők szerelme után való hajszában... Később a szerelem szertefoszlik, mint az álom és az élet küzdelmeiben hiányzik az akarat és az elveszett, elpazarolt erő...

(Vége)